

6 Chovik

Ino. 648

RIJEČKA REVUJA

GODINA PRVA

Sign. TV 4 (1)



UREDILI
DRAGO GERVAIS ; VINKO ANTIĆ

ODGOVORNI UREDNIK
VINKO ANTIĆ

R I J E K A

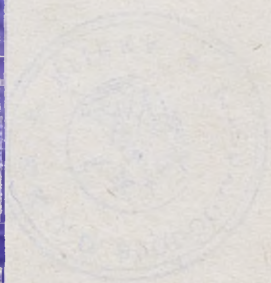
1 9 5 2

1982
MAY 11

RECEIVED
MAY 11 1982

REC'D	82/05
5-11-82	
11/86/86	17. Broj
2385	GA

11-86-86



SECRET

840-1078

SADRŽAJ

ČLANCI

		Str.	Br.
ANIČIĆ VOJKO:	<i>O privrednom značaju jugoslavenskih luka</i>	31	(1)
ANTIĆ VINKO:	<i>Stogodišnjica časopisa »Neven« i sedamdesetogodišnjica »Hrvatske vile«</i>	208	(4)
BAČIĆ BORIS:	<i>Iz prošlosti južne Istre</i>	41	(1)
BARAC ANTUN:	<i>Dužnost prema prošlosti</i>	8	(1)
BELIĆ ALEKSANDAR:	<i>Iz sećanja sa putovanja po čakavskim krajevima</i>	22	(1)
BEUC IVAN:	<i>Pred prvo zasjedanje Istarskog sabora 1861. godine</i>	44	(1)
BLAŽEKOVIĆ TATJANA:	<i>Hrvatske novine i štamparije u Istri (1870-1945)</i>	38	(1)
BRATULIĆ VJEKOSLAV:	<i>Josip Voltić Istranin</i>	215	(4)
CAR EMIN VIKTOR:	<i>Matko Laginja, onaj, što ga ja u srcu nosim</i>	69	(2)
	<i>Pismo urednicima »Riječke revije«</i>	3	(1)
	<i>Uspomeni dra Ivana Pošćića</i>	202	(4)
CERIĆ VIKTOR:	<i>Uspom. Sušaka u razdoblju između dva rata i novi zadaci Rijeke</i>	140	(3)
CUCULIĆ IVAN:	<i>Hydrocentrala Vinodol</i>	88	(2)
ČABRAJAC MIROSLAV:	<i>Lik druga Tita u našoj književnosti</i>	6	(1)
FUČIĆ BRANKO:	<i>Plominski natpis</i>	146	(3)
GERVAIS DRAGO:	<i>Istarski sabor (1909-1914)</i>	150 (3) i 219	(4)
JARDAS EDO:	<i>Prvi susret s Titom</i>	4	(1)
KOŠUTA LEO:	<i>Glagoljaši i glagoljica na Cresu i Lošinj</i>	12	(1)
MARJANOVIĆ MILAN:	<i>Akcija za izbacivanje talijanskog okupatora iz naših krajeva 1920. g.</i>	46 (1) i 96	(2)
	<i>Laginja</i>	66	(2)
	<i>O stogodišnjici rođenja Matka Laginje</i>	65	(2)
PERUŠKO TONE:	<i>Istarski su Hrvati izdali prvu hrvatsku štampanu knjigu</i>	16	(1)
	<i>Kako ćemo Istru što više približiti Rijeci i Zagrebu</i>	195	(4)
RUBINIĆ IGNAC:	<i>Razvoj i značaj našeg pomorskog brodarstva duge plovidbe</i>	129	(3)
TOMIĆ ZVONKO:	<i>Zapisi o Grohovcu</i>	19	(1)
VIDAS KAZIMIR:	<i>Problem Trsta u talijansko-jugoslavenskim odnosima</i>	34	(1)
VIŽINTIN BORIS:	<i>Ivan Simonetti, riječki slikar XIX. stoljeća</i>	91	(2)
ZIDARIĆ VJEKOSLAV:	<i>Zadrugarstvo u Istri i Matko Laginja</i>	76	(2)

P J E S M E

BAKARČIĆ MILIVOJ:	<i>Ja bih htio</i>	83 (2)
	<i>Pozlaćena šuma</i>	82 (2)
	<i>Razgovor sa zvijezdom</i>	162 (3)
BRGIĆ LJUBO:	<i>San se vrnuja</i>	27 (1)
JURE Z RAŠTELA: (Nikola Lončarić)	<i>Pred Gortanovim spomenikom</i>	165 (3)
	<i>Prit ću</i>	85 (2)
KABALIN DAŠA:	<i>Domaća zemlja</i>	86 (2)
MARKOTA ALOJZ:	<i>Bio si mi</i>	163 (3)
	<i>Staroj uri</i>	164 (3)
	<i>Tebi</i>	164 (3)
POLIĆ NIKOLA:	<i>Podhum</i>	79 (2)
	<i>Prokleta zemlja</i>	30 (1)
	<i>Na groblju kula</i>	233 (4)
	<i>San ljetne noći 1944.</i>	235 (4)
	<i>U grobnici nespavanja</i>	234 (4)
	<i>Znamenje velike riječi</i>	233 (4)
UJČIĆ TUGOMIR:	<i>Čoban Jožić</i>	26 (1)
	<i>Kmet gleda leuona</i>	26 (1)
	<i>Mora</i>	25 (1)
ŽIĆ KLAČIĆ IVO:	<i>Nad naših vratih piše</i>	24 (1)
	<i>Pjesma o nama</i>	193 (4)
	<i>Prvo pismo babi</i>	87 (2)

CRTICE i PRIPOVJETKE

BOŽIĆ MIRKO:	<i>Kurlani (Odlomak)</i>	84 (2)
GERVAIS DRAGO:	<i>Prsten</i>	28 (1)
KATALINIĆ J. RIKARD:	<i>Drapan</i>	157 (3)
PAVIČIĆ JOSIP:	<i>Zapis o grančici</i>	159 (3)
POLIĆ KAMOV J.:	<i>Žalost</i>	226 (4)

SVJEDOČANSTVA PROŠLOSTI

DESPOT MIROSLAVA:	<i>Neobjavljeno Adamićevo pismo o izgradnji kupskog kanala 1801. g.</i>	171 (3)
	<i>Neostvaren plan jednog riječkog trgovačkog društva</i>	239 (4)
	<i>Putopisac Johann Kohl o Istri</i>	238 (4)
(F) (Branko Fučić):	<i>Talijanski učenjak o granicama Istre</i>	173 (3)
GERVAIS DRAGO:	<i>Biskup Dobrila o Vatikanu</i>	237 (4)
GLUMAC VLADIMIR:	<i>Narodna riječ u riječkoj nautici</i>	242 (4)
MARINOVIĆ ANTE:	<i>Neobjavljeno pismo biskupa Dobrile dru Baldu Bogišiću</i>	166 (3)
MARJANOVIĆ MILAN:	<i>Mletački geografski atlas iz 1667. o slavenstvu Istre</i>	168 (3)
MULJAČIĆ ŽARKO:	<i>Rijeka godine 1788. prema putničkom dnevniku, Dubrovčanina Mihe Sorkočevića</i>	240 (4)

O S V R T I

ANTIĆ VINKO:	Kulturno-prosvjetni rad u Rijeci i uloga naše inteligencije	180 (3)
A. S. (Andjelko Štimac):	Naša kulturna središta Gostovanje zagrebačke drame u Rijeci Minula sezona (1951-1952) Narodnog kazališta u Rijeci	104 (2) 107 (2) 107 (2)
B. B. (Boris Bačić):	Arheološki muzej Istre u Puli	112 (2)
BENSI GIACOMO:	Školstvo talijanske manjine	111 (2)
B. M. (Branko Marušić):	Muzej za grad i kotar Poreč	113 (2)
D. (Drago Gervais):	Kulturno-prosvjetna problematika Istre	53 (1)
(f) (Branko Fučić):	Intervju s kopistima u Draguću	246 (4)
FLAJŠMAN IVO:	Riječka učiteljska škola kao pedagoški centar	110 (2)
FRANCHI ERIO:	Publikacije talijanske manjine u Jugoslaviji	54 (1)
LUKIĆ BERISLAV:	Problem općeg obrazovanja u našim srednjim školama	50 (1)
N. S. (Boris Vižintin):	Likovni život u Rijeci	56 (1)
PERČIĆ IVA:	Rad na čuvanju i zaštiti spomenika u Istri, Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru	176 (3)
POŽGAJ JOŽA:	Muzička škola »Ivan Zajc« u Rijeci Slavlje narodne umjetnosti u Puli	108 (2) 178 (3)
ROJNIĆ ANTE:	Pet godina kulturno-prosvjetne djelatnosti Društva Primoraca i Istrana u Zagrebu	248 (4)
R. M. (Radmila Matejčić):	Izložba radova likovnih umjetnika u Rijeci Narodni muzej Istre u Pazinu	56 (1) 112 (2)
RUBEŠA ANTE:	Ante Dukić	55 (1)
ŠTIMAC ANDJELKO:	Gostovanje zagrebačke drame u Rijeci	174 (3)
V. A. (Vinko Antić):	O želji i potrebi da se radi i više i bolje	53 (1)
VIDAS KAZIMIR:	Neke napomene uz »Zapise o Grohotcu«	243 (4)
VIŽINTIN BORIS:	Izložba amatera likovnih umjetnosti Izložba primorskih motiva Izložba reprodukcija u boji »Od srednjeg vijeka do danas«	115 (2) 113 (2) 114 (2)

P R I K A Z I I B I L J E Š K E

A. R. (Ante Rubeša):	Jardasove pripovijetke u izdanju Matice Hrvatske	60 (1)
RATAGELJ D.:	Radu Pregarcu — In memoriam	188 (3)
B. L. (Berislav Lukić):	Aleksandar Perc: Zaštita spomenika u Istri i Hrvatskom Primorju Aleksandar Perc: Popravak kupole staroslavenske crkvice sv. Donata kod Punta na otoku Krku Viktor Car Emin: Udesni dani	121 (2) 122 (2) 119 (2)
BRATULIĆ VJEKOSLAV:	Dokumentarna knjiga o Istri i Hrvatskom Primorju	116 (2)
B. V. (Boris Vižintin):	Zvonko Glad Časopis »Izraz« o Matku Laginji	123 (2) 68 (2)
(ć) (Ćutić Marko):	Vitezićeva knjižnica u Vrbniku	60 (1)
D. G. (Drago Gervais):	Dr. Vinko Rapotec: Praksa Italije s Slovenci in Hrvati (1918—1940) Jedna manje poznata knjiga o Trstu	185 (3) 252 (4)
EKL VANDA:	Vjekoslav Štefanić i Leo Košuta: Arhiv bivše osorske biskupije	120 (2)

ERCEG IVAN:	Posthumno djelo Frane Barbalića	252 (4)
ESIH IVAN:	Inkunabule u NR Hrvatskoj	250 (4)
(f) (Branko Fučić):	Kopiranje srednjovjekovnih zidnih slikarija u Istri	184 (3)
I. M-r (I. Malinar):	Dva primorska dramska autora	252 (4)
I. Ž. K. (Ivo Žic Klačić):	Dr. Ferdo Čulinović: Razvitak jugoslavenskog federalizma	184 (3)
	Pelcer—Matan—Bertović: Prilog planinarskoj karti Risnjak—Snježnik	186 (3)
JELIČIĆ IVAN:	Turističke publikacije o našoj zemlji	187 (3)
LONČARIĆ IVAN PAPIĆ:	Narodna čitaonica u Selcima	61 (1)
MAROCHINO I.:	Muzej grada Bakra	61 (1)
M. B. (Marušić Branko):	M. Kos: O stariji slovenski kolonizaciji u Istri	186 (3)
	Proslava 100-godišnjice rođenja Matka Laginje u Puli	187 (3)
	Roman Savnik: Solarstvo šavrinskoga Primorja	186 (3)
N. S. (Nikola Stražičić):	Podružnica Geografskog društva Hrvatske u Rijeci	123 (2)
PERC ALEKSANDAR:	Atti e memorie della societa Istriana	59 (1)
R-ć A. (Rojnić Ante):	Laginjina proslava u Zagrebu	115 (2)
	Nazorov »Veli Jože« na sceni Zemaljskog kazališta lutaka u Zagrebu	122 (2)
R. F. B. (Radojica Barbalić):	Izdavačka djelatnost »Pomorstva« u Rijeci	116 (2)
R. M. (Radmila Matejčić):	O društvu za povijest i kulturna pitanja Istre u Puli	122 (2)
	Podružnica Povijesnog društva Hrvatske u Rijeci	123 (2)
SOKOLIĆ J.:	Pjevački zbor prosvjetnih radnika Rijeke	123 (2)
STRAŽIČIĆ N.:	Dva posebna otiska iz »Geološkog vjesnika«	121 (2)
(Tambača Ladislav):	Enciklopedija pomorstva — Osnivanje posebne redakcije u Rijeci	117 (2)
T. M. (Tone Mikec):	Štampa u zonama STT	59 (1)
UREDNIŠTVO:	Uz prvi broj	1 (1)
	Uz prvi broj »Riječke revije«	124 (2)
V. A. (Vinko Antić):	Dvije knjige Ferde Čulinovića	118 (2)
	Fran Barbalić (1878—1952)	124 (2)
	Književni listovi na Jadranu	
	»Književni Jadran«	57 (1)
	»Zadarska revija«	58 (1)
	Lik narodnog heroja Joakima Rakovca	119 (2)
	Našim očima gledati historiju Istre	60 (1)
	Podružnica Povijesnog društva Hrvatske u Rijeci	61 (1)
	Proslava stogodišnjice rođenja Matka Laginje	61 (1)
	»Republika« o S. S. Kranjčeviću	60 (1)
	»Vjesnik bibliotekara Hrvatske« o Ivanu Kostrenčiću	120 (2)
	Vodič kroz Pulu	57 (1)
	Vodič kroz Rijeku	57 (1)
	Za izdanje zbornika o Istri	58 (1)
	Zanimljivi članci u »Hrvatskom kolu«	59 (1)
	Zbornici o Rijeci i Zadru	58 (1)
V. B. (Vinko Bujan):	Zlatko Špoljar: Početno čitanje i pisanje	185 (3)

LIKOVNI PRILOZI

HEGEDUŠIĆ ŽELJKO:	<i>Draguč</i>	247 (4)
TOMAC ING.	<i>Lovran</i>	172 (3)
VENTURINI ZDENKO:	<i>Crtež</i>	158 (3)
VEŽA MLADEN:	<i>Pejsaž</i>	149 (3)
VILHAR BOŽENA:	<i>Motiv iz Pule</i>	145 (3)
ŽUNIĆ ANTON:	<i>Crtež</i>	225 (4)
	<i>Motiv iz riječke luke</i>	214 (4)
	<i>Motiv iz starog dijela grada Rijeke</i>	236 (4)
	<i>Rijeka — Stari grad</i>	143 (3)

BIBLIOGRAFIJA

(BLAŽEKOVIĆ TATJANA):	<i>Bibliografija djela izašlih 1945. g.</i>	62 (1)
	<i>Bibliografija djela izašlih 1946. g.</i>	125 (2)
	<i>Bibliografija djela izašlih 1947. g.</i>	189 (3)
	<i>Bibliografija djela izašlih 1948. g.</i>	190 (3)
	<i>Bibliografija djela izašlih 1949. g.</i>	253 (4)
	<i>Bibliografija djela izašlih 1950. g.</i>	254 (4)

Ino. 648

RIJEČKA REVIIJA

GLASILO ISTRE, RIJEKE, HRVATSKOG
PRIMORJA I GORSKOG KOTARA

GOD. I.

RIJEKA, SVIBANJ 1952.

BROJ 1

Sign. IV E 4



UZ PRVI BROJ

U mjesecu oslobođenja, za uspome-
nu na prvi dan slobode — 3. svi-
bnja 1945. — dobiva R i j e k a
svoj časopis. A s njom i I s t r a, i H r-
v a t s k o P r i m o r j e, i G o r s k i K o-
t a r.

Imenom revije — r i j e č k a — ne su-
žavamo ni program ni njen cilj, ne omeđujemo je na sam grad Rijeku. Njenim imenom obuhvatamo sav hrvatski kraj na zapadu domovine, čiji odraz i izraz kani-
mo postati. Naša revija želi biti isto to-
liko i s t a r s k a, h r v a t s k o p r i m o r-
s k a i g o r a n s k a, koliko je riječka,
a R i j e č k a je zato, što tim imenom još
najbolje ukazujemo na ovo naše područje.
A to nam je i cilj.

»Riječka revija« se javlja zato da mi,
koji živimo u ovom dijelu domovine, što
bolje u p o z n a m o sebe, a isto tako da
nas upoznaju i d r u g i: kakvi smo bili,
što uradismo, koji smo put dosada prešli,
gdje smo i kuda krećemo. Smatramo, da
to treba reći iz Rijeke, P u l e, P a z i n a,
P o r e č a, R o v i n j a, B u z e t a..., iz
B a k r a, K r a l j e v i c e, C r i k v e n i-
c e, N o v o g a, S e n j a..., iz D e l n i c a,
F u ž i n a, R a v n e G o r e..., iz K r k a,
L o š i n j a, C r e s a, R a b a...

Hoćemo, dakle, da se čuje n a š a r i-
j e č. To je i naše pravo i n a š a d u-
ž n o s t... Oni koji vjekovima žive u ovim
našim stranama, koji su se borili deceni-
jama za svoje tlo, svoju riječ,
svoje ime i l j e p š u b u d u ć n o s t
— pa su to i izvojevali u Narodno-oslobo-
dilačkoj borbi hrvatskog i ostalih
jugoslavenskih naroda — dužni su da ni

d a n a s ne stanu na polju naše izgrad-
nje... I o n i n e ć e s t a t i. To dokazuje
i ovaj časopis. Još više, to treba pokazati
na njegovim stranicama.

»Riječka revija« je aktuelan pozdrav
svima Jugoslavenima od Trsta do Varda-
ra, braniocima onog što je n a š e... Ona
je i aktuelna o p o m e n a onima, koji
nas ne će za dobre susjede i onima, koji ne
će da pamte zbivanja u prošlosti, pa i onoj
nedavnoj. Ona je argument naše kulture
i naših nastojanja, da i d a n a s — kada
nismo više ničiji »antemurale«, ničije
»predziđe« — h o ć e m o da stvaramo,
gradimo, izgrađujemo, da nadoknadimo
što izgubismo na kulturnom polju, dok
nam pređi vojevahu..., i da stvorimo više
i bolje u uslovima slobodnog života i rada.

A mi o v d j e i p a k n e š t o m o-
ž e m o!

To nam potvrđuje i naše kulturno na-
slijeđe...

To traže od nas sadašnje potrebe...

...I sagledana perspektiva naše buduć-
nosti...

U tome je i program našeg časopisa i
odgovor na pitanje: Zašto izlazimo?

U ovom gradu izlazio je 1858. g. časo-
pis »N e v e n«, preselivši se iz Zagreba
pod okrilje R i j e č k e narodne čitaonice,
osnovane već 1850. godine. Ovdje se po-
javio »P r a v n i k« Riječanina Marijana
Derenčina godine 1862. kao treći hrvatski
pravni časopis. U Sušaku-Rijeci je August
Harambašić pokrenuo i uređivao prije 70
godina »H r v a t s k u v i l u« (1882). Iz
ovog je grada Frano Supilo govorio izra-

zom hrvatskim i jugoslaven-
skim sa stranica »Novog lista« na
početku našeg stoljeća. »Književne
novosti« Milana Marjanovića, čiji je
izdavač bio riječki knjižar Đuro Tr-
bojević, učinile su to isto na književnom
polju.

Rijeka-Sušak bili su po ovim i drugim
manifestacijama u 19. i na početku 20.
stoljeća značajno hrvatsko kultur-
no središte. A danas Rijeka
to ponovo postaje u oslobođenoj domovini.
I »Riječka revija« — nasljednik svih na-
ših pozitivnih tekovina, naše kulturne ba-
štine u gradu na Rječini, u Istri, u Hr-
vatskom Primorju, u Gorskom Kotaru —
izraz je i odraz takvog središta. Ona je do-
kumenat o našim htijenjima 1952.
godine i poticaj za ostvarenje
njihovo u uvjetima naše socijalističke do-
movine.

U uvodniku »Na Riječi«, u prvom
broju »Novog lista«, koji je izašao 4. III.
1901. g. u zapadnom dijelu grada na Rje-
čini, dok je dotad izlazio u istočnom, u
Sušaku, napisao je Frano Supilo: »pola-
gano, ali postojano napried?

Tako prije pedeset godina! A danas?

Oslobođenje Rijeke je historijsko djelo
Partije, svih naših naroda. Ono je tražilo
napor, znoj, krv i živote... To treba pam-
titi, imati stalno pred očima. Stoga da-
nas s mnogo truda, volje i pameti mo-
ramo prolaziti tom historijskom djelu
oslobođenja Istre i Rijeke i dati mu puno
opravdanje. A to znači, uz ekonomski pro-
cvat, koji je već tako vidljiv, i kultur-
no napredovati uselu i gradu, a Riječi
dati kulturni lik. To znači zračiti iz

Rijeke, Pule, Pazina, iz Senja, iz Delnica,
iz ostalih manjih središta u svu okolicu
njihovu, zračiti duž Istre, Hrvatskog Pri-
morja i Gorskog Kotara, da naš napredak
bude stalan, solidan, uočljiv i trajan.

To je naša riječ iz današnje Ri-
jeke, za današnju stvarnost sagledanu iz
Rijeke.

To ne znači da gledamo stvari iz uskih,
lokalnih okvira. Naprotiv, to treba da zna-
či, sagledati stvari na širokom planu, pri-
morski i pomorski, stojeći pred
širokim obzorima, širokim vidi-
cima, kako se htjelo u ovim našim strana-
ma i u prošlosti, kada je, nažalost, i u ri-
ječima i u djelima bilo počesto i suviše
kontinentalnih shvatanja. To ujedno znači
sagledati položaj i probleme o n a k o ka-
ko je to u k a z a l a n o v a Jugoslavija
kao izrazito p o m o r s k a država, dajući
u tom pogledu već dosad niz d o k a z a i
d j e l a... Želja nam je samo, da t a k v e
d o k a z e vidimo svuda i sve više, naro-
čito na kulturnom području. Tu još nismo,
razumije se, s v e učinili, pa i kada smo
to i mogli. Danas to možemo, pa i više i
bolje, na svima područjima kulturno-pro-
svjetnog života. To nam je dužnost, to je
naša potreba, to je i obaveza pred buduć-
nošću.

Izraz tih činjenica i takvih pogleda je
»Riječka revija«. U svom opsegu i svojim
snagama ona će činiti što može da ostva-
rimo naše ciljeve. Pomoći je u tom nasto-
janju, znači izvršiti i pojedinačnu i opću
dužnost prema ovim krajevima. Ta pomoć
ne će izostati. U to čvrsto vjerujemo.

UREDNIŠTVO

PISMO UREDNICIMA »RIJEČKE REVIJE«

Potrebu jedne ovakve revije nameće nova situacija, stvorena presudnim historijskim događajima, koji su donijeli slobodu Istri i Rijeci. Oslobođeni pritisk i vjekovnog robovanja, koji im je ubijao polet i kočio život u svim njegovim manifestacijama, naši su ljudi pregli, da nanovo stečene krajeve obnove, da rade oko njihova preobraženja u materijalnom i duhovnom pogledu.

Posla na pretek. Poslije svih razno-kih promjena, što su ih u ovom kutiću naše domovine vršili vjekovi u teritorijalnom, političkom i socijalnom pogledu, nagomilala se u njemu sila problema o kojima treba voditi računa. Znamo iz historije, kako se u jednom dijelu Istre odviše dugo oteгла vlast Venecije, a u drugom gospodstvo njemačkih feudalaca, patrijarha, kao i raznih grofova i baruna. Poznato nam je i to, kako je vladavina i jednih i drugih imala jednu zajedničku svrhu: najsebičnije iskorišćivanje prirodnih bogatstva zemlje i nemilosrdno izrabljivanje glavnog dijela istarskog pučanstva: hrvatskog i slovenskog seljaka.

Tek nakon oslobođenja, godine 1945., otpočelo se, prvi put u historiji, i u ovoj negdašnjoj, zabačenoj, »koloniji«, sa stvaranjem uslova za bolji život njezina pučanstva, sa tvrdom borbom, da joj se iz utrobe istrgnu njena rudna bogatstva i da se njene rijetke vode prinude, da teku u određenim granicama, kako bi se usjevi spasavali od poplava, a čitavi pojasi, bijeni od suše, oživjeli i postali rodni.

Ti i toliki drugi pothvati, povezani s izgradnjom naše socijalističke domovine, daju oblicima našeg novog života sasvim novo lice, a i problemi, što ih unose u našu stvarnost, poprimaju sve veću važnost. A to i privlači svu našu pažnju i potiče nas, da i te oblike i iz njih nikle probleme razmatramo i rješavamo na način, kako to iziskuje novo vrijeme.

Međutim ima nebrojenih pitanja, što već sada traže, da im pristupimo bliže. Tu je — na priliku — naša prošlost. O kojoj su se tuđinci toliko raspisali, i još pišu, ali kako? U najviše slučajeva tendenciozno, zlonamjerno, hotimično iskrivljeno. Kud ćete šireg polja historiku, geografu, arheologu i drugim stručnjacima, da postave stvari na njihovo pravo mjesto? Tu je i izgradnja zemlje, tu su i nove ustanove osnovane i što se sveđ osnivaju na naprednim principima i pogledima na život i svijet.

Spomenuo sam i promjene, što su ih vjekovi sa sobom nosili. Ne čudimo se, što su prilike, koje su otuda izvirale sa svojim često i škodljivim utjecajima, kadkad i nepovoljno djelovale na ćud i običaje naroda. Koliko nam je samo štete nanijela diskriminacija, što su je tuđinske, prema nama neprijateljski raspoložene vlasti, vršile nad našim življem! Eno fašizma! U svojim nas je pandžama stiskao dvadeset i pet godina. Kratko vrijeme, ali koliko je otrova uštrcano u krv i mozak naših ljudi. Kod izvjesnih pojedinaca fašistički je otrov ušao tako duboko, da zabrinuti stari rodoljubi s bolom klimaju glavom pitajući se: — A da se s oslobođenjem još koliko oteгло? Bilo bi pogrešno i neiskazano opasno misliti, da dvadeset i pet godina nasilnog fašističkog odnarođivanja nije ovdje ondje ostavilo po koji otrovni trag. I to je jedan od problema, o kome će trebati da vodi računa odgoj u školi i izvan nje.

Fran Kurelac htio je »da Rijeku učini središtem jedne evolucije u smjeru preporođaja i povratka pod utjecaj domaće narodne ideje«. Rodoljubna želja rođenog idealista ostvarena je. Sada je na ovoj našoj »Riječkoj reviji«, da bude vjeran odraz onog žarišta, o kome je nekoć sanjao »Pustinjak s Vučke«, a s njime i tolike generacije plamenih rodoljuba.

VIKTOR CAR EMIN

PRVI SUSRET S TITOM

EDO JARDAS

U ogromnoj prostoriji sindikalnog centra pariškog radništva, zvanog »Maturen Moro«, žamor i vreva kao u pčelinjaku. Grupice mladih i odvažnih ljudi, koji govore na svim mogućim jezicima, okupljaju se oko članova Komiteta za organizaciju puta u pravcu Pirineja. To su antifašisti, koji su se iz raznih dijelova svijeta probili do Pariza i traže vezu za put, koji ih vodi u Madrid, i dalje — na bojno polje protiv španjolskih i međunarodnih fašista. U krajnjem lijevom uglu nalazi se grupa Jugoslavena. Dobro obučeni čovjek promatra iz prikrajka tu grupu i bez oklijevanja joj pristupa.

— Zdravo, drugovi! Odakle ste?

Ljudi zašutješe upozoreni na moguće agente neprijatelja. Tek će naš grlati, ogromnim dlakama obrašćeni orijaš Šuco:

— Mi smo naši! A ti, čiji si, i što ćeš ovdje među nama?

Vidjevši našu opreznost, pridošlica produži:

— I ja sam naš, samo sam manje sretan od vas. Kad me sušica ne bi prikovala uz krevet, već bih davno bio s one strane Pirineja.

Iz kožnate aktovke za čas izvuče snop progresivne štampe jugoslavenskih radnika u Francuskoj i Belgiji, preda nam »na put« svezak savremene literature i srdačno nam ponudi svoju pomoć, ako u Parizu zapadnemo u poteškoće. Pošto smo se uvjerali, da je naš novi znanac zaista »naš«, započe razgovor o decembarskoj ofenzivi fašista kod Madrida, o herojskom otporu golorukog španjolskog naroda i o vatrenom krštenju internacionalnih brigada, koje su tom prilikom položile svoj prvi ispit u borbi protiv španjolskih, njemačkih i talijanskih fašista. Naš novi drug iz Pariza, član uredničkog kolegija »Naprijed«, objasnio nam je, kako su u tim krvavim bitkama prvi put uzeli učešća i jugoslavenski antifašisti, kao organi-

zirana jedinica »balkanskog bataljona«, na obalama rijeke Manzanares i u maslinjacima doline Harame.

— Pričaj nam, druže, nešto o našoj Jugoslaviji, začu se glas iz skupa.

Novi došljak nije oklijevao. Počeo nas je ubjedljivim riječima uvjeravati, kako se odnos snaga u zemlji naglo mijenja u prilog slobodoljubivih snaga, okupljenih u Narodnom frontu, i kako Komunistička partija uspješno privodi kraju borbu za monolitnost svojih redova. Centralni komitet Partije se već gotovo u cijelosti nalazi u zemlji, a ovog časa je na prolazu kroz Pariz njezin sekretar, drug T i t o.

Riječ T i t o djelovala je na slušaoce kao grom iz vedra neba. To ime mnogima od njih nije bilo tuđe. Oni su ga čitali pod mnogim člancima objavljenim u službenom organu CK KPJ, u »P r o l e t e r u«, koji je u mnogim primjercima probijao sebi put i među naše radnike u dalekim prašumama, rudnicima i modernim tvornicama. Bili su to jugoslavenski radnici, koji su — gonjeni terorom protunarodnih režima — tražili u tuđem svijetu zračak slobode i komadić kruha za sebe i svoje. Pronašavši konačno svoje pravo mjesto evo ih u Parizu, gdje hrle u pomoć španjolskom narodu, uvjereni, da je odbrana Madrida ujedno i odbrana Beograda, odbrana slobode, napretka i mira u svijetu.

Rukovoden željom da druga T i t a upoznam sa životom i borbom našeg življa u K a n a d i i SAD, zamolim došljaka, da me, na bilo koji način, poveže s drugom Titom. Drug me bez ustručavanja upozori na teškoće i opasnost da bude otkriven (drug Tito, ali obeća da će pokušati i su-tradan mi to dojaviti.

Saznavši o svirepim metodama francuske policije u borbi protiv svega što je napredno i slobodarsko, požalio sam iste noći, što sam tražio sastanak. Poznavajući u detalje političku situaciju u Jugoslaviji,

osjetio sam, koliku vrijednost predstavlja dolazak druga Tita u našu zemlju. No, bilo je kasno. Poruka je određenim kanalima pošla. Ostalo je još samo beskonačno i napeto iščekivanje, bremenito s jedne strane strahom za sigurnost čovjeka o kome će zavistiti budućnost čitavog jednog naroda, a s druge, neobuzdanom željom da ga upoznam s našom borbom u Kanadi i SAD.

Nisam dugo čekao. Sutradan, u jedanaest sati izjutra, u pratnji mog novog znanca, bane u moju sobu golema ljudskara pronicavog pogleda, ali sa širokim osmjehom na licu. Nakon polsatnog razgovora izađe moj znanac, a nekoliko minuta iza njega ljudskara — bio je to drug Kuhar (Prežihov Voranc) — i ja. Uputismo se pariškim bulevarima u centar grada. Kuhar me s vremena na vrijeme u hodu zaustavlja i pokazuje mi, tobože izložene stvari, što mu je poslužilo, da izvidi — kako mi kasnije reče — »da li vučemo rep za sobom«.

Zaustavismo se pred ogromnom terasom otmjene kavane. Tek što smo poručili crnu kavu, prišapne mi ljudskara neprimjetno:

— Za koji čas će i Stari naići.

Nismo čekali ni pet minuta. U pravcu našeg stola dolazi, rekao bih, otmjeni gospodin, odjeven u besprikorno crno odijelo. U lijevoj ruci mu je elegantna aktovka, a desnom se opire o tanki crni štapić. Osmjehnuvši se srdačno, prisjedne uz naš stol, s pozdravom:

— Zdravo, drugovi, nadam se, da niste dugo čekali.

Pružajući mi srdačno ruku, produži:

— Neizmjerno mi je drago, da se možemo opširnije porazgovarati. Davno sam želio, da iz prve ruke doznam, kako naš narod životari u tuđem svijetu, kako se odnosi prema događajima u zemlji, kako na njih reagira i što poduzima, da bi našem narodu pomogao skinuti jaram, koji mu na vrat nametnuše protunarodni režimi.

Neposrednost, srdačnost i toplina riječi druga Tita, toliko su me osvojili ili bolje rastopili, da sam se, usprkos višegodišnjem ilegalnom i polulegalnom revolucionarnom iskustvu, na čas zacrvenio i raznježio kao srednjoškolac pred strogim profesorom. Sve što sam na dušak mogao izustiti bilo je nekoliko zbunjenih izvinjenja, što nisam ponio pismene podatke o organizacionoj snazi jugoslavenskih iseljenika. Uočivši moju nepriliku, drug Tito mi je još prisnije i neposrednije prišao utješnim riječima:

— Nisi ti, druže, pred sudijom, nego smo se sastali da slobodno, drugarski pričamo o stvarima koje su nam zajedničke. Ti si svijestan međunarodnog karaktera našeg pokreta, otkuda proizlaze mnoge dodirne točke, bez obzira gdje mi živjeli. Moje malo upadljivo odijelo neka te nimalo ne smeta, jer ćeš se, kao ilegalac, lako prisjetiti, da su ove vanjske gluposti mnogome od nas spasile glavu. Među ostalim i meni.

Tek tada sam se potpuno pribrao i naš se razgovor mogao živahno odvijati nekoliko sati.

Ni ne sluteći historijsku ulogu, koju će u životu našeg naroda, pa i međunarodnog naprednog pokreta, odigrati taj čovjek, pri mom prvom susretu s drugom Titom stekao sam dojam, da imam posla s jednim pametnim, životnim iskustvom prožetim, kulturnim i nadarenim čovjekom. Njegova neposrednost i druželjublje u odnosu s ljudima odavali su čovjeka bliskog ljudima, malim ljudima iz puka — masama...

Na bojištima Španije, u bolnicama pri brojnim kirurškim intervencijama — posljedica fašističkog dum-dum taneta, — u daljnjem radu za pobjedu napredne stvari, i u tuđini i u rodnoj zemlji, a naročito u borbi za istinu, protiv laži i kleveta sovjetske birokratske kaste i za pobjedu istinskog socijalizma nad povampirenim hegemonistima Kremlja, — stajao je uz mene — kao i uz milijune drugih — svijetli lik druga Tita i pratile su me njegove riječi sa rastanka u Parizu 1937. godine.

— U borbi protiv fašističkih hordi nailazit ćete na ogromne teškoće. Od nedovoljno municije do provokacija klasnog neprijatelja. Jedinstvo španjolskog naroda i međunarodna solidarnost radničke klase, i svega što je napredno, daleko su jače oružje od fašističkih mehaniziranih sredstava za ubijanje. Ne dozvolite, da vas ma kakve teškoće pokolebaju, da razbiju vaše jedinstvo jer je ono najbolja garancija za pobjedu stvari socijalizma. U borbi će biti žrtava, poraza i odstupanja. Ali sve je to privremeno, da bismo naše redove mogli još čvršće, masovnije zbiti

i povesti ih pod stijegom bratstva—jedinstva slobodoljubivih naroda u konačnu i punu pobjedu».

Historija je potvrdila riječi druga Tita.

Predvođeni svojom herojskom Partijom, s drugom Titom na čelu, narodi Jugoslavije odvažno koračaju iz pobjede u pobjedu: od istjerivanja fašističkih invazora i njihovih slugu do obnove zemlje, izgradnje i odbrane socijalizma od podle izdaje kremaljskih uzurpatora tekovina Velike oktobarske revolucije i slavnog Lenjina.

LIK DRUGA TITA U NAŠOJ KNJIŽEVNOSTI

MIROSLAV ČABRAJAC

Tito — jedna jedina riječ, a koliko sadržaja u njoj!

Želim da sagledam lik Tita, lik cjelovit i potpun, želim da stopim čestice, koje razasute po mnogim stranicama govore o Titu. Ime Tita je utkano u stihove i prozu naših književnika. Tito zvoni kao najljepša rima, riječ Tito daje prozi najskladniji ritam. U pjesmama je Tito ponosni naslov ili početak, zanosni usklik i najefektniji finale. Čestice se stapaju, lik preda mnom raste, gledam ga: to je on, zamišljen, odlučan i blag, korakno je naprijed, jedna mu je noga u prošlosti, druga u budućnosti. Učinjen je korak, velik, energičan i sudbonosan. Dijelovi iz lektire slili su se pod majstorskom rukom »bezbradog hrvatskog Michelangela« u bronzu, u kip Tita. Augustinčić je dao sintezu. Da se stvori ovakvo djelo, nije dostatna virtuozna sposobnost majstora, potrebno je proživjeti i doživjeti. Velika umjetnička djela organski rastu iz života.

Vraćam se od skulpture pjesmi, tražim i nalazim vezu:

*Od gvoždja je, ali u tom gvoždju kuca
Toplo srce. — S ruke, kad je u vis diže,
Do oblaka tamnih pramen svijetla stiže,
Kada hoda, led mu pod petama puca.
I tako nas vodi. — Mi ne znamo dal' je
Sin današnjih dana, lik iz drevne priče,
Mi kročimo sa njim uvijek čvršće i dalje.
I u nama vjera još snažnija niče.*

Augustinčić i Nazor, dva velika hrvatska umjetnika, daju lik velikog Hrvata, vođe jugoslavenskih naroda, lik druga Tita. Taj lik je ujedno monumentalan i intiman.

Simbolički lik Tita pripremala je cijela naša progresivna književnost. Njega najavljuju narodne pjesme i pripovijetke o herojima i divovima, njega najavljuju naši književnici, kada izražavaju težnju, da se naši narodi socijalno oslobode i ujedine u jednu ravnopravnu zajednicu.

Došao je i taj momenat: »oluje i poplave«, s kojima dolazi proljeće, bile su strašne, krvave, bolne, ali je svanulo čisto i radosno proljeće. Oslobodili smo se bez stranih »osloboditelja«! Srpski književnik Eli Finci izrazio je taj revolucionarni preokret u vrlo impresivnoj lirskoj prozi »Tito«. Naročito je karakterističan detalj u kojem govori o staroj seljakinji iz Dalmatinske Zagore, koja je na sastanku htjela da govori o našoj borbi, ali je od uzbuđenja izustila samo jednu riječ: »Tito«!

»Srce naroda, kada prozbori, uvek kaže sve!« — završava Eli Finci. Tito je bio toliko snažan doživljaj i zanos, da je morao naći svoj umjetnički izraz.

No postojala je težnja, da se spozna čovjek Tito. Vidjeti Tita, razgovarati s njim, zagledati se u njegovu dušu — to je bio san boraca, to je želja naših ljudi.

»Tko je Tito, kakav je njegov unutrašnji lik, njegov ljudski lik?« — pitao se Josip Vidmar, putujući na historijsko II. zasjedanje AVNOJ-a. Upoznao je Tita, osjetio je njegovu ličnost: »... bilo mi je jasno, da su u tom čovjeku ujedinjene energija i čar, energija i neka očaravajuća snaga, koja je dana samo dragocjenim i najplemenitijim prirodama.«

Da li je blizina, lični kontakt, potisnuo simboličko, legendarno značenje Tita? Naprotiv! Vid-

marov zaključak je upravo tipičan za naše ljude: »Osjećao sam u njemu nešto zanosno i poletno, nešto čvrsto, realno i ujedno uzvišeno.«

Ono što Tito objektivno predstavlja prikazano je cjelovito u našoj literaturi, a njegov subjektivni lik prikazan je tek fragmentarno. Intimni Tito je tek skiciran u proznim djelima, u prvom redu u dnevnicima. Dnevni, Dedijerov, Čolakovićev, pa i Nazorov i Minderovićev, pisani su bez literarnih pretenzija, ali umjetničko realističko djelo o Titu i NOB-i ne može nastati bez njih. Lakonski zapisi o »Starom« u »Dnevniku« Dedijera su baza za buduću lik Tita, u kojem će umjetnik harmonično spojiti objektivno značenje i subjektivne crte ove ličnosti. Ljudski lik Tita bljesne na nekim stranicama Nazorova »Dnevnika«. Tito rukovodilac, »koji zna držati u ruci sve niti, određivati i zapovijedati, a ne gušiti inicijativu pojedinaca. Zato ga — mislim — momčad toliko sluša i voli« — kaže Nazor i zaključuje: »Momci već pjevaju o njemu.« Zatim prizor kako Tito zimi u Ostrošcu gladi goluba i pušta ga: nije dozvolio borcima, da zakolju i pojedu golubove, koji su zimovali na tavanu dvorca; pa scena kada Tito dijeli smokve, ili scena s vučjakom Foksijem; briga Titova za Nazora, a iznad svega briga za ranjenike u toku najžešćih ofanziva. Bogat materijal, koji čeka svog umjetnika. Tko će to biti?

Teško je nabrojiti sve pjesnike, koji su opjevali Tita, čije su pjesme inspirirane Titom, a kamoli analizirati njihova ostvarenja. Hrvatski, srpski, makedonski, slovenski, crnogorski pjesnici — svi su dali svoje priloge. Mlada pjesnička generacija nalazi u njemu nepresušan izvor poezije. Umjetnički najzrelije, a ujedno i tipično, Nazorovo je doživljavanje Tita, doživljavanje, koje ima posebno i veliko značenje u njegovu pjesničkom radu. Nazorovo umjetničko ostvarenje je demanti vlastite sugestije: nije se »ustrpio«, propjevao je, i to upravo onako, kako je očekivao, da će se moći tek iz »vremenske distancije«.

Nazorov pjesnički rad uokviruju dvije zbirke: »Slavenske legende« (1900.) i »Legende o drugu Titu« (1946.). U ovom velikom vremenskom rasponu razvila se plodna i raznolika pjesnička aktivnost, ali osnovna linija je uvijek ista: vjera u narodne snage, vjera u konačnu pobjedu, sigurnost da se svijet pjesničkih sanja može i mora ostvariti. »Legende o drugu Titu« nastale su kao umjetničko doživljavanje ostvarivanja pjesničkih snova. Ova zbirka je završni akord jedne herojske pjesničke simfonije, simfonija bez presedana u radu i životu jednog pjesnika. »Legenda o drugu Titu« se i stilski skladno uklapaju u Nazorov pjesnički opus. Legenda je postala istinom u legendarnom obliku.

*I Titov glas se prosu kao dažd
Na izmučenu čeljad, uvijek žednu
Njegovih riječi:*

»Naprijed!«

I narodna poezija o Titu je vrlo bogata, a nastajala je i nastaje pred našim očima: na radilištu, u kolu. Novi stihovi se nadovezuju na stare, stari se ponavljaju u novoj varijanti. Taj proces nije završen, pjesme nastaju svakodnevno, jer je zanos intenzivan i konstantan. Narodna poezija izražava sve nijanse osjećaja, u njoj su riječi nježnog tepanja i borbeni poklik, Titovo ime je sinonim za ljubav, snagu, radost i nadu.

*Druže Tito, ljubičice bijela,
Tebe voli omladina cijela.*

Kroz narodnu pjesmu bljesne i mržnja prema neprijatelju, prijetnja, ratni zov, svijest o snazi i vjera u pobjedu. Sjećam se jedne konferencije zagrebačkih studenata; bilo je to u prvoj godini poslije oslobođenja; velika dvorana Radničkog doma, puna mladih ljudi, neki su u uniformama, mnogi nose na prsima značke prvoboraca i nizove odlikovanja; konferencija još nije započela, žamor u sali. Najedamput se izvila iz mase pjesma lagana i odsječena ritma:

»Ide Tito preko Romanije...«

Pjesmu je u valu prihvatila masa mladih studenata. Bilo je u tom pjevanju nečeg snažnog, impresivnog, prijetećeg; osjećala se neka nepobjediva sila, balkanski elementarna. Prošli su me srsi; vidio sam pred sobom veličanstvene planine i ogromne šume; kroz njih prolaze čete partizana, neprekidne kolone i kolone boraca, ide snaga jednog junačkog naroda. Sjetio sam se Kočićeve pjesme u prozi »Slobodi«: »Zadrmao ovom učmalom zemljom, potresi smrznutim srcima, osvježi i osnaži da sve i svak osjeti sav neizmjerni sjaj i draž ljepote, sve obilje milosti i snage Tvoje, kao što ih osjeća i na njima drhće uzavrela i vječito uzbuđena krv moja, koju mi balkanski hajduci, preci moji, u baštinu daše.«

I mi smo pošli dalje svojim putem.

Zar nije Cankar već 1918., na mitingu tršćanskih radnika predvidio specifični put naše socijalističke izgradnje, zar nije ovim riječima skicirao lik Tita kao graditelja socijalizma: »Osnovna načela socijalizma i njegovi krajni ciljevi svojina su svih naroda, ali putove koji vode ka tim ciljevima mora zacrtati svaki narod u skladu sa svojom individualnošću, sa svojim domaćim privrednim, političkim i kulturnim prilikama.«

Napali su Tita, jer se nije pridržavao njihovih gotovih recepata, napali su ga, jer nije htio svoju zemlju podčiniti njihovim sebičnim interesima. A praksa, tvrdoglava i neumoljiva praksa, dokazala je svijetu, da smo mi prava socijalistička zemlja, a da na Istoku socijalizma više nema. U ovoj teškoj borbi bili smo neko vrijeme sami:

»Sami smo... Neka! Sami uvijek bjesmo
Ko dub, što stoji na proplanku svom;
I rasli smo, listali, uzalud
Dugo nas bio vjetar, grad i grom,«

»Dugo nas bio vjetar, grad i grom,« rekao je Nator u svojoj pjesničkoj oporuci. Ali u toj sa-
moći i borbi rastao je lik Tita, postao je ljepši,
čišći...

Naša književnost ustala je u obranu Tita, a
braneći Tita, branila je našu narodnu revoluciju
i čistoću marksizma-lenjinizma. Već gotovom liku
Tita dodane su nove crte, nove, življe i sjajnije
boje:

»Zar itko može danas i ikad
da u nama uništi Tebe,
a u Tebi smo svi mi,
i zemlja naša,
svaki dan što se radja,
i borba za budućnost,
i vjernost naša vjernim
i mržnja na tlačitelje
i naše veliko djelo.
S Tobom i Partijom našom
mi naprijed hoćemo,
iz mraka prošlosti duge
u svijetlo znanja i rada
na radost svih nas
i svih drugova u svijetu.
I znaj, dragi veliki družo,
gdjegod smo rasuti svijetom
mi smo ponosni na Te,
na našu istinu gordu,
na sve što smo stvorili
s Tobom,
sve ćemo zemlji dati,
sve ćemo Partiji dati,
sve ćemo dati za Te.

To su stihovi Zdenka Štambuka iz Praga, a
njima treba pribrojiti stihove Franičevića, Kašte-
lana, Mladenovića i mnogih drugih. Najprije se
izražava čuđenje, pa osjećaj duboko uvrijeđenih

ljudi, a zatim ponos, odlučnost i bezgranična lju-
bav prema Titu, koja se osniva na povjerenju i
uvjerenju, da je Titov stav potpuno pravilan. I
veliki hrvatski književnik Miroslav Krleža podi-
gao je svoj glas odbrane na izvanrednoj skupštini
Jugoslavenske akademije. I on je dodao jednu
boju Titovu liku.

Jest, lik Tita raste, postaje veći i ljepši; nje-
gove riječi su motto pjesama naših pjesnika: »Gle-
dajte samo naprijed, na ono vrijeme, kad će naša
zemlja disati ljepšim, socijalističkim životom«
(motto »Gorkih i prkosnih soneta« Dušana Ko-
stića), »Bez obzira na sve teškoće ne stojimo na
mjestu« (motto pjesme »Bez naslova« Tanasija
Mladenovića).

Lik Tita, ne samo da raste, nego i prerašćuje
naše domaće okvire. On daje snagu klonulim i ra-
zočaranima, on je putokaz naprednim ljudima
svijeta.

Ne bacaju li riječi naprednih književnika,
proleterskih boraca i običnih ljudi svijeta, novo.
jarko svijetlo na lik Tita?

»Tito — to smo mi svi!«

Da li je današnja praksa demantirala ili izmi-
jenila značenje ovih riječi? Ne, izmijenila nije,
ali je proširila: »Tito — to su svi istinski proleter
svijeta!« Tito je i sam u današnjim svjetskim raz-
mjerima sinonim za pravi socijalizam. A narodna
poezija? Da li je izrazila narodno mišljenje?

»Što je više kleveta i laži
Tito nam je miliji i draži.«

Jednostavno, ali od srca! Ovi stihovi zlatom
uokviruju lik Tita, u tom okviru on blista ljepši
i sjajniji, ponosniji i snažniji. Kako su značajne i
istinite one Fincijske riječi:

»Srce naroda, kad prozbori, uvek kaže sve.«

DUŽNOST PREMA PROŠLOSTI

ANTUN BARAC

Značaj Hrvatskog Primorja, Istre i
Gorskoga Kotara u razvitku hrvatske kul-
ture potpuno je i jasno obilježen poznatim
povijesnim činjenicama. Iz prvih poč-
taka naše pismenosti ostala nam je Baš-
čanska ploča. Kad se zaoštrilo pitanje o
upotrebi glagoljskoga pisma i starosloven-
skoga jezika u crkvi, uzdigla se ličnost
senjskoga biskupa Filipa (1248). Kad se
hrvatske knjige počinju štampati kod
kuće i kad se u njima već javlja hrvatski
stih, prednjače u tome Senj i Rijeka
(Transit sv. Jeronima). Prvi boreci protiv

stanja u katoličkoj crkvi javljaju se
upravo u našim krajevima (Flacius, Stje-
pan Konzul Istranin). Kad su se počeli
uvoditi pisani zakoni, s prvim pokušajima
feudalizma, nastaje Vinodolski zakon
(1280), a kad se feudalizam staje kolebati,
i opet iz naših krajeva, Senja, ustaje
čovjek, koji će biti najizrazitiji glasnik
novoga, naprednoga duha, što ga u život
unosio građanstvo (Pavao Ritter Vitezo-
vić). U počecima hrvatskoga preporoda
sudjeluje nekoliko istaknutih Primoraca,
a među njima najodličniji, Ivan Mažu-

ranić. Hrvatsku historiografiju postavlja na potpuno naučne osnove Fužinarac Franjo Rački. Hrvatsko Primorje bilo je gnijezdo naprednoga, revolucionarnoga pravaštva (Sloboda, Hrvatska vila). Kad je pak hrvatski realizam imao dobiti ljudskiju, socijalniju notu, opet su se javili Primorci (Kranjčević i Novak), da to izvrše.

Spomenute su samo činjenice, što ih zna svaki naš pismeniji čovjek. Već iz njih svaki nepristran promatrač vidi jedno: da su ljudi iz Istre, Hrvatskoga Primorja i Gorskoga Kotara bili u svima važnijim historijskim razdobljima među prvima po vremenu. A bili su to ponajviše i po vrijednosti.

Navedene činjenice znače u cijeloj hrvatskoj kulturnoj prošlosti važne međaše. One se mogu popuniti mnogim drugim, manje više poznatim činjenicama ili imenima. Da se shvati značenje naših krajeva, nije potrebno iznositi čitav povijesni repertoar, s desecima i stotinama imena; dovoljno je da se čovjek zaustavi na dvjema periodama hrvatske književne i kulturne prošlosti — na razdoblju glagoljice i na razdoblju realizma.

1. Već u prvim desetljećima hrvatske pismenosti Istra i Hrvatsko Primorje morali su biti naročito aktivni. Prema mišljenju, da su Hrvati dobili glagoljsko pismo izravno od Ćirila i Metodija, prilikom njihova prolaska u Rim, morali su kod toga sudjelovati ljudi iz Istre i Hrvatskoga Primorja. No da tome i nije tako, ovi su naši krajevi doskora postali nosiocima hrvatskoga književnoga i kulturnoga stvaranja. Udara u oči pojava, da su u središtu stare hrvatske države, Dalmaciji, same tadašnje hrvatske vlasti gonile glagoljaše — a da su središtem hrvatskoga kulturnoga života postali sjeverniji krajevi: otok Krk, Istra, Hrvatsko Primorje. Stoga se tu i sačuvalo najviše glagoljskih spomenika, i stoga se u njima najdalje i održalo glagoljsko pismo — i za potrebe crkve, i za potrebe svagdašnjega života.

Hrvatska glagoljska književnost sa središtem u našim krajevima, nije bila samo plod crkvenih potreba. Mnogobrojni samostani, osobito benediktinski, postali su žarištima kulturnoga rada — ali njihovi rezultati nisu ostali ograničeni samo na crkvene ljude, već su se širili i među ostalo pučanstvo. U hrvatskoj je glagoljskoj književnosti — gotovo kroz cijela četiri stoljeća prije pojave Marka Marulića — bio plodan rad na gotovo svima književnim vrstama — od crkvenih spisa, preko poučnih zbornika do novela, romana i stihova. I ono malo od toga, što je dosad proučeno, pokazuje, kako naši glagoljaši pisci nisu bili sve neki primitivci, koji su znali čitati samo iz vlastitoga misala, već često ljudi na visini tadašnje srednjoevropske obrazovanosti. Pokazuju to njihovi prijevodi i prerade s latinskoga i talijanskoga, a pokazuju to i oni njihovi sastavci, koji imaju karakter originala. Već ono malo, što je iz te bogate kulturne baštine istraženo, pokazuje, da našem tadašnjem kulturnom stvaranju nisu davali obilježje ubogi prepisivači, već ljudi s određenim pogledima na zadatke književnosti u našim krajevima. Dosta je samo prolistati Milčetićeovu bibliografiju hrvatske glagoljske književnosti, pa se pogled čitaoca i nehotice, usred mnoštva imena, zaustavlja na nekim piscima s potpuno jasnom fiziognomijom. Takvi su: Šimun Greblić iz Roča, plovnik Mihovil iz Belgrada, pop Grgur iz Senja, i t. d. Neki se od njih ističu naročitom marljivošću kao sistematski prerađivači, pisci i prevodioci. Drugi uspijevaju da istaknu neke lične crte i u slučajevima, kad vrše izrazito crkvenu službu. Nezavisno od Marka Marulića, Vetranića i dr., naši su glagoljaški književnici iz sjevernijih krajeva u osmercima, desetercima i dvanaestercima bilježili svoja ljudska iskustva, ogorčenja, uzbune, razočaranja. »Cvet vsake mudrosti« — prema Strohalu napisan u XIV. vijeku u Ledenicama, a u XV. vijeku bio u Novome i u Grižanima — nastao je kao neke vrste udžbenik. Ali njegovi stihovi

protiv žene na nekim su mjestima toliko puni vatre, da je vjerojatno, kako ih je pisao netko, tko se i sam morao grdno razočarati:

*Ona ti je mriža morska,
Cna obdan obnoć lovi,
Tere mnoge duše gubi,
Obraz, noge, prsi kaže,
Na grih tebe da užeže.*

Čisto ljudski zvuči stih popa Antuna Frankija iz Omišlja, kad on u rukopisu egzorcizama protiv oluje bilježi razmatranja o svome radu i o značenju svoje knjižice, da najjednom zavapi:

*Ostaj zbogom sada, prijatelju dragi,
S ljudi se ne pačaj, ki su gori
od vragi.*

ili stihovi popa Ivana Vranića Bakranina »Spomenutje od smrti«:

*Svaki dan ističe sunce i zahodi,
Tim vrime odtiče, a starost dohodi.*

Po tim i sličnim pojavama, vrlo mnogobrojnim, hrvatska glagoljska književnost dobiva značenje u izrazitijem, književnom smislu. Rudolf Strohal, jedan od njezinih fanatičnih istraživalaca, bio je u koječemu diletant. Ali je njegova neprijepona zasluga, što je trajno isticao to njezino obilježje i izdavao knjige, da bi to dokazao. Nije bez opravdanosti ni njegova tvrdnja, da kolijevka hrvatske književnosti nije Dalmacija, nego Krk i Hrvatsko Primorje. Marulić je i sam spomenuo svoje hrvatske prethodnike. A oni su ostavili bogato književno naslijeđe upravo u sjevernijim krajevima.

2. Povijest hrvatskoga realizma po svojim je počecima i najvažnijim ostvarenjima vezana velikim dijelom uz ljude iz Hrvatskoga Primorja i Istre. Ne radi se tu samo o Evgeniju Kumičiću, kao najpoznatijem hrvatskom teoretiku naturalizma. Prvi hrvatski pisac, koji je u književnost svijesno unosi teoriju realizma i stao realistički opisivati hrvatski život svoga vremena (Zagreb, Rijeku, Bakar) bio je Bakranin Adolfo Veber Tkalčević. A za njim je — manje poznat, ali historijski važan

— produbljavao realističke crte hrvatske književnosti Riječanin Ivan Dežman. Kad je pak realizam u hrvatskoj književnosti potpuno zavladao, najviše je pisaca dalo Hrvatsko Primorje s Istrom. To su: Evgenij Kumičić, Vjenceslav Novak, Silvije Strahimir Kranjčević, Josip Draženović, Ante Tentor, Fran Mažuranić, Marijan Derenčin. Prva hrvatska opsežnija književna djela s oznakom realizma napisao je Evgenije Kumičić, a posljednje hrvatske realističke romane, karakteristične za svoje razdoblje, dali su Senjanin Milutin Nehajev (Bijeg) i Istranin Viktor Car Emin (Usahlo vrelo, Pusto ognjište, Iza plime). Prve pokušaje hrvatske realističke drame dali su Vladimir Mažuranić, podrijetlom Novljanin (Grof Ivan). Riječanin Marijan Derenčin (Tri braka, Ladanjska opozicija) i Senjanin Julije Rorauer (Naši ljudi, Maja, Olynta). Niti jedan od njih nije doduše stvorio nekih jačih umjetničkih djela, ali su sva trojica nastojali pokazati, kako bi naša drama trebala zahvatiti u goruća ekonomska, društvena i politička pitanja svoga vremena.

Kao što je realističku teoriju stao prvi razvijati Primorac Veber, tako je i opet Primorac, Kastavac Marjanović, posljednji ustao u njezinu obranu. U vrijeme različitih modernističkih eksperimenata na početku našega vijeka, on je jedini dosljedno i smjelo upozoravao, kako je u hrvatskoj književnosti potreban realizam, ako ona želi izvršiti svoju narodnu i društvenu zadaću.

Književno stvaranje ljudi iz Istre, Hrvatskoga Primorja i Gorskoga Kotara nosi neke zajedničke crte, premda su oni pripadali različitim pokoljenjima i različitim razdobljima. To vrijedi za najstarije od njih, naše jedva poznate glagoljaše, kao i najmlađe, na pr. Gorana Kovačića. To su: upornost u životu i književnosti, averzija prema regionalizmu, kriticizam i smisao za stvarnost.

Izrasli u borbi protiv pritiska prirode i jakih ekonomskih i političkih neprijateljskih snaga, hrvatski su kulturni rad-

nici iz naših krajeva pokazali i u književnom radu izdržljivost kao malo koji hrvatski književnik iz ostalih dijelova domovine. Sama činjenica, koliko su upravo primorski i istarski glagoljaši primili i kroz stoljeća očuvali glagoljsku književnost, uza sve neprilike i protivštine, pokazuje vrlo dobro njihovu žilavost. A pokazuje ju isto tako i životni put nekih od naših istaknutih ljudi, kao što su Flacius, Pavao Ritter Vitezović, Adolf Veber Tkalčević, Vjenceslav Novak, Fran Mažuranić, Milan Marjanović. Izuzevši Flaciusa, koji je živio i radio u tuđini, spomenuti hrvatski pisci pripadaju među najplodnije hrvatske književnike uopće, poznate upravo po tome, što su ostajali u književnosti do posljednjega daha.

Iako svi pisci i kulturni radnici iz naših krajeva nose izrazite crte svoga zavičaja — i pjesnici kao i naučni radnici i političari, — niti jedan od njih nije postao regionalistom u uskom smislu. Niti jedan nije držao glavnom zadaćom, da opisuje najužu okolicu, nego su oni svi bili više manje borci za općenite težnje hrvatskoga naroda i hrvatske književnosti, prelazeći počesto na još šire ideale slavenstva i čovječanstva. U tome su jednaki i Kumičić i Goran Kovačić, i Nehajev i Marjanović, i Rački i Janko Polić Kamov, i Ivan Mažuranić i Nikola Polić.

Borci za napredne poglede, naši kulturni radnici nijesu slijepo pristajali uz kakve ideologije, stare ili nove, nego su se odlikovali upravo time, što su prema njima nastupali kritički. Flacius, Ivan Mažuranić, Adolfo Veber, Milutin Nehajev, Marijan Derenčin, Janko Polić Kamov, Milan Marjanović, i t. d. ističu se ponajprije kritikizmom. Karakteristični su u tom pogledu kao stvaraoči Kranjčević i Polić Kamov, a kao kritičari Veber, Marjanović i Nehajev.

Upravo su ovi naši krajevi dali trojicu kritičara, koji na svoj način znače pre-

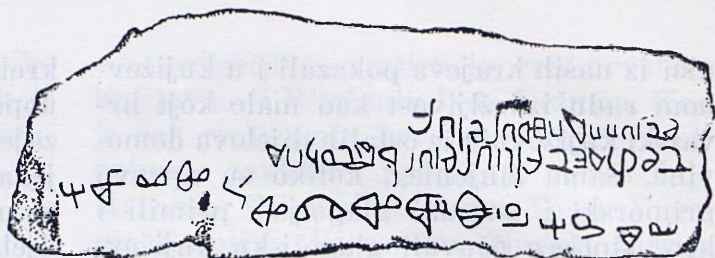
kretnice u razvitku hrvatske kritike uopće: Vebera, Marjanovića, Nehajeva. A zajednička je njihova značajka, da niti jedan od njih nije književnost odvajao od života, nego je u njih kritika književnih djela bila ujedno i kritikom životnih shvaćanja i životnih prilika.

Svi su naši pisci — i navedeni i nena-vedeni — nastojali da sačuvaju vezu sa stvarnošću. Realističku su crtu pokazivali među njima i oni, koji su u svojim počecima, slijedeći modu, udarali na realizam kao pravac (Nehajev). A Kastavac Marjanović doživljuje u naše dane svoje uskrsnuće upravo po tome, što je u doba modernističkih i artističkih zastranjivanja uporno isticao potrebu veze između stvarnosti i knjige. Upravo zbog realističkih pogleda pokazuju mnogi njegovi članci i pedesetak godina nakon svoga nastanka svježinu i životnost.

Književna baština, što smo je primili od svojih preda, velika je i po kvantitetu i po vrijednosti. Ali naš najvažniji zadatak nije, da se njome dičimo, već da je prije svega upoznamo. Dajući vrlo istaknute ljude, naši krajevi počesto nisu ni marili, što oni hoće, niti su se kasnije brinuli, što je od njih ostalo. Od svih hrvatskih krajeva Istra, Hrvatsko Primorje i Gorski Kotar dali su, uzeti zajedno, razmjerno najviše. A ipak se o tome zna najmanje. Potrebno je stvarati naučna središta, sa svrhom, da se proučava naše kulturno naslijeđe, i s obzirom na same činjenice, i s obzirom na njihov smisao. Nekadašnja Staroslovenska akademija u Krku imala je usko crkveno značenje. Ali nešto slično, što bi obuhvatilo sav naš kulturni rad u prošlosti, nameće se kao jedna od najvažnijih dužnosti sadašnjih naših pokoljenja. Pri tom se treba kloniti uskog lokalnog patriotizma, i naše pojave treba uvijek promatrati u sklopu cijele hrvatske književnosti.

GLAGOLJAŠI I GLAGOLJICA NA CRESU I LOŠINJU

LEO KOŠUTA



Valunska ploča — najstariji glagoljski spomenik na otoku Cresu. Natpis glasi glagoljicom: Teha sin v(nu)k Juna

Na otocima Cresu i Lošinju glagoljalo se u crkvi stoljećima i upotrebljavalo glagoljsko pismo. Kao i na drugim našim otocima, glagoljalo se po svim selima i mjestima, osim u katedralnoj ili kolegijalnoj crkvi, gdje se po tradiciji »latinalo«. Početkom XIX. st. glagoljica je na Cresu i Lošinju nasilno ukinuta, a početkom XX. st. opet obnovljena, da dvadesetpet godišnjom fašističkom vladavinom bude potpuno uklonjena. O pitanju glagoljice na Cresu i Lošinju nisu nam, međutim, historičari dali do danas jasnu sliku. Njihovi radovi govore o glagoljašima i glagoljici samo sporadično, i to za razdoblje od sredine XVI. st. do početka XIX. st. Ono što je pisano sa talijanske strane još nam manje govori o tom pitanju, jer se s te strane ograničila glagoljica samo na neke lokalitete, a vremenski do početka XV. stoljeća. O pitanjima: kada i kako je glagoljica došla na Cres i Lošinj, koliko je ona bila raširena, kakav je bio njezin pravni status i što se sve i gdje pisalo njome, mi danas nemamo ništa napisano. O tome smo mogli — bez arhivskog gradiva, koji je bio od 1918. u talijanskim rukama — samo nagađati. Sada nam je ono opet pristupačno i o tom pitanju možemo reći mnogo toga dokumentirano.

Histrija glagolizma započinje na Cresu i Lošinju, prema do danas poznatim spomenicima, s Valunskom pločom. Ova je ploča nađena početkom ovog stoljeća na groblju u Bućevu (danas izumrlom naselju) kraj malog sela Valuna, na sjeverozapadnoj obali otoka Cresa. Bila je prije prošlog rata jedva poznata i tek nedavno ju je pročitao i datirao prof. Branko

Fučić¹. Ploča predstavlja, vjerojatno nadgrobni spomenik jedne imućnije hrvatske porodice s otoka Cresa i na njoj nalazimo glagoljicom i latinskim slovima uklesana tri stara slavenska imena: Teha, Bratohna i Juna. Po karakteru pisma ova je ploča starija od poznate Bašćanske ploče, a može se datirati krajem XI. stoljeća. Važnost Valunske ploče je prvorazredna, jer ne samo da spada među naše najstarije poznate kamene spomenike na našem jeziku, nego nam ona dokazuje, — vezana svojom težnjom i nepokretnošću za mjesto postanka, — prisutnost i pismenost novo doseljenih stanovnika u najranijem periodu njihovog doseljenja na otok Cres. I kad je talijanski historičar Silvio Mitis u svojoj »Povijesti otoka Cresa«² pozvao naše historičare, da mu pokažu neki hrvatski spomenik iz Srednjeg vijeka, koji bi opravdao njihovu tvrdnju, da su Cres i Lošinj bili već vrlo rano gusto naseljeni od Hrvata, sigurno nije mislio, da će se upravo na otoku Cresu otkriti ovaj kameni spomenik. On dokazuje ne samo da su se ovdje već u XI. st. naselili Hrvati, nego da su se na njemu ugnjezdili i glagoljaški popovi i sljedbenici »heretika« Zdede i Potepe sa susjednog otoka Krka.

Zasada — zbog nestašice pisanih izvora, koji su gotovo svi propali — nije nam moguće pratiti daljnji razvitak glagolizma na Cresu. Razdoblje od XII. do XV. st. vrlo je mutno i slabo istraženo. Tada su Cres i Lošinj prelazili naizmjenično iz ruku hrvatsko-ugarskih vladara u mletačke ruke. No jedan fragmenat gla-

1) Isp. Branko Fučić, Ljetopis Jugoslavenske akademije br. 55. f. 55-61; »Riječki list« od 2. II. 1952.

2) Silvio Mitis, Storia dell'isola di Cherso, Parenzo 1925. f. 67.

glajskog misala, pisan na pergameni krajem XIII. st., koji je pronađen u arhivu bivše osorske biskupije i koji potječe iz sela Beli na otoku Cresu, — daje naslutiti, da glagoljica nije umrla s Valunskom pločom, iako danas nemamo poznatih drugih glagoljskih spomenika iz razdoblja prije XV. st. Međutim od sredine XV. st., pa sve do XIX. st., imamo registriran čitav niz glagoljicom pisanih dokumenata, koji govore upravo o bujanju glagoljice na tom teritoriju. Postojanje ovih dokumenata i njihovo objavljivanje vjerojatno će mnoge iznenaditi, a bit će svakako neprijatna činjenica onoj historijografiji, kojoj nije stalo do istine.

Među najvažnije glagoljske dokumente, koji su na Cresu i Lošinju sačuvani, spadaju u prvom redu matične i župne knjige. One su se počele uredno voditi sredinom ili krajem XVI st. i pisane su glagoljicom sve do druge polovice XVIII. st., i to u Velom Lošinju do g. 1.709., u Malom Lošinju do g. 1732., u Čunskom sve do g. 1759., u Sv. Jakovu do g. 1729., u Štivanu do kraja XVII. st., u Beleju također do kraja XVII. st., u Orlecu do sredine XVII. st., u Bućevu do sredine XVII. st., u Belom i Dragozetićima do g. 1752., na otoku Susku sve do kraja XVIII. st. Za matične knjige sela Punta Križa, Ustrina, Vrane i otoka Uniya znamo da su bile pisane glagoljicom, no budući da su one uništene, ne znamo sa sigurnošću, kada je u njima zamrlo glagoljsko pismo. Matične knjige u Martinšćici bile su, vjerojatno, također u početku pisane glagoljicom, no ovdje se iznimno dosta rano prešlo na talijanski. Latinski, odnosno talijanski, pisane su matične knjige jedino u mjestima Osor (Nerezine), Lubenice i Cres.

I knjige raznih crkvenih bratovština, kojima su na čelu stajali i laici, bile su često pisane glagoljicom, sve do g. 1611., kada je mletački knez to zabranio posebnom naredbom. Ove nam se knjige nisu sačuvale, osim registra bratovštine sv. Antuna iz Beloga, koja ide od g. 1572. do

1641. Taj nam registar dokazuje, da su glagoljaši nastavili pisati glagoljicom i poslije zabrane iz g. 1611, što znači, da tada nisu znali ni umjeli pisati drugim jezikom i pismom nego hrvatskim i glagoljicom.

Činjenica, da su se matične knjige pisale na Cresu i Lošinju glagoljicom sve do prve polovice XVIII. st., govori indirektno i kakvim su se jezikom služili naši popovi, kada su govorili misu. No o tome nam svjedoče direktno mnogo bolje zapisnici raznih biskupskih vizitacija, iz kojih se vidi, da glagoljaški popovi dugo vremena uopće ne znaju latinski jezik, ili vrlo slabo njime vladaju, a inventari crkvenih knjiga iz onog vremena stalno nam bilježe samo glagoljske misale i brevijare (neke i na pergameni), a tek kasnije latinske. Prema tim podacima, koji se nalaze sačuvani u arhivu bivše osorske biskupije³, možemo sa sigurnošću dokazati, da se od starine glagoljalo u svim selima Cresa i Lošinja, osim u katedrali u Osoru, kolegijati u Cresu i župnoj crkvi u Lubenicama, koja je spadala pod oficijaturu osorskog klera. Glagoljalo se gotovo neprekinuto i bez zapreka sve do XIX. st. Tendenciozno je tvrdio Francesco Salata, koji je o problemu glagoljanja izdao posebno djelo⁴, da se glagoljanje uvelo samo silom prilika i da je ono bilo tolerirano od strane crkvenih vlasti. Naprotiv, crkvena je vlast kažnjavala suspenzijom onog popa glagoljaša, koji bi se bez dozvole usudio »latinati«, a biskupi su na svojim vizitacijama naređivali nabavljanje glagoljskih crkvenih knjiga jednako kao i latinskih. Glagoljanje se smatralo od strane crkvenih vlasti kao poseban privilegij ovog teritorija. Glagoljaši su čak mogli nesmetano glagoljati kamogod su došli, pa su tako glagoljali i u osorskim crkvama: u benediktinskoj opatiji sv. Petra (danas u ruševini), u župnoj crkvi sv. Salvadora i u samoj osorskoj katedrali! To što je s današnjim kanonskim dekretima nespo-

3) Ovaj arhiv čuva se danas u gradu Krku.

4) »L'antica diocesi d'Ossero e la liturgia slava«, Pola 1897.

jivo, bilo je normalno u XVII. st., pa su tako g. 1655. glagoljaški popovi Ivan Lemešić, Matij Radošić, Mikula Zintiličić i drugi, bilo što su se našli na prolazu u Osoru, bilo što su zamjenjivali osorske kanonike u njihovim dužnostima, glagoljali u osorskim crkvama. To se lijepo može pratiti iz jedne knjižice misnih obaveza osorskih crkava, koja nam se sačuvala sve do danas, gdje su svi svećenici bez razlike vlastoručno zapisivali — glagoljaši glagoljicom, a latinaši latinski — da su izvršili svoj »oblig«, to jest da su odslužili naručenu im misu⁵. A što je vrijedilo i što se događalo u Osoru, sigurno je vrijedilo i za grad Cres, iako za glagoljanje u Cresu danas još nemamo arhivskih dokaza. Međutim, imamo podatak, da je g. 1750., za vrijeme svoje vizitacije u Belom, i sam osorski biskup Nikola Dinaričić glagoljao! To je doduše izuzetak, no simptomatičan i dragocjen podatak za historiju glagolizma.

Dekadencija glagoljice i opadanje broja glagoljaških popova počinje na Cresu i Lošinju sredinom XVIII. st. Osnivanje jezuitskog kolegija na Rijeci — s talijanskim jezikom u nastavi, — otvaranje ilirskog kolegija u Loretu, a s druge strane općenita nebriga za glagoljaše i najviše nedostatak sjemeništa, učinili su, da su glagoljaški popovi morali učiti bez pomagala tešku glagoljicu, a ujedno i latinski jezik i na njemu pisanu teološku literaturu. Tako su glagoljaši iz nemarnosti započeli zapuštati glagoljanje i prelazili, s dozvolom popustljive osorske kurije, na »latinanje«. To se najprije događalo rijetko, no poslije je to prešlo u običaj, pa su se dispense od glagoljanja produljivale iz mjeseca u mjesec. U takvoj situaciji, dolaskom Austrije i stvaranjem prvih zametaka trgovačke klase i s njome javljanjem talijanskog nacionalizma na otocima, ukinuo je g. 1802. posljednji osorski biskup, talijanaški orijentirani Franjo Raka marić glagoljsku liturgiju. To je najprije

učinio uz jedinstveni otpor naroda u Velom Lošinju⁶, a onda nečujno u Malom Lošinju i Belom.

No glagoljica nije bila na Cresu i Lošinju u upotrebi samo u crkvi, nego je ona bila, kao i drugdje u Istri i Hrvatskoj, i u javnoj upotrebi, kao javnopravno pismo, priznato od Venecije. Da je tome tako, dokaz su nam do danas sačuvane dvije knjige lošinjskih glagoljskih notara Mikule i Žuvana Krstinića i Ivana i Matija Božičevića⁷, koje idu od g. 1564. do g. 1636. Ovi su notari sve svoje akte pisali isključivo glagoljicom, pa i onda, kada su pred njih dolazili na prolazu kroz Veli Lošinj strani talijanski trgovci, koji nisu vjerojatno znali hrvatski jezik. Glagoljicom su lošinjski notari pisali svoja akta i izvan Veloga Lošinja: tako u Malom Lošinju, u Nerezinama i drugdje. Sačuvana je jedna isprava, koju je notar Mikula Krstinić sastavio u Anconi u Italiji, što dokazuje, da su se Lošinjani izvan svog mjesta radije obraćali svom notararu nego notararu dotičnog mjesta, u kojem su se nalazili i u kojem su sklapali trgovačke poslove. Osim ovih glagoljskih notara iz Veloga Lošinja, koje spominju već i lošinjski historičari prošlog stoljeća Botterini (u rukopisu), Bonicelli i Nicolich, u Velom Lošinju postojali su i prije drugi glagoljski notari, čije se notarske knjige vjerojatno nisu sačuvale. Ipak za njih znamo, jer se njihovi akti nalaze registrirani, u talijanskom prijevodu, u knjigama osorske općine s izričitom naznakom, da su oni prevedeni s originala pisanog »in lingua schiava« ili »in lingua illirica«, a to je u ono vrijeme mogla biti samo glagoljica. Danas je tako poznato djelovanje notara popa Marka Jurčevića (oko g. 1555, Antona Čačevića, zvanog de Brando (oko g. 1530.) i popa Tome Krstinića (oko

6) O ukidanju glagoljice pisao je s naše strane iscrpno šime Ljubić, »Borba za glagoljicu u Lošinju«, Rad 55., a s talijanske Melchiade Budinich, L'abolizione della liturgia glagolita nella parrocchia di Lussingrande«, Lussinpiccolo 1907.

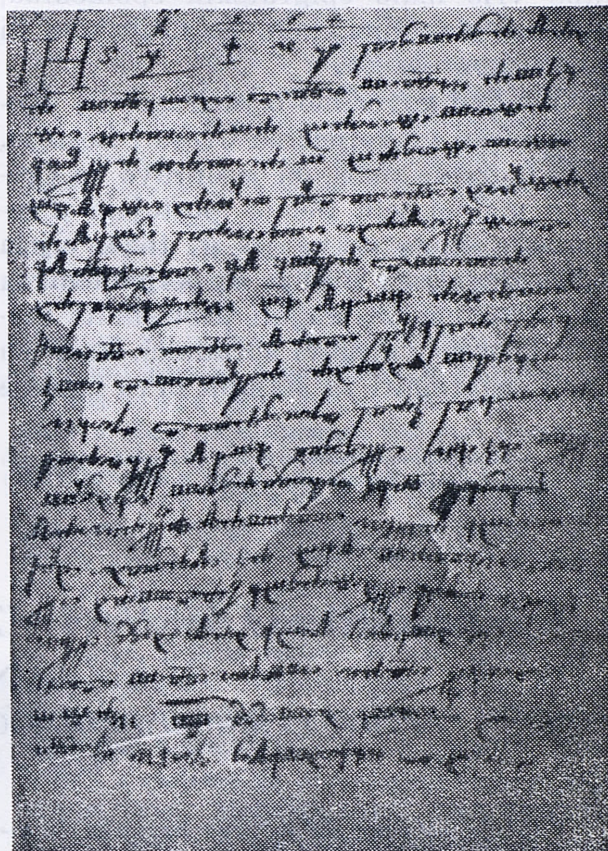
7) Notarska knjiga Mikule i Žuvana Krstinića nalazi se danas u posjedu lošinjske obitelji Busanich. Knjiga Ivana i Matije Božičevića čuva se u župnom uredu u Velom Lošinju. I jedna i druga knjiga bit će uskoro u cjelini objelodanjene.

5) Ova se knjižica čuva u arhivu bivše osorske biskupije br. 28.

g. 1520.). Da li su u Lošinju postojali glagoljski notari prije tih godina, to zasada još ne možemo sa sigurnošću reći, no suđeci po sačuvanim dokumentima, vjerojatno je lošinjski glagoljski notarijat započeo oko g. 1520. To ne znači da se u Lošinju prije pisalo nekim drugim pismom. Kad je jedna lošinjska delegacija g. 1442 došla u Osor (gdje je postojala općina), da pregovara u vezi s plaćanjem daća, ova se, na čelu s popom Lovrom Slavićem i sucem Matijom Škijom, legitimirala opunomoćenim pismom, pisanim glagoljicom, rukom lošinjskog kapelana Blaža. A to nam je dokaz, da su Lošinjani pisali oduvijek samo glagoljicom.

No ne samo Lošinj, nego i druga sela imala su svog glagoljaškog notara. Tako oko g. 1566. radi u Nerezinama notar pop Ivan Tomašić, u Osoru izdaju glagoljicom neke dokumente fratri iz Vijara, a u Belom i u drugim manjim selima pravne isprave pišu i glagoljaški popovi. Tako je to u Martinšćici, Bućevu, Puntićima, Ustrinama, Sv. Jakobu i t. d. Glagoljaški popovi su — u nestašici drugih pismenih ljudi — vodili dugo vremena glagoljicom i pismenu korespondenciju, kako s biskupijom, tako s općinama u Cresu i Osoru. Ta se njihova korespondencija djelomično spremala i prilagala u obliku ušivenih priloga k originalnim zapisnicima kancelarija i sudova, koji su svi pisani službenim talijanskim jezikom. Takvih vanjskih priloga, pisanih glagoljicom, ima u samom arhivu bivše osorske biskupije preko 800. No takvi vanjski prilozi nalaze se isto tako brojni i u arhivima creske i osorske općine, tako da nas mora začuditi s koliko je malo osnovne naučne savjesti napisao Nikola Lemešić za arhiv osorske općine, kada je g. 1919. pravio njegov inventar: »Svi su akti napisani na latinskom ili talijanskom, osim dva izvještaja (!) fratara s Vijara«⁸. Čak i same kancelarije općina bile su neko vrijeme prisiljene, da sa se-

lima korespondiraju glagoljicom i hrvatski; samo nam se ta korespondencija nije sačuvala, kao ni ostala privatna ili službena korespondencija, koja se nije nalazila u sanim arhivima.



Najstarija glagoljska isprava na otoku Cresu i Lošinju. Pisao ju je u. 1564. lošinjski notar pop Mikula Krstinić

No glagoljskim pismom služili su se naši popovi glagoljaši i onda, kada su htjeli da u kamenu ovjekovječe neki događaj. Glagoljska nam je epigrafika registrirana već ranije, prije Prvog svjetskog rata, u Sv. Jakobu, Osoru i Belom. Iz arhivskih podataka znamo, da su glagoljski natpisi postojali i u Puntićima, na groblju i na crkvi sv. Jadrija. A prošle godine, 1951., otkrivena su u Belom još dva nepoznata glagoljska natpisa iz XVII. stoljeća, a u Sv. Mikuli na Porozini također dva glagoljska natpisa iz g. 1590. i 1655. To što na Cresu i Lošinju relativno nemamo mnogo glagoljskih natpisa, kao što ih naprotiv imamo mnogo na susjed-

8) U arhivu Jugoslavenske akademije čuva se u prijepisu korespondencija, koju su g. 1919. izmijenile talijanske okupacione vlasti u vezi s popisom arhiva na Cresu i Lošinju, kao i inventari tih arhiva, koje je izradio Nikola Lemešić (potpisan: Nicollo Lemessi!).

nom Krku, ne znači, kako je to konstati-
rao prof. Milčetić⁹, a sva talijanska histo-
riografija to triumfalno citirala, da je
ovdje glagoljica bila manje raširena, nego
jedino to, da je na Cresu i Lošinju saču-
vano vrlo malo epigrafskih spomenika,
kako na glagoljici, tako na latinskom ili
talijanskom jeziku.

Jer kad govorimo o raširenosti i uko-
rijenjenosti glagoljice na Cresu i Lošinju,
onda moramo znati, da je upravo na Cre-
su, u malom selu Belom, postojala u in-
ventaru župne crkve još g. 1624. cijela
jedna glagoljska Biblija na pergameni, za
kojom su uzalud tragali protestanti Pri-
mož Trubar i njegovi suradnici, kada su
htjeli pripremiti za štampu prvo izdanje

9) Arheologično-historične crtice s hrvatskih otoka (B. Otok Cres i Lošinj), Vjesnik arheološkog društva VI. (1884.) f. 3.80-85.

Biblije na hrvatskom jeziku. U vrijeme,
dok je službeni jezik mletačke administra-
cije i crkve bio talijanski, odnosno latin-
ski, na otocima Cresu i Lošinju pišu se i
glagoljicom sve vrste dokumenata, kako
pisanih tako i klesanih: notarske isprave,
matične knjige, knjige bratovština, ispra-
ve za ređenje klerika, vjenčane dispense,
inventari crkava, popisi pučanstva, javni
proglasi, pa i privatna korespodencija.
Konačno sačuvana su i dva ljubavna pi-
sma iz XVII. st., pisana glagoljicom!

Ovi glagoljski dokumenti, protivno ta-
lijanskoj historiografiji i njezinim falsifi-
katima, neborivi su dokaz o postojanju
hrvatske kulture i na otocima Cresu i Lo-
šinju. Ta je kultura došla do izražaja u
glagoljskom pismu, s kojim se naš narod
na Cresu i Lošinju služio u svojim javnim
i privatnim ispravama sve do XIX st.

ISTARSKI SU HRVATI IZDALI PRVU HRVATSKU ŠTAMPANU KNJIGU

EDITIO PRINCEPS - GLAGOLJSKI MISAL OD 1483. GOD.

TONE PERUŠKO

Vajs¹ je utvrdio, da je prva hrvatska štam-
pana knjiga-Misal pisan 1483. god. — tiskana
prema misalu kneza Novaka. Taj misal — pisan
1368. god. rukom krbavskog kneza Novaka —
»koji je jedan od najznamenitijih i najljepše ure-
šenih spomenika hrvatskoglagoljske književno-
sti«² — kupili su Istrani iz sela Nugle³ kod Roča,
što se vidi i u postkriptu od god. 1405. god.:

»... kupleni biše te knigi od Petra kneza No-
vaka sina s Krbave za 40 zlatih ino pet. I kupi
e dobr' muž župan Ivan pridevkom Pirih, sin
dobra muža Črnka i župan Marin pridevkom
Mišulin, i v to vreme biše Pirih župan v Nugle
i beše obarčin i držitelj blaga crkve svete Jeleni
i svetoga Petra v Nugle. I platista je blažom
svete Jeleni i svetoga Petra v Nugle...«

Dakle, utvrđeno je, da je predložak, uzor, za
štampanje prve hrvatske knjige bila knjiga iz
Nugle u Istri, i da se ta knjiga nalazila u Istri 78
godina prije negoli je prema njoj složena i tiskana
prva knjiga na slavenskom jugu. Jer tek je deset
godina kasnije štampan u Mlecima brevijar, dva-
naest godina kasnije »Evandelia« Bernardina
Spličanina (goticom). Prve srpske štampane knjige
— »Oktoih« 1494. i »Psaltir« 1945. — tiskane su
već na domaćem tlu, na Cetinju, isto kao i »Misal«
i »Spovid općena« Blaža Baromića u isto vrijeme
u Senju (1494. i 1496.), ali i Baromićev misal, isto
kao i onaj Pavla Modrušanina (1528.) i onaj ri-
ječki Kozičićev (1531.), povelili su se za prvom in-
kunabulom.⁴

1) Dr. Josip Vajs: »Najstariji hrvatskoglagoljski misal s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala«. Jugoslavenska akademija, Zagreb 1948.:«... najstariji glagoljski misal, prvotisak od g. 1483., vjerno je preštampan tekst misala kneza Novaka iz god. 1368. ...« (str. 44) »...opazio sam i utvrdio potpuno slaganje među kod. bečkim (misalom Novakovim) i prvotisakom iz g. 1483.« (str. 45.).

2) Isti, str. 12.

3) Selo Nugle, MNO (ranije općina) Roč (kotara Buzet), oko 2 km od želj. stanice Roč, uz prugu, na sjever u smjeru Buzeta. Iznad sela brdo Oštri vrh i škrbine, aps. vis. 662. Nugle se, prema tome, nalaze na neke vrste stepenicama na obronku (usjeklini), koja se diže mjestimično okomito iz uvale na razini Mirne (46 m) do početka platoa Čičarije: taj obronak (usjeklina) visok je 616 m, dok se »stepenica«, na kojoj se nalaze Nugle i stanica Roč, i kojom prolazi želj. pruga Pula—Divača, nalazi na rel. visini od 204 m.

4) Vajs, cit. djelo, str. 44.

Misalu od 1483. god. pripada čast, da je prva štampana knjiga na slavenskom jugu — editio princeps — štampana samo 29 godina nakon Gutenbergove Biblije, prve knjige u svijetu štampane pokretnim olovnim slovima, i samo sedam godina nakon prvog latinskog misala.

Vjerojatno je naš misal štampan u Mlecima, tadašnjem centru grafičke radinosti u ovom dijelu Evrope, iako izravnih dokaza o tome nema. Ali nije ni toliko važno, gdje je štampan. Važnije je pitanje, tko ga je priredio za štampu, tko ga je dao u štampu. Ni o tome nemamo izravnih dokaza, ali nam jedna do danas sačuvana bilješka ukazuje na to, da su Istrani, istarski Hrvati, izdali (štampani, dali u štampu) prvu tiskanu knjigu na slavenskom jugu⁵.

Ta bilješka pisana glagoljicom na predzadnjem listu Novakova misala glasi:

*»Vita! vita! Štampa naša gori gre. 1482. me-
seca juna 20 i 6 dni. To bje pisano v grade
Izule, to pisa Juri, žakan iz Roča. Bog mu po-
magaj i vsem ki mu dobro oće«.*

Znači, mi znademo ne samo da su Istrani tu knjigu štampani, već znademo i ime jednoga od onih, koji su na tom poslu radili, ime žakna Jure iz Roča.

Jagić kaže, da »redaktor misala, nepoznata nama ličnost, bijaše vrlo dobar poznavalac starog jezika, te je umio vješto odabrati (podcrtao T. P.) rukopis, koji će mu poslužiti za osnov izdanja«.⁶

Da li je taj redaktor bio »žakan« Jure ili »farman« Greblo, ili tko drugi, ne znamo. Greblo (ili Greblić) je bio glagoljski pisac: napisao je 1486. ili 1487. knjigu propovijedi »Kvarezial«, a 1493. god. »Tlmačenje« i »Kvadrigu«. On je, po Jagiću,⁷ bio iz Roča. Danas su Grebli u Nugle, a u Roču ih nema, ali Nugle su tek zaselak Roča. Njegovo ime susrećemo i u bilješci od god. 1497. na Ročkom misalu, koji se danas čuva u Bečkoj narodnoj knjižnici⁸.

Greblo je, znači, bio pisac, i to plodan pisac, a Roč je u to doba bio neke vrste centra glagoljske, ne ću reći: književnosti, ali se može reći: centar glagoljske aktivnosti u Istri. U Roč je na pr. dospio i brevijar, što ga je 1936. god. pisao Vid Omišljanin⁹.

5) Matko Rojnić: »Kulturne i književne veze Istre i Hrvatske u prošlosti«, Zagreb, 1931., str. 14.: »Mislim, da je to mogao učiniti neki Istranin...«

6) V. Jagić: Uvod u Vodnikovu »Povijest hrvatske književnosti«, Zagreb, 1913., str. 37.

7) V. Jagić, isto djelo, str. 32.

8) Vajs, cit. djelo, str. 11 »...v gradu Roči budući farman tu gospodin Ilić iz Bribira i gospodin šimun Greblić...«

9) Bilješka na tom brevijaru glasi: »...to pisa pop Kocjan kada stae v Roči gradi v hiši popa Ilije Pečarića«. Citat po M. Rojniću, cit. djelo, str. 11.

Nikakvo čudo, da je odatle potekla i misao za štampanje glagoljskih knjiga, da je knjiga tu redigirana, i da ju je žakan Jure nosio u Mletke — ili odlazio po poslovima te knjige u Mletke, jer on piše bilješku na Novakovom misalu u Izoli, na zapadnoj obali Istre, odakle se brodom lako dolazio do Venecije.

Žakan Jure je bio mlad, ne samo zato, što je bio žakan — đakon — (iako je to mogao biti i stariji čovjek, dok se ne isprazni mjesto župnika), već je on mlad naročito po svome oduševljenju.

Kao da nam preko onog kratkog zapisa taj žakan Jure iz Roča pokazuje kroz maglu vremena svoj lik do naših dana; kao da ga poslije 470 godina vidimo, kako likuje i radosno klikće: »Vita! vita! Štampa naša gori gre!« A štampe — zapravo — još i nema: još nije ni jedan redak štampan na njegovu (i našem) jeziku, njegovim (i našim) pismom, glagoljicom. On to klikće — da štampa naša gori gre — juna mjeseca 1482. god., a Misal je doštampan tek šest mjeseci kasnije¹⁰.

Još je po nečem on mlad i bliži nama danas nego svi oni drugi »žakani« i »farmani«. On na koncu svoga zapisa kaže: »Bog mu pomagaj i vsem, ki mu dobro oće!« Tada nije bio običaj tako pisati (a popovi ni danas tako ne pišu). U bilješci Ročkog misala od 1497. god. piše na koncu: »Bog nam svim pomagaj i vsim pravovernim Amen!«, a bilješka od 1591. god. na tom istom kodeksu, koja govori o velikoj gladi u Roču¹¹, intonirana je u srednjevjekovnom pokorničkom tonu. Međutim, žakan Jure zove boga upomoć sebi i svima svojim prijateljima (»vsem ki mu dobro oće«), a one druge — kao da veli — neka vrage nosi.

To je već Novi vijek. To je i borbenost — ne samo lična borbenost. Jer u tom se uzviku osjeća, da žakan Jure ima i neprijatelja: ne možda on lično, ali djelo kojim je on ushićen — naša štampa — zbog koje putuje napornim putovima iz Roča, pa ispod Buzeta kroz Željezna vrata dolinom Mirne i kroz Motovunsku šumu preko Buja na Dragonju i u Izolu nadomak Koprana. On ne likuje ni za misal, ni za kvarezial, ni za kvadrige — on likuje za štampu, našu štampu. I zato ne zazivlje pomoć božju ni na »vse pravoverne«, kao neki njegov drug iz Roča 1497., ni ne zahvaljuje bogu za glad i smrt, kao Benčić stotinjak godina kasnije, već razlikuje one »ki mu dobro oće«, od onih, koji mu dobro ne žele.

10) Vajs, cit. djelo, str. 44.

11) Vajs, cit. djelo, str. 11. U bilješci se čita: »...i v tom mestu Roči ...mnozi od glada umirahu. Hvala Bogu! ...Ivan Benčić, za spomenuće pisa«. (Benčića ima i danas u Roču, T. P.).

A tko može biti taj, koji mu dobro ne želi, njemu, odnosno »našoj štampi«.

Da su to bili oni, koji su pisali drukčijim pismom, govorili i u crkvama molili drukčijim jezikom, to je sigurno. I Romani u gradu i Hrvati u selu bili su iste vjere, rimske (katicke). U glagoljskim se crkvenim knjigama često naglašuje, da se taj obred vrši »po zakonu rimskoga dvora«¹² (kurije), što je karakteristično kao formulacija: ne vjere, ne crkve, već dvora, kurije. Zatim upada u oči, da su Hrvati Istre, to znači najzapadniji dio naroda, na međi slavenskoga i romanskoga svijeta, sačuvali glagoljicu i stari slavenski jezik, da su tim jezikom iz knjiga pisanih slavenskim pismom molili i u zapadnoj Istri do mora, pa da su prodrli i u gradove. Da su tim pismom i na tom jeziku pisali i sve ostale: ugovore, darovnice, statute i t. d., a do toga nije bilo u užoj, feudalnoj Hrvatskoj, gdje su i feudanci i crkveni velikodostojanstvenici bili Hrvati. U Istri su feudanci bili Talijani, u Roču i Nugle poslije 1521. i Nijemci. Biskupi su bili Talijani, i ti su biskupi vodili ogorčenu borbu (osim Naldinija, koparskog) i protiv glagoljice i protiv »ilirskog« jezika, pa ipak je baš tu, gdje bi čovjek očekivao da će slavenskoga pisma najprije nestati, glagoljica najžilavija, toliko je žilava, da iz toga kraja potječe i prva hrvatska štampana knjiga.

O nekoj nacionalnoj svijesti ne može biti ni govora, jer takve svijesti tada nigdje nije bilo. Tek su se stvarali temelji za formiranje nacija, i to samo u ekonomski najrazvijenijim i klasno najdiferenciranijim zemljama. Ni Greblo ni žakan Jure nisu nacionalisti: prvi ne piše glagoljske knjige iz nacionalističkih razloga, a drugi ne klikće o štampi kao hrvatski, ili jugoslavenski, ili slavenski nacionalista. Ni iz vjerskih razloga to ne čine, jer onda bi — kao dobri rimokatolici — prihvatili latinski jezik i latinsko pismo u crkvi, isto kao što su rimokatolici učinili to u većem dijelu Hrvatske i drugdje u svijetu. Tim više, što »rimski dvor« i biskupi toga »dvora« u Istri nisu bili prijatelji glagoljice.

Zašto su, onda, tako uporno pisali glagoljicu i tako uporno i oduševljeno radili na štampanju crkvenih knjiga slavenskim pismom? (A što znači štampana knjiga, t. j. mogućnost velikog broja istovjetnih primjeraka, vidjet ćemo, ako se načas prenesemo u ono doba, kada je trebalo uložiti mjesec i godine truda, da bi se rukom napisao jedan jedini primjerak).

Ta upornost u očuvanju i širenju glagoljice može se rastumačiti jedino tako, da je stari slavenski jezik pisan glagoljskim pismom bio jedan oblik klasnog otpora hrvatskog sela prema romanskom gradu i romanskom feudalcu. U to je vrijeme klasni otpor i klasna borba mogla da se vodi samo ako je kao ideološki oblik služila religija. Dok su se na pr. seljački ratovi u Njemačkoj »pretežno javljali kao suprotstavljanje učenja Svetoga pisma zvaničnoj praksi, a i dogmi crkve, (Luther, Münzer), dotle su se u borbi pravoslavne raje protiv Turaka javljali kao sukob dviju različitih religija«¹³.

U Istri je idejni oblik takve borbe zavijen u glagoljske misale, kvadrige, razvode, statute, t. j. kao suprotstavljanje glagoljskoga pisma i staroslavenskoga jezika u crkvi i izvan nje. Da se u Istri toga doba klasna pripadnost skoro uvijek podudarala s jezičnom pripadnošću, i da se promjenom klase skoro uvijek mijenjalo i jezik, to je očito. Tko je išao u grad i mijenjao način privređivanja, taj je postajao Talijan, a tko je išao u selo i vlastitim rukama obrađivao zemlju, taj je postao Hrvat (odnosno Slovenac u sjeverozapadnoj Istri)¹⁴.

I borba istarskih biskupa, a i Rima, protiv glagoljice, može se samo tako razumjeti. Jer, ako je u pitanju vjera, tada bi bilo logično, da nije važno slovo, već duh; što je »slovo« (jezik, pismo) bliže, razumljivije narodu, bit će i utjecaj vjere jači. Ali se tu o vjeri ne radi, barem u suštini se o tome ne radi. Rimski crkva, kao ideolog feudalizma, progonila je u glagoljici ideološki oblik antifeudalnog otpora.

Gledana u tom svijetlu, naša je glagoljica (a naročito ona u Istri) itekako dostojna proučavanja, a žakan Jure iz Roča sa svojim kliktanjem o našoj štampi i borbenom invokacijom na kraju svoje bilješke, lik je srednjovjekovnog buntovnika protiv feudalizma i Rima, jer »dvor rimski« je bio najveći feudalac i ideološki stup tadašnjeg društvenog sistema.

Gledana u svom antifeudalnom i antirimskom aspektu, naša je glagoljska književnost, kao objekt historijskog proučavanja, aktuelnija nego ikada ranije.

12) Na pr. u Ročkom misalu (vidi Vajs, cit. djelo, str. 8), zatim u Pergamenskom kodeksu iz Ljubljanske sveučilišne knjižnice (Vajs, str. 19), u Dobrinjskom misalu, koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci: »Počatije misala po zakonu rimskoga dvora« (Vajs, str. 25), ili u Bribirskom misalu (Vajs, str. 33) i t. d.

13) Milovan Đilas: »Legenda o Njegošu«, izd. »Kulture«, Beograd, 1952., str. 86.

14) Tone Peruško: (Citirati članak (naslov), str. te naslov knjige-Spomence).

ZAPISI O GROHOVCU

ZVONKO TOMIĆ

U jednom od predgrađa Rijeke, na malom groblju u Drenovi, ima jedan grob. Čednost njegovog izgleda ljepša je od ičeg. Proljeće i podneblje Kvarnera darivaju ga cvijećem koje tu raste samo od sebe. Istina, grob sam ništa ne govori. Pa ipak, žalfija, vrijes i majčina dušica, koje tu rastu, ne mirišu samo sočnije od drugog cvijeća, nego i dišu mišlju, mirišu na dah drage zemlje, od iskona Hrvatske.

Tu leži jedan čestit čovjek, pjesnik, Ivo Grohovac Riječanin.

*

O razdoblju između 1900. i 1914. godine u Rijeci ni zamisliti se ne može nikakav zapis, a da se ne spomene, i to na prvom mjestu, ime Frana Supila. Svojom pojavom, svojim stavom i svojim radom on je prešao okvire svakog našeg grada, pa razumljivo i grada u kome je djelovao. Zbog borbe koju je vodio na velikom planu, u Supilovom radu u Rijeci bila bi se osjetila i jedna praznina, da je nije upravo sretno popunio Ivo Grohovac, koji je cijeli svoj vijek, svu ljubav i sav svoj rad posvetio i dao isključivo Rijeci, svom dragom zavičaju.

Boreći se u Rijeci, prvi na širokom, drugi na lokalnom planu, Supilo i Grohovac borili su se jedno vrijeme odvojeno i zasebno, dopunjujući se bez štete po opće interese. Konačno su se ipak morali sjediniti. Pjesnik Grohovac postao je pod kraj svog kratkog života stalni interni saradnik Supilovog »Novog lista«. Kad ga je spopala bolest, od koje su ranije umirali toliki naši ljudi od pera, Supilo je od tuberkuloze oboljelom Grohovcu do smrti isplaćivao pune prinadležnosti. To u ono vrijeme nije bila uobičajena stvar. Ovog se detalja i danas sa nježnošću sjeća sijeda supruga pokojnog pjesnika.

Supilo je izvrsno poznao Zagreb, Beograd, Peštu, Beč, Milano i Pariz. U ovim gradovima lično je znao veliki broj javnih radnika. Sa mnogim ljudima sastajao se, i kod kuće u Rijeci i sa njima vodio razgovore o potrebi rušenja Austro-ugarske monarhije. Ovom čovjeku nije ostao nepoznat ni jedan antiaustrijski pokret, pa ni pojava. Ima svjedoka koji tvrde, da je među ostalim bio upoznat čak i s radom »Mlade Bosne«. Kažu, da se na Učki sastajao i sa Vladimirom Gačinovićem i Nedjeljkom Čabrinovićem. Bio je osnivač i prvak Srpsko-hrvatske koalicije u Hrvatskoj.

Grohovac je naprotiv odlično poznao svaki kamen u svojoj Rijeci, svako selo u kotaru Rijeke. U tančine je znao sve kuće i u glavu sve stanovnike Lešnjaka, Školjića, Dolca, Svete Katarine,

Kruševa, Mlake, Brajde, Podmurvica, Kantride, Mihačeve Drage, Drenove i t. d. Po volji naroda bio je jedno vrijeme i predsjednik najveće općine u kotaru, Jelenja.

*

Rijeka, danas drugi grad u NR Hrvatskoj i najveća luka u FNR Jugoslaviji, u ono vrijeme živjela je u trostrukom ropstvu i bila grad-mučnik. Sva politička vlast u njoj bila je u rukama mađarskog guvernera, općinska uprava u rukama autonomaša, a sve skupa u okviru tamnice naroda u kojoj je vladao apostolski car.

Zbog njenog sjajnog geopolitičkog smještaja, koji je predodređuje za glavnu luku dunavskog i savskog bazena, otimala su se za nju tri pretenciozna kandidata za »svjetsku silu«: Austrija, Mađarska i Italija.

Iako je na ovom ubavom komadu zemlje Hrvatske svaki od njih imao svoje vlastite planove, sva tri su imala jedan zajednički interes: da Rijeka ne bude dio Hrvatske. U tom poslu upravo ih je obilno pomagao i Vatikan. Sva politička sredstva agresori su zajednički stavljali u pokret, da oslabe ekonomsku podlogu naših ljudi. To su oni nazivali kulturnim uzdizanjem barbara.

Hrvatsko građansko društvo u gradu nije bilo doraslo, da se hvata u koštac sa nadirućim jatima političkih gavranova. Narod je bio goloruk. On se branio kako je znao i umio. Iz svojih njedara, kao iz vrela, neprestano je isticao borce, među kojima se za vrijeme tih teških godina naročito visoko uzdigoše dvojica lucidnih samouka, Frane i Jovanin.

Ivo Grohovac je čovjek koji je nesebično i požrtvovano početkom XX. vijeka ušao u borbu za nacionalnu slobodu svoga grada — zavičaja, odnosno u borbu za pravilno rješenje nacionalnog pitanja u njemu. U tome čovječanski plemenitom pothvatu ovaj čovjek predstavlja izraz kolektivnog htijenja i shvatanja narodnih masa svoga vremena.

On je bio upravo bremenit svim onim što je tada sam narod osjećao i nacionalno i socijalno. Iako lično nije bio svijestan koliko je u to gluho vrijeme bio značajan, Grohovac predstavlja na riječkom planu pojavu, koja ulazi u riječku historiju i koja se uzdiže u njenu nadvremenost.

To je bio zaista odvažan čovjek, koji nije imao nikakvih ličnih probitaka; zato se nije bojao da napadne i one u koje su se drugi ustručavali da dirnu. Udarao je smjelo po neprijateljima, ali smjelo i po svojim, ako su služili samo sebi ili neprijatelju.



Pjesnik Ivo Grohovac-Riječanin (1875.—1914.)

U svom »Riječkom glasniku« Grohovac je često kritikovao nezrelost građanstva i baš svoje ljude i ustanove, da bi ih potakao na ispunjavanje dužnosti prema narodu. Taj je čovjek nosio čistu ljubav u srcu i najčišću poeziju u duši. U njemu se osjeća dah zemlje i vjera u njenu snagu. Smatrao je za najplemenitije na svijetu, da založi i svoj život za ideje pravde, slobode i ravnopravnosti, ideje koje su u njegovoj Rijeci mnogi bogati tada bili napustili.

Za svog kratkog života Grohovac je stekao kao samouk zavidnu obrazovanost pučkog borca. Naučio je valjano talijanski, njemački i mađarski jezik. U svom radu na književnom polju ugledao se na Šenou i Prešerna. Kao publicista živio je i neposredno reagirao na sve pojave u Rijeci. Njegovi oštri protesti protiv agresije, protiv odnarođavanja i protiv otimanja davali su masama podstreka da u borbi istraju.

U njegovo doba kapitalizam u Rijeci imao je dovoljno snage da lomi slabe karaktere, odvaja jući ih od naroda iz koga su proizašli. Žalosno je, ali točno, da su ti ljudi postajali najgorim neprijateljima vlastitog naroda. Tako se samo mogu protumačiti slučajevi raznih Grossicha, Bacicha, Ossoinacka, Vassilicha, Pogatschiga, Tomsicha i t. d., kojima, iako pojavama osamljenim i uslovljenim, talijanska megalomanija i jučer i danas, pokušava neprestano da pravda svoj iredentizam.

*

Veliki i izraziti narodni borac protiv najezde na svoj grad Rijeku, nemilosrdni bič vlastitih sugrađana-otpadnika, neustrašivi čovjek, koji je smjelo razotkrivao sve falsifikate i hrabro demaskirao sve falsifikatore, Ivo Grohovac radio je najprije u Rijeci kao običan manuelni radnik, zatim kao namještenik u Ljuštioni riže, koja je bila u mađarskim rukama. Tu se tražilo od njega da nauči mađarski i on ga je brzo naučio. Poduzeće ga je slalo i u Peštu. Ali, kad su od njega počeli zahtijevati, da mora ozbiljno Rijeku smatrati »biserom ugarske krune«, koji zakonski pripada Mađarskoj još od 1102. godine, kad su od njega tražili, da se deklarira kao Mađžar, nudeći mu za uzvrat karijeru i položaj u poduzeću, on je sve te lažne zakone od 1102., pa nadalje, proglasio nezakonitim, pljunuo na učinjene mu ponude i digao najoštrij protest protiv nacionalnog, ekonomskog i kulturnog porobljavanja i kupovanja hrvatskih duša.

Raskrstivši s Mađžarima odlazi u Trst, gdje se zaposlio i povezo sa naprednim Hrvatima i Slovencima. Sa Dr. Franom Ilešićem, predsjednikom Matice slovenske, dopisivat će se poslije toga cijelog svog života. Godine 1908. opet se vraća u Rijeku, da bi u njoj ostao do svoje smrti, 28. IV. 1914.

Po povratku radi bez predaha, piše i bori se. Ulazi kao profesionalni novinar u kapucinske »Riječke novine«, ali ih ubrzo napušta, spoznavši da se na toj liniji »sipa samo iz šupljeg u prazno«. Ovaj mili i bistri narodnjak nije ni želio ni htio da lično još povećava broj onih hiljada ranijih nesrećnih iluzionista, koji su kroz čitavu našu historiju pokušavali da usklade hrvatstvo sa rimskom crkvom. Poznavao je doduše dosta narodnih svećenika i u Rijeci i u okolici, koji su s jedne strane uz brevijar čitali Supilov »Novi list« i kasnije njegov »Riječki glasnik«, a s druge strane protiv agresora vodili borbu samo miroljubivim frazama i svetom vodicom, ali je konkretno vidio, kako ih je Vatikan progonio i protjerivao čak u Paragvaj i San Domingo, samo zato, što su se borili da mise i uz misu propovijedaju u crkvi hrvatskim jezikom.

Sarađuje zatim kao vanjski suradnik u Supilovom »Novom listu«. Tu mu opet izgleda sve previsoko i preširoko, a o Rijeci i njenim nevoljama sve premalo.

Tada okuplja oko sebe nekoliko čestitih narodnjaka radi pokretanja lista, koji bi se u narodnom duhu i jeziku imao baviti samo Rijekom i njenom problematikom. Ivo Grohovac, August Bujan, Ivan Petrić, Ante Kalanj, Ivan Sveško, dr. Švalba, Hinko Babić i Biondić postaju osnivači »Riječkog glasnika«. Nije to bilo samo pusto cijepanje snaga. To je bila neophodna pučka potreba,

da se narodnim jezikom i čakavštinom spriječava i spriječi odnarođivanje našeg življa u Rijeci, koje je već bilo poprimilo skoro katastrofalne srazmjere.

Redakcija lista smještena je u Vitezićevu ulicu broj 3 — treći kat. Ni osnivači, ni članovi uredništva, nisu primali ništa za svoj rad, nego naprotiv, svaki od njih još je u mjesečnim obrocima davao u gotovom koliko je mogao. »Riječki glasnik« izlazio je najprije jedamput, a zatim dva puta tjedno.

Veoma slikovitu okolicu Rijeke Grohovac je obožavao. Tu je njegovom oku karakter pejzaža ostao nepromijenjen, iskonski, domaći. Tu se on opijao i opajao neposrednom ljepotom. Tu su mu suvereno odjekivali i narodna pjesma i sopile.

Svega jedan sat hoda od Rijeke, uz Riječinu, putem sa koga puca pogled na Lopaču, Čičiber, Ilovik, Pašac i Proslop, nalazi se i kolijevka njegovih pređa, selo Grohovo, u kome je duboko ukopano stoljetno korjenje Grohovaca, koji od VIII. vijeka čuvaju ovo klasično naše tlo i klasične svoje pravice.

Tu je umorni pjesnik vodio slatki dijalog sa rodnim tлом, bujnim drvećem, tmurnim nebom i brzim oblacima.

Tu je tražio i nalazio inspiraciju za svoju klasičnu čistu bukoliku.

Kako je teško podnosio tuđinsku okupaciju drage mu Rijeke, vidi se iz činjenice, da je svako veće bježao iz grada na periferiju ili u okolicu, smatrajući da će se tu osjećati bolje. Jutrom se opet vraćao u opsjednuti grad sa licem robijaša, koji se poslije šetnje po krugu vraća u samicu.

Predosjećajući smrt tražio je da bude pokopan — u Drenovi.

Grohovac se s pravom naziva pučkim pjesnikom. Još prije nego je i počeo pisati, on je u sebi nosio pravadnu tradiciju i običaje pučkog pjevača. Ima mnogo njegovih nenapisanih pjesama, improvizacija i tekstova uz čakavske popijevke. Još i danas ima ljudi koji ih znaju napamet.

Činjenica je, da literarno nije radio s nekim naročitim književnim znanjem, a ni s nekom osobito stečenom rutinom. Sve su njegove štampane pjesme samo improvizacije, napisane u jednom dahu i u jednom momentu. Ma kakve bile po vrijednosti, jedinstvo ritma i raspoloženja u njima je očito. Možda bi mu se moglo prigovoriti, da ih nije popravljao. Ali, on to nije činio, jer uopće nije imao ambiciju književnika. Za njega je pisanje pjesama bila neophodna potreba i pošto joj je udovoljio, nije tražio ništa više. Ne samo što mu poezija nije služila za postizanje društvenih pozicija, nego je i na pečalbi u novinarstvu ostavljao čak i sam kruh, ako je on značio da laž treba istinom zvati.

Njegova glavna značajka je neobično jaki patriotizam. Lako je razumjeti, što mu je uzorom postao Prešern i Šenoa. Budući da nije tražio originalnosti, glavno mu je bilo da uspije u buđenju patriotizma. Zato udešava svoj »Vijenac dragoj i domovini« prema Prešernu. Kad se povodi za svojim uzorima, on to čini namjerno, jer želi da surađuje s njima u istom duhu. On je u ovom kraju nesumnjivo među prvima, koji je počeo pisati čakavštinom i pjesme i prozu. Originalnost njegova najviše se ističe u čakavskoj pjesmi »Ča je to poeta«. Ta je pjesma slika njegovog temperamenta i izraz čakavskog kraja.

U romanu »Iz naše mile čakavštine«, koji je nažalost izgubljen, opisao je život naših radnika iz okolice Rijeke, koji su radili u tvornicama. Sve nevolje našeg malog čovjeka, koje je on sam dobro poznavao, opisao je u tom romanu.

Rukopis drugog njegovog romana »Jedinica i blagarica« također je izgubljen (poslan Matici Hrvatskoj, koja ga nije vratila).

Prva knjiga pjesama »Riječanke« izašla mu je 1906., druga »Glasovi sa Kvarnera« 1909., a treća »Rijekom i Reščinom« 1912. godine.

Treba istaći još, da je Grohovac rješenje socijalnih problema nalazio prvenstveno u oslobođenju od tuđina. Zato većina njegovih pjesama odiše samo rodoljubivim duhom. Ali ipak, pošto je bio u stalnom i neprestanom kontaktu s narodnim masama, spontano su se među njegovim pjesmama pojavile i socijalne, kao na primjer »Drvarice«, »Harač« i t. d. U njima je čisto i očito djelovanje sredine na njega.

Patriotizam Grohovčev ipak ne živi samo pod horizontom grada Rijeke. On ljubi čitavu svoju domovinu. On je s njom u živom kontaktu. K njemu dolaze i s njim se dopisuju mnogi prijatelji iz Hrvatske. On čitavu svoju domovinu stalno podsjeća na nesrećnu Rijeku, obrađujući bilo koju temu u pjesmama ili člancima.

Za vrijeme Balkanskog rata ne zaboravlja da izrazi svoju solidarnost sa ustaničkom Srbijom u dirljivoj »Pjesmi sa Kosova«.

U svom ličnom i privatnom životu, postavši već u 24-toj godini otac obitelji, koja se redovno povećavala, obitelji bez prihoda, bio je ipak blage ćudi, nevjerovatno meka srca, pun pažnje i nježnosti prema bližnjemu, a naročito prema slabom i nejakom. U vrijeme, kada je po jednoglasnoj volji naroda bio predsjednikom općine u Jelenju, neki bogati posjednik pokušavao je svim silama da razvlasti tamošnju udovu Tonku Sokolić Maričinu. Grohovac je, ne žaleći ličnog truda i žrtava, zapinjao satima i danima, dok sirotu udovu nije spasio napasti i bijede. Iako sam nije imao ni dovoljno sredstava za život, otkidao je od usta,

da bi pomogao nevoljne, često i na uštrb vlastite porodice. Dešavalo se često, da su njegovu dobrotu zloupotrebljavali, ali on zbog toga nije prestajao da i dalje čini ljudima dobro, zato jer ih je nadasve volio.

Čestiti narodnjak, Ivo Grohovac Riječanin, upoznavši osim niskosti neprijatelja dobro i temeljito i niskost vlastitih građanskih krugova u Rijeci, njihovu ropsku zavisnost od razvijenijih klasnih uzora, upoznavši skroz naskroz sva ta lakoma lica, prozreo i prezreo ih je i došao konačno do zaključka, do koga je neminovno morao i doći: da o nekom bratstvu i jedinstvu naroda u Rijeci, o uklanjanju ili ublažavanju eksploatacije čovjeka po čovjeku, u čitavom tom trulom društvu i trulom poretku uopće nije moglo biti ni govora.

Zajedno s ojađenim Matošem mogao je i on reći: »U moje vrijeme u Hrvatskoj su mnogi psi gledali kao ljudi, a mnogi ljudi kao psi«.

Spoznavši lice i naličje stvarnosti oko sebe, zar je čudo, što ga je često obuzimala tuga, slična očajanju?

U tom mučnom vremenskom periodu u Rijeci sve je zaista bilo skrenulo s glavnih putova historijskog progressa, koji Grohovac, istina nije još vidio, ali koji je toplo želio i kanda predosjećao.

Na srcu ne bi bilo razvalina
Od tuge, nego hram sreće i slasti,
Svom blagodatni kad bi mogla cvasti —
Hrvatska naša mila domovina.

Kastavska naša rujna ruževina
Tad imala bi mnogo više časti,
Da nas ne tlači sila tuđe vlasti —
Slobodan Hrvat grlio bi sina.

Oj slatka željo, ded ne kasni doći
I uzmi narod moj u krilo svoje,
Jer samo tvoje trebamo pomoći.

Velebnog neba, oj vi plave boje,
Izbavite me ove ropske noći,
A radosne bi bile pjesme moje.

Zvonko Tomić

IZ SEĆANJA SA PUTOVANJA PO ČAKAVSKIM KRAJEVIMA

ALEKSANDAR BELIĆ

Zamoljen od prijatelja čakavaca da im dam kakav prilog za časopis koji se na Rijeci pokreće, ja im se rado odazivam deleći sa njima neke uspomene svoje sa različitih naučnih putovanja po čakavskim krajevima još pre prvog Svetskog rata. Mene je uvek na tim putovanjima iznenađivala lakoća sa kojom sam, u poređenju sa drugim krajevima, dolazio do potrebnog materijala. Mislio sam u jedan mah da domaći ljudi znaju ili, bar donekle, osećaju koliko je čakavski dijalekat značajan za našu nauku. Ali sam se prevario. Iz razgovora sam video da oni o tome i ne sanjaju. Razrogačenih očiju i sa puno interesovanja slušali su moje priče o starini njihova govora, o dragocenosti njegovog materijala ne samo za srpskohrvatsku nauku nego za slovensku uopšte, pa čak, do izvesnog stepena, i — za indoevropsku. Sve im je to bilo vrlo milo i simpatično, ali i sasvim novo, tako da njihova predusretljivost nije s te strane po-

ticala. Ona je imala svoje korene u nečem sasvim drugom. Pre svega u njihovoj ljubavi prema domaćem govoru. Njima je bilo neobično milo da još neko ceni njihov jezik za koji su znali da je donekle drukčiji nego književni i da njihova deca imaju muke da se u školi, po zahtevu učitelja, odviknu od njegovih osobina. I sad taj neko izbegava baš one koji dosta znaju književnih osobina i traži čist, nepomućen, i stari i novi, domaći govor. Oni nisu razumeli moje večito nezadovoljstvo pojedinim, naročito istaknutim i od njih preporučenih ljudima i stalno traganje za pravim dijalekatskim tipovima, bez obzira na to, bili oni stari ili mladi. A ja sam tražio prosto darovite predstavnike govorne u kojima su se kao u nekoj sintezi ogledale sve tipične govorne osobine nekog kraja. Istina, dešavalo se da neka starica ili čak i sredovečna žena posle razgovora sa mnom o najrazličnijim stvarima (o odelu, pokućanstvu, živini, vino-

gradu i sl.) otrči odmah župniku ili kape- lanu da ga zapita da li se time nije ogre- šila o crkvu, što su mi oni, sa dobroćud- nim osmejkom, pričali kada su me posle toga vidali. Ali kako je sve to patrijar- halno naivno i milo prema onome što mi se dešavalo po drugim mestima. Jednom u K. (N. R. S.), upravo na periferiji toga mesta, pronašao sam odličan dijalekatski objekat u jednoj starici koja je uz to bila i potpuno slepa. Starica je slobodno govo- rila o svemu, a ja sam slobodno beležio držeći pred sobom beležnik. Za malu na- gradu koju sam joj davao donosio je mo- mak krčmarev svakodnevno nešto rakije koju je sipala u veliki ćup »da joj se nađe za hladnije vreme«. Baš kad sam bio na završetku posla, dođe babin sin, žandar, koji me je nepomično posmatrao i pred kraj moga razgovora sa babom, okrenuo se majci sa rečima: »A znaš li šta ovaj čovek radi? On zapisuje tvoje reči, pa će ih nositi u Beograd i pokazivati celom svetu!« Baba skoči kao oparena, ciknu, reče nešto nepristojno, i donese ćup sa ra- kijom i tresnu ga preda me tako da je otišao u paramparče. Uzalud su bili svi moji prekori sinu i molbe da se baba stiša, njena prokletstva i pretnje još se dugo nisu stišavali...

Ali isto kao što narod ovde voli i ceni svoj jezik, tako ga voli i njegova inteli- gencija. Kao, možda, nigde drugde u na- šim narodima ona, pored književnog je- zika, neguje u sebi i čistotu svoga narod- nog govora. Imao sam više puta i u Ka- stvu, i u Omišlju, i Dobrinju, i na Hvaru i po drugim mestima prilike da se u to uverim. Navestću za to jedan primer koji dovoljno rečito može poslužiti i za ostale. Imam na umu Dra. Bogosava Mažuranića, lekara u Novom (Vinodolskom). Ja sam često bivao gost u njegovoj kući u Novom,

u kojem je on bio zaista narodni čovek i kao lekar i kao savetnik i kao političar. Ali iznad svega on je voleo svoj domaći govor kojim je govorio sa izvanrednom ljubavlju. Kad bih došao njegovoj kući i zapitao je gde je posluga koja je ranije bi- la, on bi ljutito odgovorio: »Oterao sam je jer je počela mešati sa čakavskim i koje- kako shvaćeni književni jezik; ko hoće da je u mojoj kući, mora pre svega govoriti čistim, pravim narodnim čakavskim go- vorom; u svemu ostalom može grešiti (u gotovljenju jela i sl.), ali u tome ne!«.

Ja neću sada govoriti koliko mi je on pomogao u mojim ispitivanjima novljan- skog govora, naročito u odabiranju onih koji su govorili čistim čakavskim govo- rom. U njegovoj kući pod svodom name- stili smo dugačku klupu (to smo zvali »Akademija pod voltom«), na kojoj su sedeli pozvani za razgovore sa mnom, a ja sam ih u drugoj sobi primao jednog po jednog. Pomenuću samo koliko je njegova radost bila kada sam mu pročitao prve svoje zapise čakavskih tekstova. On je bio gotov da me zagrlji: »Najzad ono što sam toliko godinama i želeo i očekivao«.

Eto, kako se dr. Mažuranić radovao da njegov dragi čakavski govor bude tačno iznesen!

Mogao bih u prilog ove ljubavi kod ča- kavaca prema domaćem govoru da nave- dem još dosta primera. Ali mislim da je i ovoliko bilo dovoljno da pokaže koliko u ovim krajevima ima dobrih uslova da se do krajnjih tančina ispituju čakavski go- vori. Ja ću biti srećan ako ovi redovi skrenu još jednom pažnju na potrebu da se dobro školovani ispitivači prihvate zahvalnog i vrlo korisnog posla oko pro- učavanja toliko značajnih za našu nauku čakavskih govora.

Nad naših vratih piše

*Matu Baloti, Dragu Gervaisu i
svim onim ki će priti za nami.*

*Priko milijar pramalić i miholj
gonili su nas kako blago,
(svejeno koga lita al vika!)
nas galijare s Punta i Vrbnika.*

*Svaki je svoje srce kuntental:
i pop i biskup,
i knez i dužd i ban.
Pop je litanije molil,
dužd se je smel,
a knez nas je tukal i mrsko kjel...
Samo su naše matere plakale,
naše sestre, žene i naši dica.*

*Mi smo se smržnjevali za timunon,
lomili i umirali za veslon;
mi smo ratovali za tuju čast i slavu
i nosili va vrićah glavu.*

*Jadreć skroz Štret na Levant
visili smo po križih i pilunih
po jugu al buri.
Mi smo bili vavik na škoti i muri,
svuda i svagdi prvi.
Lovili smo Barbarožine pirate
i š njimi se sikli i davili po kuvertah.*

*Tegetov je pod Lišu
s nami topil čozotske fregate.
Z dvisto jenerali
mi smo lumbardali
od Kustoce do Sente i Moskve.*

*A s čin su nas hranili?
Plisnivin kruhon, s črljivimi kosti
i z liston oparene broskve.*

*A za plaću ča su nan dali?
Pljuvali su nas po obrazu i bradi;
vezali konop kolo vrata
i lupali zi sikiru po glavi.
Još su nan se rugali
i kričali:
Šćavi!*

*S nami su zemlju gnjojili,
hranili more;
s nami su svoja kosmata prsa kitili:
svi ti fratri, knezi, paroni
biškupi, grofi, amiralji, baroni
i sva ta šponka šinjorija...*

*Četrdestiprve kriknuli smo dosti!
(Zemlja se potresla,
krv je potekla, ma za naš račun!)
Želimo na svojem svoji bit!
Dosta smo mi glodali tuje kosti!
Sada smo mi gospodari od svoje zemje i mora!*

Ivo Žic-Klačić

Galijadi = siromašni žitelji, koje su odvodili za novac ili silom u mletačku vojsku ili za veslače na galije; — za timunon = za kormilom; — šrot = Otrant ska vrata; — piluni = šošnjaci; — Hajrudin Barbarossa = čuveni pirat XVI. v.; — kuverta = paluba; — škota = zateg — konopac za privezivanje jedra radi hvatanja vjetra; — mura = konopac, kojim se pritegne donji rožnjak, da bi jedro zauzelo normalan položaj. —

Tegetov = admiral Tegethoff, komandant au strijske flote u pomorskoj bitci kod Visa 1866.; — Liša — Vis; — lumbardat = bezglavo skitati; — šćavi od schiavo = rob; — paroni = gazde; — šponka šinjorija = prljava gadna gospoda. — Dijalekt sa otoka Krka — Punat).

Mora

*Po navade,
va grade,
sako nedeljo
za ugodit željo,
Zvane i Juože,
— oprosti jin, bože! —
moro igrajo,
prste računajo,
nešto brontulajo.*

*Triezni pridejo
ma sako partido
z litron zalijo,
z barufon pokrijo.*

*S pražnen žepuon
s pijanon glavuon
dočekajo zoro
i fini jo moro.*

Čoban Jožić

*S palicon po sele je klati
i nikad žalosan ni bi.
Po boškah pobira je gobice biele
i s čobani vadi se sos na supiele.*

*Njegove so bile se sienokoše
si vruočki, sa trslja i si kostanji.
Ni zna kakovo življenje je va grade.
Med ljudi on bi bi zgubljen i manji.*

*Na siene va štale Jožić je spa,
i sako je ovco po dihu pozna.
Sanje so ga skruoz briege nosile,
ma prez ovac ga niso puštile.*

Kmet gleda leuona

*Puli starinskeh vrati od Svetega Lovreča
zdrav i krepak kmet se je zustavi
va biele stomanje i va banavrekah.
Z očieh mu plamik liže karvavi.*

*Škuro gleda na zide leuona od kamika
i puli jase tustega šiora Jakome'a.
Okoli žepa prsti se njegovi motajo,
kade dobro je spravna od nuoneta dageta.*

Tugomil Ujčić

Mora = igra na prste; partida = partija (igra); brontulajo = gundaju; barufa = svada; finijo = zavreše; po boškah = po šumama; gobice = gljive; va li se = učio; sos = svirati; supile = sopele; vruočki = izvori; trslja = čokoti; po dihu = po dahu; leuon = lav; zustavi = zaustaviti se; stomanja = košulja; banavreke = gaće (ist. narodna nošnja); škuro = mrko; kamik = kamen; puli jase = do sebe; spravna = spremna; nuono = djed; dageta = nož. — (Dijalekt Pazinštine).

San se vrnjuja

Stare hiže,
 dubi i grmlji;
 sinokoše i brajde
 i njive i vrtli s crlenon zemljon,
 i tići u njima
 na staren kamenju
 s hižon mojon
 dočekali su me kako i prije,
 a teplo sunce mi se jopet smije
 i čujen,
 kako mi pokle dvajset lit,
 gredući nasuproti,
 govori skroz smih
 i škviči kako naš stari mih:
 »Hi, hi, hi! O, zrman,
 te znan,
 te poznan!
 Si jopet doša h nan,
 aš tote poli nas je lipše nego tamo.
 Ode te svi znamo,
 a tamo?
 Tamo te znaju;
 more biti štimaju,
 ma uvakove tepline ne daju.
 Si se vrnjuja, zrman,
 doma, h nan,
 da ti bude i lipo i teplo kako i nan«.

Ljubo BRGIĆ

Hiže = kuće; — dub = hrast; — brajda = vi nograd; — škviči = ječi; — zrman = bratučed, rođak;
 — tote = ovdje; — poli nas = kod nas; — ode = ovdje; — štimati = poštivati; — vrnjuja = vratio se. —
 (Čakavština južne Istre).

PRSTEN

— Ne osjećam se dobro, rekla je baka, — moram se malo odmoriti; legla u postelju i nije više ustala.

Ležala je u sobici do same kuhinje, smirena i tiha, i nenaviknuta da je služe; tek ponekad, kao da se boji da ne uznemiri ukućane, zatražila čašu vode, kavu...

Unuk je sjedio uz postelju i promatrao kako se gasi ljudski život. Bakino tijelo, sitno kao u djevojčice, jedva se osjećalo ispod pokrivača; dah joj bio kratak i nečujan, njena je glava sa sijedom i rijetkom kosom i uskim licem, punim sitnih bora, nepomično ležala na jastuku. Samo su se usta bezglasno micala, samo se ruka ponekad pomakla, kao da nešto traži, ili se dotakla lica tarući znoj sa njega.

Nona Marjanka:

Malo je u ono vrijeme unuk znao o njenoj prošlosti, o prošlosti mornarske žene ispod Učke. Jer u njemu su tada bujili svi izvori mladosti, šumjeli svi njeni slapovi. Njegova je mladost živjela u sadašnjosti, u smijehu jedne jedre djevojke, u poljupcima, koji su bili slađi od meda i duži od sna; mladost nije marila za prošlost starih, ona je bila puna sebe.

A ipak, tamo, uz bakino uzglavlje, u očekivanju smrti, koja je dolazila tiho i neprimjetno, kao što je bio i bakin život, mladost se za čas oslobodila svojih uzbuđljivih čežnja i vratila prošlosti: onoj godini dana, koju je još nedavno proživio s bakom u napuštenoj domovini.

Domovina je bila porobljena, neprijatelj je ušao u nju, a roditeljska se kuća, kao i kuće oko nje, kao kuće u cijeloj Istri, sve više i više praznila. Dolazili su novi gospodari, trebalo im ustupiti mjesto. Bježali su ili odlazili preko granice znanci i rođaci, pobjegao je otac, a za njim otišla majka i sestra. U roditeljski dom, u njegove sobe i kuhinju sa starim, dobrim divanom, na kome se igralo i maštalo nje-

govo djetinjstvo, uselili strani ljudi i tuđi je jezik oskvrnuo dom, u kome je nekad odjekivao majčin »ča«.

Ostali su sami, baka i unuk, starica od sedamdeset i momčić od osamnaest godina; umorna starica, koja se, kao uvijek u životu, mirila sa sudbinom i brinula samo o tome kako da prehrani sebe i unuka i unuk s objesnom lakoumnošću prve mladosti i mržnjom na tuđinca, koja je uzbuđivala maštu i bjesnila u nemoćnim pretnjama i planovima.

Kako je drhtala starica, tamo, u onoj staroj kuhinji na mansardi, kad bi slušala bujicu unukovih mladih i nepromišljenih riječi, kojima je grdio uljeze. Koliko ga je puta zaklinjala da šuti, da ga tko ne čuje, da se ne upropasti, koliko ga puta, kad bi otišao u selo, očekivala sa strahom i zebnjom u srcu.

I kako je strepila nad svakom parom, koju je morala izdati, koliko je puta, potištena i jadna, sitna i pogrbljena, odlazila od kuće, da negdje pozajmi novaca. I koliko ju je puta namučio, svijesno i okrutno, prikazujući se gorim nego što je bio, pokvarenim, ma da to nije bio, zlim, ma da ju je volio od sveg srca.

O, kako može mladost biti okrutna i nepravedna...

I onda se, sjedeći uz staricu koja je umirala i misleći na sve boli koje joj je zadao, nenadano sjetio majčinog prstena, dijamantnog prstena, koji je nosio na svojoj ruci...

Dogovorio se s nekoliko mladića i djevojaka, da će poći na izlet, u šumu. Sam je predložio taj izlet, jer je s njima bila djevojka stidljivih očiju i crvenih ustiju, koje je uzbuđljivo i plašljivo tražila njegova mladost. Vjerovao je, da će pod sjenama hrastova nestati stida iz djevojačkih očiju i da će se usta, začarana šapatom šume, sama ponuditi.

Ali za izlet je trebalo novaca, deset je lira bilo potrebno za izlet u šumu, a njih je morao tražiti od bake, koja često nije imala ni za hljeb.

Došao je kući, i krijući svoj strah da će ga baka odbiti jer nema novaca, i stid koji ga mučio, grubo je rekao:

— Treba mi deset lira.

— Nemam ih, sinko, nemam ni lire u kući, rekla je baka žalosno, kao da je ona kriva njihovoj bijedi.

— Ne tiče me se, rekao je još grublje i s još većim stidom u srcu, — moram ih imati za pola sata!

— Ali odakle da ih uzmem, zavapila je baka očajno, a zatim zabrinuto upitala:

— A zašto ti treba novac? Da ti se nije što dogodilo?

— To su moje stvari, rekao je, a zatim, ugledavši slučajno majčin prsten na svojoj ruci, zaprijetio:

— Ako za pola sata ne dobijem novac, založit ću prsten.

— Majčin prsten, zgrozila se starica, ali je on već zalupio vratima i odjurio u svoju sobu. Tamo se bacio na postelju, pun stida i kajanja, bijesan zbog njihove žalosne bijede, zbog svoje grubosti, zbog propalog izleta, zbog onih crvenih ustiju i stidljivih očiju, u kojima će, kad ih ponovno ugleda, biti sigurno poruga i prezir.

Vrata se tiho otvorila i baka je ušla u sobu. Na glavi joj marama, na nogama cipele; bila je napolju. Došla je do postelje i pružila ruku. U njoj je bio novac.

— Donijela sam, rekla je baka, a on je u njenom drhtavom glasu, u njenim tužnim očima, na njenom izbrazdanom licu, u jedan čas pročitao sve poniženje, sav jad koji je starica proživljela, dok je došla do novaca.

A kad joj je okrenuo leđa, stideći se da ga primi iz njene ruke, strepeći od pogleda njenih dobrih očiju, u kojima se sakrivala suza uvrede, starica je položila novac na postelju i s tihim uzdahom izašla iz sobe.

Bila je jedna novčanica od pet lira i pet novčanica od jedne lire.

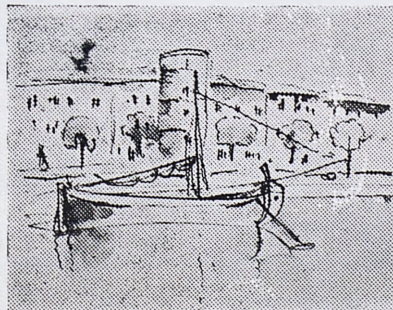
Zgužvane i bakinom rukom oznojane novčanice ležale su na postelji i on je gledao u njih sa strahom i stravom, onako kao što zločinac gleda na svoje djelo, ali je onda prevladala mladost, prevladale su stidljive djevojačke oči i ona crvena usta. Pograbio je novac i izletio napolje...

O, kako bi bio sretan, kad bi joj mogao sve to objasniti, zamoliti je da oprostí njegovoj ludoj i vreloj mladosti, govoriti joj o svom stidu i kajanju, kleknuti pred nju, položiti joj glavu na krilo i reći:

— Oprostite, nona.

Ali nona ga ne čuje. Ona ga ni ne čuje, ni ne vidi, ona ga nikad više neće ni čuti, ni vidjeti. Ali on zna, kad bi ga i čula, baka bi se nasmijala svojim tihim, starčkim smiješkom, patničkim smiješkom mornarske žene ispod Učke, koja je u starim danima morala ostaviti svoj dom. Jer to nije bila ni jedina, ni najveća uvreda, koju je doživjela ova dobra duša.

Drago Gervais



Prokleta zemlja

Još uvijek ovo tijelo režu u komade,
jer savjest čovječanstva nikad nije
sita.

Zar skinuta su vješala da se nova
grade
nad garištem, gdje zora u magli
još je skrिता?

U bolovima smo te slušali još juče,
o, zemljo sivog čemera

i utonulih nada.
Za planinom još i danas crno zvono
tuče,
il to vapaj veriga tišinu probada?

Al kad kurjak zaurla kraj sažganih
kuća,
na izmučene pragove krv prokačja
vruće,
svi putevi se strjelomice okrenuše
šumi.

U mukama još dišu okovane šutnje.
I barjak crnog plamena drhnut će ko
slutnje
kad Soče voda opet krvavo zašumi.

(1944)

Nikola Polić

O PRIVREDNOM ZNAČAJU JUGOSLAVENSKIH LUKA

VOJKO ANIČIĆ

Za vrijeme bivše Jugoslavije nije se ništa ili vrlo malo poduzelo za izgradnju naših jadranskih luka, da se i ne spominje opća mehanizacija. Međutim, od oslobođenja 1945. god. utrošila je nova Jugoslavija samo za obnovu i proširenje riječke luke oko milijardu i sto milijuna dinara, što je je jedanaest puta više od svih investicija stare Jugoslavije za jadranske luke. Kao primjer nepomorske politike stare Jugoslavije najbolje služi izgradnja beogradskog pristaništa. Za to jedno riječno pristanište utrošeno je 300 milijuna dinara, što iznosi tri puta više nego svi izdaci za održavanje, popravke i nove naprave od 1918. do 1941. godine u našim jadranskim lukama od Riječine do Bojane.

Zaostalost stare Jugoslavije očitovale se tako i u našim primitivnim lukama. Izuzimajući donekle Sušak, ostale naše glavne luke, Šibenik, Split, Metković i Dubrovnik nisu raspolagale nikakvom spomena vrijednom mehanizacijom. To je i donekle shvatljivo, imajući u vidu jeftinu radnu snagu i stalnu rezervnu armiju nezaposlenih. Ovih pet glavnih luka izmanipuliralo je, uglavnom ručnim pretovarom, najveće količine tereta 1937. godine, i to 2,268.409 tona. Iste godine prošlo je kroz iste luke 3,086.102 putnika.

Pojedine od ovih luka dostigle su najveći promet:

	godina:	tona:
Split	1935.	1,053.408
Sušak	1937.	737.909
Dubrovnik	1938.	516.700
Šibenik	1935.	270.389
Metković	1935.	130.923

U to vrijeme Rijeka, kao i Trst, koji su bili pod Italijom, životarili su. Pod Italijom je Rijeka imala najveći promet 1939. god., a taj je iznosio 953.520 tona. Taj povećani promet riječke luke, kada je u njoj inače promet bio sasvim opao, uvjetovao je rat s Albanijom i Grčkom. Zajedno sa Sušakom promet riječke luke te godine iznosio je 1,550.000 tona. Kada to uporedimo s prometom Rijeke 1913. god., koji je iznosio 2,096.841 tonu, vidi se, koliko je njen promet opao neprirodnim pripojenjem Italiji,

Ali su naše luke u toku prošloga rata skoro sasvim oštećene i uništene. Okupator je dobro ocijenio ekonomsku ulogu naših luka, te je pri povlačenju uništavao naše lučke objekte, mehanizaciju i naprave. Talijani su za vrijeme kapitulacije 1943. god. demolirali luku Ploče, a Nijemci su prije svog povlačenja 1945. god. uništili ve-

ćinu naših luka. Oni su već krajem 1943. god. počeli temeljito minirati riječku luku, a njeno potpuno uništenje izvršili su u aprilu 1945. godine.

Slika razaranja na našem obalnom području poslije oslobođenja bila je zaista zaprepašujuća. Lučka skladišta i pomoćne zgrade pretvorene su u gomilu ruševina i željeza, operativne obale potonule su i nestale, ili su iskidane: dizalice, kolo-sjeci i ostalo razneseno eksplozivom u more ili porušeno. Obale su opet bile zatrpane potopljenim brodovima, kojima su stršili jarboli i dimnjaci iz mora. Dubine mora bile su načičkane hiljadama svakovrsnih mina, a naročito magnetskim i akustičnim. Od 1.677 svetioničkih uređaja iz 1939. god. ostalo je samo 230, znači, da je uništeno 87 odsto objekata. Slično je stanje bilo i u brodogradilištima. Ratna šteta našoj pomorskoj privredi iznosila je 5 milijardi i 200 milijuna dinara za uništenih 115 parobroda, 8.424 manjih plovih jedinica, 145 luka, 3 velika i 53 mala brodogradilišta, te niz ostalih pomoćnih objekata.

Stoga su se poslije oslobođenja postavili krupni zadaci pred našu pomorsku privredu. S oskudnom materijalnom bazom, s oskudnim tehničkim sredstvima započela je obnova i izgradnja naših luka. Bilo je i sumnje kod pojedinaca u našu sposobnost da izgradimo riječko-sušačku luku, a ta se zasnivala na zaostalosti bivše Jugoslavije. Oni su predlagali, da se za izvršenje tih radova angažira jedan strani koncern, koji je nudio da u svojoj režiji izvrši ove radove, uz cijenu od 4 milijarde dinara u roku od osam godina. Međutim, moral naših ljudi nije bio pokoleban. Naši radni ljudi prionuli su poslu i vlastitim snagama obnovili najveći dio riječko-sušačke luke. Za to je utrošeno oko milijardu dinara dosada, a radovi su u završnoj fazi. A riječka je luka bila uništena oko 95 odsto, dok šibenska oko 90, a Split i Kardeljevo oko 80 odsto.

Sve te luke, obnovljene ili pri kraju obnove igraju važnu ulogu kao mjesta gdje se spajaju pomorski, željeznički i ostali kopneni transport, gdje se uvozi ili izvozi razna roba, ili pak razvozi duž obale za unutarne potrebe.

Da se može dobiti pravilna slika o lukama Jugoslavije, one se mogu podijeliti u dvije kategorije.

U prvu spadaju luke međunarodnog izvozno-uvoznog karaktera. One su povezane kopnenim komunikacijama s unutrašnjošću naše zemlje; one povezuju naš željeznički sistem s mrežom vlastitih prekomorskih linija. To su Rijeka, Split, Šibenik, Kardeljevo i Dubrovnik.

Preko ovih luka naša zemlja posluje sa svjetskim tržištima i preko njih prebacuje promet u visini od nekoliko milijuna tona — pod najpovoljnijim uslovima za trgovačku vanjsku i domaću razmjenu.

Druge kategorije su luke s ograničenim gravitacionim područjem neposrednog zaleđa i uglavnom vezane za obalni promet. Po količini prometa u 1949. god., te su luke svrstane ovim redom: Raša, Bakar, Omiš, Zadar, Koromačno, Zelenika, Dugirat, Bar, Kotor, Tivat, Ulcinj, Pag, Metković, Rovinj, Poreč, Pula, Krilo, Sv. Juraj, Virpazar, Šilo, Lošinj Mali, Senj i Makarska. Promet svake od ovih luka je iznad 10 hiljada tona godišnje. Sve zajedno obavljaju promet od cirka 2 milijuna tona godišnje.

Imamo i manjih luka, koje su povezane redovitim parobrodarskim saobraćajem. Takvih je 264. Sasvim lokalnog značaja ima još 256 luka.

Naše glavne međunarodne luke igraju vidnu ulogu u ekonomici naše zemlje. Ali se danas još osjeća nedostatak našeg lučko-željezničkog sistema. U prošlosti on je bio orijentiran na Beč i Budimpeštu, a od luka bile su favorizirane Trst i Rijeka. Posljedica je toga, da je danas nama otežano ravnomjerno korišćenje svih naših luka, pa je otuda i dolazilo do zakrčenja naročito riječke luke. Tome pridonosi i činjenica, što je mehanizacija iskrcanja i ukrcanja još uvijek na nedovoljnoj visini i zadovoljava cirka 30 odsto. Ali su poduzete mjere, da se naši glavni lučki centri u cijelosti mehaniziraju i čvrsto povežu dobrim željezničkim komunikacijama sa sredinom zemlje u pravcu južnog i srednjeg Jadrana. Dolazi u obzir gradnja naše nove velike luke Bar, zatim razvijanje luke Kardeljevo, sjeverne luke u Splitu i proširenje luke Šibenik. Tako će se naše luke povezati sa svojim gravitacionim područjem, dok će na luku u Rijeci biti upućen u doglednoj budućnosti zapadni dio Jugoslavije i jači tranzitni promet. No to se može postići u dužem vremenskom periodu, čime je spojeno i rješenje raznih urbanističkih i komunalnih pitanja. Ali već u prvoj etapi ostvaruje se sve jača pomorska orijentacija nove Jugoslavije, koja pravilno gleda na pomorsku privredu, što dokazuju veći dosad postignuti rezultati.

Intenzivni promet naših luka i naše vanjske trgovačke veze vide se po velikom broju stranih brodova, koji su vršili operacije u našim lukama. Oni su iz ovih zemalja: Argentina, Albanija, Danska, Engleska, Egipat, Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Liban, Honduras, Italija, Izrael, Kanada, Norveška, Njemačka, Panama, SAD, STT, Švedska, Švicarska, Turska itd.

Da se takav promet mogao odvijati, poduzete su bile razne mjere. Uredbom vlade FNRJ od 19. IV. 1949. naša je obala bila podijeljena na tri po-

dručja: sjeverni, srednji i južni Jadran sa sjedištem direkcija u Rijeci, Splitu i Dubrovniku. Posvećena je pažnja pomorsko-upravnoj djelatnosti, koja ima odgovornu funkciju zbog međunarodnog karaktera pomorskog saobraćaja. Na području triju direkcija postoji 14 lučkih kapetanija i 61 lučka ispostava. Objavljen je niz zakona i uređaba, koji reguliraju rad na brodovima, u lukama i u toku plovidbe. Svjetionici su svi obnovljeni, a važniji imaju i radio stanice. U Rijeci, Splitu i Dubrovniku sagrađene su specijalne obalne stanice sa radio-telegrafskim i radiofonskim uređajem za vezu s brodovima. Izgrađeni su posebni brodovi za obalne i lučke pilote, koji dočekuju brodove i uvode ih u luku. Izgrađeno je i nekoliko remorkera za prihvatanje i manevar brodova. To pokazuje, da naša zemlja može već danas pružiti našim trgovačkim brodovima sve usluge, koje napredna pomorska zemlja može da pruži. Istodobno sve to pokazuje, da se pravilno ocjenjuje značaj pomorstva u FNR Jugoslaviji. Tu je i osnutak Saveznog ministarstva pomorstva 1946. godine, što su naročito pozdravili trudbenici pomorske privrede.

Tako su naše luke poslije oslobođenja vrlo brzo osposobljene i počele vršiti svoje funkcije. Trebalo je primati robu UNRE, što su učinile luke Split, Dubrovnik i Šibenik, pored sve oskudice u operativnoj obali i u tehničkim sredstvima. Rijeka luku primila je na gatu Prvi maj najprije naš prekooceanski parobrod »Žužemberg«, bivši »Ivan«, dok je od stranih brodova prvi ušao u riječku luku, u junu 1946. godine, holandski brod »Orfeus«.

1946. godine iznosio je ukupan promet naših luka 3,034.779 tona, to jest 12 odsto više od najvećeg predratnog prometa u 1937. godini. Broj putnika iznosio je 1946. godine 4,304.291 ili 28 odsto više od najvećeg broja prije rata.

Pojedinačno promet luka u 1946. godini bio je slijedeći:

Rijeka—Sušak	622.561 tonu i	345.977 putnika
Split	692.314 „ i	779.370 „
Dubrovnik	237.931 „ i	146.286 „
Šibenik	190.114 „ i	359.642 „
Ploče	147.749 „ i	48.373 „
ostale luke	1,144.110 „ i	2,642.643 „

U pogledu kretanja robe u istoj godini bilo je.

U obalnom razvozu	2,096.378 tona
uvozu	537.119 „
izvozu	401.282 „

Ove cifre pokazuju, da je naša zemlja već u toj godini postigla spoljnu trgovinsku razmjenu, te već s vlastitom trgovačkom flotom prevozimo oko 90% vlastite robe u zemlje Sredozemnog mora. Sjevernu Evropu, te Sjevernu i Južnu Ameriku,

ušteđujući našoj privredi devize (10 do 15% vrijednosti prodane robe prema pojedinim teretima, i obezbijedujući ravnopravnost pri ugovaranju razmjene.

U 1947., u prvoj godini Petogodišnjeg plana, jačanje ekonomske snage zemlje najbolje izražava porast prometa luka za 15% u odnosu na 1946. godinu, u ukupnoj količini od 3,590.692 tone i porastu prometa putnika za 75% ili ukupno 7,599.117 putnika, i to:

Rijeka	970.586 tona tereta i 580.626 putnika
Split	667.315 „ „ 922.809 „
Dubrovnik	149.410 „ „ 206.579 „
Šibenik	144.849 „ „ 492.749 „
Ploče	139.977 „ „ 56.005 „
Ostale luke	1,518.555 „ „ 5,340.349 „

Najveći porast prometa u toj godini pokazuje Rijeka, koja izbija na prvo mjesto među našim lukama. Od 100% uništene luke ista je već osposobljena da izvršava svoju funkciju naše glavne izvozno-uvozne i tranzitne luke, te da koristi prvorazredne željezničke komunikacije u pravcu unutrašnjosti i glavnih centara zemlje.

Kretanje tereta iz luka bilo je:

u obalnom razvozu	2,184.634 tone,
uvozu	360.609 „
izvozu	1,406.058 „

Prema upoređenju sa 1946. godinom vidi se osjetljivo smanjenje uvoza, što je u stvari prestanak isporuke UNRA materijala. Povećanje izvoza za dva i pol puta pokazuje pun zamah borbe za izvršenje Petogodišnjeg plana.

Nagli porast u robnom prometu luka pokazuje se u 1948. godini, i to za 28%, u odnosu na prethodne godine sa ukupno 4,995.529 tona, i u putničkom prometu za 20% sa ukupno 9,624.101 putnikom:

Rijeka	1,659.361 tona i 915.990 putnika
Split	807.491 „ „ 1,252.211 „
Dubrovnik	255.273 „ „ 281.847 „
Šibenik	167.021 „ „ 483.163 „
Ploče	157.024 „ „ 55.504 „
Ostale luke	1,949.359 „ „ 6,635.386 „

Kako se vidi, Rijeka u ovoj godini pravi skok u povećanju od 40% u robnom prometu prema prethodnoj godini, i u prometu brodova prelazi njezin rekord od 1913. godine za 162.522 netto reg. tona. (1913. godine 2,564.665 NRT., a 1948. godine 2,725.187 NRT.). Od ostalih luka Split i Dubrovnik pokazuju izvjesno povećanje, a Šibenik i Ploče bez znatnih promjena.

Kretanje robnog prometa bilo je:

u obalnom razvozu	2,915.823 tone,
uvozu	548.886 „
izvozu	1,530.820 „

U odnosu na prethodnu godinu vidi se povećanje u obalnom razvozu za 20%, u uvozu za 34%, i izvozu za 30%, dakle jaki porast razmjene unutar zemlje i u spoljno trgovinskim odnosima. U izvozu-uvozu uključeno je 162.664 tona tranzitne robe, uglavnom za Mađarsku i Čehoslovačku i iz Mađarske i Čehoslovačke.

1949. godine povećao se je promet luke više nego dvostruko u poređenju sa predratnim stanjem i za 20% više u odnosu na prethodne godine.

Rijeka	2,179.298 tona i 1,424.211 putnika
Split	989.210 „ „ 1,323.142 „
Dubrovnik	274.043 „ „ 276.269 „
Šibenik	302.898 „ „ 464.711 „
Ploče	140.257 „ „ 66.778 „
Ostale luke	2,065.744 „ „ 4,726.771 „

Ukuuno: 5,951.450 tona i 8,281.882 putnika

Sve glavne luke pokazuju porast osim Ploča, a naročito Rijeka, koja dosiže najveći promet u svojoj historiji.

Kretanje robnog prometa bilo je:

u obalnom razvozu	2,883.640 tona,
uvozu	921.050 „
izvozu	2,046.110 „

Manipulacija tereta sa mehanizacijom u glavnim lukama iznosi 30%.

Rezolucija Informbiroa i ekonomska blokada naše zemlje sa strane SSSR-a i njegovih satelita, nesumnjivo je, da su 1948. i 1949. godine postavili pred naše luke ogromne zadatke. Naše luke i pomorstvo uopće, zahvaljujući svestranom zalaganju i pravilno koristeći svoj geografski položaj, uz ostale faktore u zemlji, uspješno su onemogućili provođenje blokade. Sa uspjehom su izvršili zadatke, koje je pred njih postavila naša socijalistička domovina.

U 1950. godini naše luke izvršile su još veći promet nego ikada dosada. Najviše je povišen promet riječke luke.

Promet u našim lukama bio je slijedeći:

Rijeka	2,382.677 tona i 1,453.542 putnika
Split	900.445 „ „ 1,164.389 „
Šibenik	399.645 „ „ 439.980 „
Dubrovnik	246.463 „ „ 282.330 „
Ploče	156.688 „ „ 90.609 „
ostale luke	1,945.928 t i oko 5,000.000 „

Iz ovih podataka najbolje se vidi privredno jačanje naše zemlje. Uporedo s tim jačanjem naše luke dobivaju naprave i tehnička sredstva. Mehanizacija riječke luke dosegla je predratni nivo, a unutarnja sredstva unutarnjeg razvoza daleko premašila. Svi ti rezultati odrazili su se i na materijalno poslovanje naših luka t. j. na podizanje učinka po radniku i ubrzanju operacija. Samo u toku 1950. godine riječka luka je povisila normu utovara i istovara za 25% na 50% vrsti tereta, a na željeznoj rudači i koncentratima za 90%. To se

odrazuje u tome, da se može lakše i jeftinije nabavljati strana tonaža, a naši brodovi da se daleko manje zadržavaju u našim lukama.

1950. godine su operacije utovara i istovara u riječkoj luci završavane prije roka. To je dalo dobitak od 6.300 funti i 3.200 dolara. U 1951. godini taj je dobitak još veći: 8.000 funti, 13.000 dolara i 1.500.000 dinara.

Sve ovo pridonosi stvaranju novih deviznih sredstava našoj zemlji, a ukazuje na privredni značaj naših luka na Jadranu.

PROBLEM TRSTA U TALIJANSKO-JUGOSLAVENSKIM ODNOSIMA

KAZIMIR VIDAS

Kadgod i gdje se postavi na rješavanje problem Trsta, treba mu pristupiti polazeći od ovih nekoliko konstatacija:

Trst se nalazi geografski na Balkanskom poluotoku. S tom općom naučnom konstatacijom slažu se i talijanski geografi. On, po talijanskim tvrdnjama, predstavlja »vrata Balkana« i »vrata Orienta«. Geografski Trst, dakle, pripada Srednjoj i Jugoistočnoj Evropi, a ne Apeninskom poluotoku, pa protivno nitko ozbiljan ni u Italiji nije nikada tvrdio i ne tvrdi ni danas. On je, prema tome, sastavni dio područja etničkih grupa svog užeg i šireg zaleđa, koje, u najvećem dijelu, čine jugoslavenski narodi opkoljavajući ga neposredno sa svih strana, sačinjavajući u njegovim perifernim dijelovima većinu stanovništva, a u njegovu srcu jaku manjinu, kojoj je samo nasilnim sredstvima i drugim historijsko-političkim faktorima u toku historijskog razvoja grada spriječeno da postane — kao što je bivalo a kao što još i danas biva svuda u svijetu — dominantan faktor u njemu. Od talijanskog nacionalnog područja on je odvojen oduvijek — danas, doduše, već tankom, ali još čvrstom — neprekinutom slovenskom nacionalnom masom.

On je i ekonomski sastavni dio svog prirodnog zaleđa i s njim oduvijek najtjesnije, organski, povezan. Samo kao prirodni izlaz na more toga svog prirodnog zaleđa on se i razvio, nastojanjem i sredstvima države i naroda u svom zaleđu, u veliki lučki grad, u snažan industrijski i trgovački centar u sklopu tog velikog područja. S ekonomikom države na Apeninskom poluotoku on nikada nije bio tjesnije povezan. Naprotiv: otud su baš i dolazila, u starije doba (Venezia), nastojanja nasilnog ugušenja njegove ekonomske funkcije i njegova prosperiteta, a u novije doba, počevši od druge polovice 19. stoljeća, nakon pojave talijanske nacionalne države, eksploatacija i

prisvajanje njegovih privrednih tekovina i dobara i ometanje njegova napretka u korist sjevernotalijanskih luka Venezije i Genove. A nacionalni elemenat useljavan s te strane uglavnom u novije vrijeme — osim radničkih masa, koje su otuda dolazile u potrazi za zaradom, za boljim uvjetima rada i života od onih koje su imali u rodnom kraju — vršio je oduvijek, a i danas vrši, pa i prema radnom narodu talijanskog podrijetla, samo ulogu eksploatatora, parazita. Jedino u tom, nacionalno talijanskom, elementu se i stvorio zametak i, kasnije, oslonac iredentizmu i aneksionističkim težnjama Italije, kojima je radni narod talijanskog podrijetla, iako i dalje zadržavajući svoje talijanstvo, u većini oduvijek bio, a i danas je, protivan.

Nikada u historiji, nakon raspada Rimskog imperija, sve do najnovijeg vremena, Trst nije pripadao državi na Apeninskom poluotoku. On se, naprotiv, svim silama otimao da pripadne toj državi. Prvput je to bilo krajem 14. stoljeća, kad je stanovništvo Trsta, otimajući se gospodstvu Venezije, radije stupilo pod okrilje države u svom zaleđu, u ono doba Habsburškog carstva, i ostalo u njoj sve do 1919. g., a drugiput, 1945. godine, kada se također odlučilo protiv uključenja u Italiju a za zajedništvo sa državom u svom zaleđu, ovog puta Jugoslavijom. (I sam Togliatti, povodom takve odluke tršćanskog talijanskog proletarijata, morao je to, makar i s gorčinom, priznati u poznatoj izjavi, da taj put ne odobrava, ali ga razumije). Pa ako je i u jednom i u drugom slučaju i većina tršćanskog stanovništva talijanske narodnosti sudjelovala u donošenju takve odluke, toliko poraznije je to za Italiju i njeno posizanje za Trstom. U 1915. godini, prigodom sklapanja tajnog Londonskog pakta, i 1919. godine, pri donošenju Versajskog mirovnog ugovora izrađenog, u pogledu Trsta, na utanačenjima Londonskog pakta,

tršćansko stanovništvo niti je o tom pitano niti je o tom odlučivalo. Da je, pak, to stanovništvo osudilo takvu odluku, po kojoj je kroz 25 godina Trst bio uključen u Italiju, najbolje potvrđuje njegova odlučna borba, krajem Drugog svjetskog rata, da se tog gospodstva oslobodi, kao i njegova spontana, slobodna, odluka o priključenju Jugoslaviji.

Trst nije bio obuhvaćen ni programom talijanskog oslobođenja i ujedinjenja »čitave Italije, od Alpa do Soče« (Cavour) u periodu Risorgimenta, 1859/61/66., i kasnije. Naprotiv, Italija je sve do Londonskog pakta 1915. god. bila u najtjesnijem savezu sa državom u njegovu širem zaleđu, A.-U. monarhijom, kojoj je Trst pripadao. Tek tada je ona, u okviru ne više oslobađanja i ujedinjavanja talijanskih zemalja, nego u okviru drugih svojih osvajanja »po starim putovima Rima« (Mussolini), posegnula i za Trstom, pa ga i dobila. Ali ga nije dobila na osnovi nikakvih svojih »prava« — jer ta nikada ni u kom pogledu nisu postojala — nego, naprosto, kao naplatu za sudjelovanje u ratu, koju je iznudila od Velike Britanije, Francuske i Rusije u tada (1915. god.) za te države teškoj situaciji na ratištu. Iznudivši Trst, Italija je, zaplivavši već sasvim u imperijalizam, segnula — navodno radi njegovog osiguranja — i dalje, za užim i širim njegovim zaleđem, za Slovenijom, Istrom, Rijekom, Dalmacijom, pa i dalje na Balkan i u Podunavlje.

Bio je to prvi, teški, grijeh diplomacije velikih sila u vezi s ovim krajevima, prva, nemoralna, trgovina tuđim pravima i interesima, tuđim krajevima i narodima. Od njega potiču svi kasniji, sve do ovog najnovijeg u vidu tajne londonske konferencije. Bilo je to, osim toga, upućivanje Italije u osvajanja na Balkanu, poticaj Italiji za ostvarenje njenog osvajačkog programa u ovom i drugim pravcima. Ali je to, ustvari, bilo također, istodobno, suzbijanje, onemogućivanje u zametku, zdravih, realnih i demokratskih snaga talijanskog naroda i njihove politike sporazumijevanja i suradnje sa susjednim narodima (Garibaldi, Mazzini i njihovi sljedbenici), a ohrabrenje onim elementima, koji su odveli, i morali odvesti, Italiju na sasvim krivi, antidemokratski, fašistički, put kod kuće, a na put osvajanja i avantura prema vani, u sukob sa drugim narodima, ma da je upravo talijanskom narodu, u njegovim realnim mogućnostima i potrebama, više no ijednom drugom narodu u Evropi, potrebna suradnja s drugim, u prvom redu susjednim, narodima. Ustupci tada učinjeni Italiji nisu mogli ni da podraže osvajačke apetite, koji ni svim kasnijim, i najoštrijim, lekcijama primljenim na tom putu nisu utaženi. Oni su prouzrokovali i talijanskom i njemu susjednim, u prvom redu našim, narodima žrtve, patnje i nevolje, kojih teške posljedice i danas traju. Ti, ili tima slični, ustupci nesumnjivo će, ponovljeni, i

danas, pa i u još većoj mjeri, time uroditi. Čini se, međutim, po svemu, da historija, koja je učiteljica života, nije prve aktere u ovim zbivanjima, ni one u Italiji ni one dalje na zapad, ničemu naučila.

I tokom Prvog svjetskog rata i po njegovu svršetku spoznalo se, da je nemoralnom trgovinom izvršenom Londonskim paktom 1915. godine, počinjen grijeh i izvršena teška nepravda našim narodima. Ali, umjesto da se prizna, da je bilo nečasno počinuti taj grijeh, u njemu se ustrajalo tvrdeći, da bi bilo nečasno ne izvršiti obaveze tim priznatim grijehom preuzete. Umjesto da se — što bi tada još uvijek bilo na vrijeme — Italija zaustavi na njenom osvajačkom putu, ona je, naprotiv, na njemu podržavana i diktatom nametnutim Jugoslaviji u Rapallu 1920. god., intervencijom velikih sila potpisnica Londonskog pakta, gurnuta u otvoreni sukob s jugoslavenskim narodima. A ipak je nemoguće i pomisliti, da bi bilo tko u Italiji i dalje na zapad mogao povjerovati, da je i nakon toga moguć sporazum i suradnja između Jugoslavije i Italije, da bi se u Jugoslaviji moglo zaboraviti otimanje naših krajeva, odvlačenje pod tuđi jaram 600.000 naših sunarodnjaka i teška sudbina koja ih je pod tim jarmom snašla. Teško je i pomisliti, da je bilo gdje u svijetu moguće povjerenje prema osvajaču. A bez povjerenja nema ni sporazuma ni suradnje. Još manje je to moguće kad osvajač, u ovom slučaju Italija, ničim ne pokazuje, da će se zaustaviti na putu osvajanja, nego otvoreno priprema, a potom i vrši, nova osvajanja, kao što je bilo s aneksijom Rijeke 1924. god. i s novim otimanjem naših krajeva u Drugom svjetskom ratu.

Morale su doći velike revolucije s novim principima, veliki događaji i napokon i Drugi svjetski rat i teške i krvave borbe naših naroda u njemu za oslobođenje naših podjarmljenih krajeva i naroda, pa da se izvrši korektura počinjenih grijeha i nepravdi. Ali, za divno čudo, ni u Italiji ni dalje na zapad, nije se ni nakon svega toga pokazalo, niti se i danas pokazuje, pripravnost, da se u ovom dijelu svijeta prestane s osvajanjima i naplaćivanjem tko bi znao kakvih računa tuđim krajevima i narodima. I na Mirovnoj konferenciji 1946. god. ponovila se, makar i u manjoj mjeri, stara trgovina. Ne Italiji, ne talijanskom narodu, nego poraženom fašističkom imperijalizmu, ponovo su činjeni ustupci i ponovo na naš račun. Kao da se ponovo smatralo »pitanjem časti« ispunjavanje nekih iznuđenih i starih (ili možda i novih?) obaveza, dok se istodobno nije smatralo »pitanjem časti« ispunjenje svećanih obaveza davanih našim narodima u toku borbe, kao ni onih proisteklih iz zajedničke borbe. Da bi se udovoljilo toj čudnoj politici, izmišljane su neke »francuske« i tko bi znao kakve još ne »linije«, prona-

šla se i »kompromisna« formula Slobodnog Teritorija Trsta, zadržani su i dalje pod tuđom vlašću i pod najtežim uvjetima, osuđeni na propast, deseci tisuća naših sunarodnjaka.

Pa i na tom se nije stalo. Mirovni ugovor s Italijom, jedva jedvice skrpan, nije još bio, tako reći, ni na snagu stupio, a već se — na liniji te neke čudne politike — otpočelo njegovim svestranim kršenjem, — razumije se, opet na našu štetu, na štetu općih naših prava i interesa, i na štetu i propast desetaka tisuća naših sunarodnjaka ostalih bilo u Italiji, bilo na STT. I do danas, stvarno, ako i ne i formalno, nijedna odredba tog ugovora nije ostala neprekršena. Ponovila se stara igra s ustupcima talijanskom imperijalizmu, i više još: s ustupcima poraženom i samim tim Mirovnim ugovorom zabranjenom talijanskom fašizmu. Na toj liniji došlo se, 1948. god., i do jednostrane, opet iznuđene, ali protivugovorne i, prema tome, i nezakonite, Tripartitne deklaracije. Pa i sama ta, nebulozna i makijavelistički dvosmislena, deklaracija, ustvari, je akt otvorenog kršenja Mirovnog ugovora.

Toj ponovljenoj politici ustupaka slijedile su brzo i jednake posljedice: imperijalizam, pa i fašizam, u Italiji ponovo diže glavu, na iznuđene ustupke traži nove i još veće, ponovo postavlja stare osvajačke mete, dakako — ali samo zasad! — i ovog puta prema nama i našim krajevima. Na tom putu došlo se i do jednostranih, pa, prema tome, i protivugovornih i nezakonitih, tajnih razgovora vođenih ovo mjesec i nešto više dana u Londonu, koji su morali, makar što se otud protivno tvrdilo, uroditi novim ustupcima, novim kršenjima Mirovnog ugovora. Za to su, uostalom, ti tajni razgovori i povedeni.

*

Neposredni događaji pred sazivanje ovih londonskih razgovora su poznati.

Početak ove godine, još prije konferencije država članica Atlantske zajednice održane prvih dana marta o. g. u Lisabonu, jugoslavenska vlada, dosljedna svojim iskrenim nastojanjima za sporazum i suradnju s Italijom, bila je stavila talijanskoj vladi poznate prijedloge za sporazumno rješenje pitanja STT-a u okviru Mirovnog ugovora s Italijom. Po završetku konferencije u Lisabonu De Gasperi, koji joj je prisustvovao, izjavio je prije povratka u Rim, dok svjetska javnost o jugoslavenskim prijedlozima još ništa nije znala, da taj prijedlog a limine odbija, i pozvao se ponovo na Tripartitnu deklaraciju od 1948. god. kao na »polaznu točku« za pregovore. U kasnijem razvoju događaja, kad je ne samo nama, nego i svjetskoj javnosti, bilo sve očitiije, da Italija namjerno, s planom, odbija svako sporazumijevanje s Jugoslavijom, tvrdilo se u svjetskoj štampi — ne bez razloga, kako su i ovi razgovori u Londonu pokazali

— da je De Gasperi u tom smislu dobio i izvjesno ohrabrenje od zapadnih sila u duhu »atlantske solidarnosti«.

Ne dugo poslije lisabonske konferencije Atlantske zajednice, može se čak reći i neposredno nakon nje, uslijedila je nova, najžešća, antijugoslavenska kampanja u Italiji, koja je dosegla vrhunac u poznatim, po De Gasperiju insceniranim, demonstracijama u Trstu 20. do 22. marta, a potom i istodobno i u čitavoj Italiji. (Nedavno 27. pr. mj., dok su još trajali razgovori u Londonu, De Gasperi je na izbornom mitingu u Napulju zaprijetio, da će se »čitava Italija dići na noge«, ako se u Londonu ne udovolji njegovim zahtjevima. To bolje od svega ostalog dokazuje, tko je i u demonstracijama 20. do 22. marta i kasnije »čitavu Italiju digao na noge«). Na demonstracije od 20. do 22. marta, na godišnjicu Tripartitne deklaracije, uslijedilo je, već 27. marta, neočekivano, ali kao po nekom dogovoru — približavao se dan novih izbora u Italiji! — sazivanje londonskih razgovora o ST Trsta. U saopćenju o sazivanju londonske konferencije rečeno je, da će tri vlade »zajednički proučiti način, kako da se u zoni »A« STT postigne tješnja suradnja između njih i s mjesnim vlastima u duhu prijateljskih odnosa koji ih sjedinjuju u Atlantskoj zajednici«. Da bude jasnije o čemu će se raditi u Londonu, ponovljeno je ovo i u komentaru palače Chigi s dodatkom, da se ne radi »o rješenju problema STT, o kojem i dalje važi Tripartitna deklaracija, potvrđena i posljednjih dana...«.

Na inscenirane demonstracije u Trstu i u Italiji i na ovo nezakonito, jednostrano i protivugovorno sazvano razmatranje i dogovaranje u Londonu o pitanju STT uslijedili su oštri jednodušni protesti čitave Jugoslavije, dok je jugoslavenska vlada izjavila, da te razgovore ne smatra zakonitima i da se ne će smatrati obvezanom da primi njihove zaključke. Uslijedili su i govor i opomene maršala Tita u tom smislu.

U Londonu se, međutim, ipak pošlo i dalje uz prazno objašnjenje, da ti razgovori ničim »ne će prejudicirati konačno rješenje pitanja STT«. Razgovori su napokon 9. o. mj. završeni i objavljen je i tekst sporazuma o njima. No bolje od službenog komunikeja izložio je stvarne rezultate londonskih razgovora De Gasperi u govoru održanom istoga dana po podne na konferenciji za štampu u Rimu. Iz tog govora donijet ćemo samo ovo nekoliko mjesta:

»Radilo se o tom... da se Italiji osigura šire učešće u upravljanju zonom »A« STT, iako u okviru Mirovnog ugovora... Talijanska vlada vodena je potrebom da spriječi, da se na bilo koji način kompromitira pozicija i budućnost zone »B«...«.

Tumačeći, kako je nakon ovog sporazuma postala suvišna u Trstu posebna talijanska misija, De Gasperi je rekao, da se dokida »talijanska misija, koja je dosad funkcionirala u Trstu, a čiji sam naziv je ostavljao dojam, da Trst (»jadranski grad«) predstavlja inozemstvo«, — što prema ovom tumačenju De Gasperija, više ne će biti.

»Od upravljača Talijana ovisit će i... općine (vanjske) u toj zoni« — koje su, kao što je poznato, naseljene isključivo Slovencima! A De Gasperi ipak smjelo nastoji narinuti mišljenje, da sve to nipošto ne predstavlja kršenje Mirovnog ugovora, i tvrdi, da se na taj sporazum »ne će moći pozivati nitko tko bi htio tražiti opravdanje za kršenje Mirovnog ugovora«!

»Iz svega ovog a očito izlazi — kaže dalje De Gasperi — da su pojačane talijanske pozicije u Trstu... postignuti sporazum je prva praktična primjena priznanja sadržanog u deklaraciji od 1948. (Tripartitnoj) o pretežno talijanskom karakteru čitavog teritorija... Sve ovo, iako se odnosi na zonu »A«, pokazuje, da se vodilo računa i o zoni »B«. Sve ovo, po de Gasperiju, nije moglo biti, nije bilo i nije rješenje problema Trsta, ali se nalazimo pred znatnim napretkom: ovo je pripremanje rješenja. Nema u tome, kaže on dalje, »ništa što bi oslabilo naše nade za čitavi STT, bilo na osnovi Mirovnog ugovora, bilo na bazi Tripartitne deklaracije«.

»Sporazum (u Londonu) i saopćenje o njemu — kaže dalje De Gasperi — izričito predviđaju, da se konačno rješenje mora odnositi na čitavi STT. Pozicija Italije u Trstu sada je znatno ojačana... najvažnije funkcije u upravi, kako one unutarnje-političke tako i privredne i financijske, sada će biti povjerene ljudima, koje će odrediti talijanska vada... i Trst će, prema tome, biti upravljan talijanski (italianamente), ma da u okviru određenom Mirovnim ugovorom, koji obuhvata obje zone. A to predstavlja mnogo čvršću bazu, s koje ćemo moći postići konačno rješenje.

Tako, ustvari, izgleda ovaj »sporazum« u Londonu, ova nova trgovina na naš račun, ma koliko se s druge strane, praznim frazama, nastojalo sve to ublažiti i uljepšati. A da će to biti novo

ohrabrenje imperijalizmu i fašizmu u Italiji, novo podsticanje na osvajanja, o tom obilje dokumenata iz posljednjih dana govori tako rječito i jasno, da je nemoguće pred tim zatvarati oči.

Kao i sve slične, nerealne, nezdrave i krive, politike, tako je i ova, koja je do ovog sporazuma dovela i koja se njime nastavlja i u njemu ogleda, puna paradoksa, apsurdna i proturječna. Posljednjih godina proklamirana je sa Zapada, u današnjim i sutrašnjim prilikama jedina realna i jedina korisna, politika sporazuma i suradnje kao osnovni preduvjet zajedničke obrane nezavisnosti naroda ovih krajeva i, prema tome, i mira i sigurnosti u ovom dijelu svijeta. Ali je politika, koja se stvarno vodi, potpuno suprotna proklamiranim ciljevima i politici sporazuma. To dokazuju već dosad pokazani rezultati te naopake politike, a među njima i ovaj najnoviji londonski dogovor. Umjesto da potakne i utre put sporazumu i suradnji, ta politika je dovela do novog zaoštrenja talijansko-jugoslavenskih odnosa, do stanja, u kojem su, bar s one strane, gotovo sasvim zamukli čak i sami glasovi o sporazumu i poticanja na nj (ili ukoliko se i čuju, bilo iz Londona bilo iz Rima, zvuče grubo cinički). A drukčije nije moglo ni biti. Već prije učinjeni ustupci imperijalizmu u Italiji su shvaćeni kao ohrabrenje na putu za nova osvajanja, od kojih se ondje, stvarno, nije nikad ni odustalo. Talijanski narod se sada ponovo gura u sukob s jugoslavenskim narodima, a osvajačka atmosfera, koja je upravo na pitanju Trsta potpuno prevladala u Italiji, isključuje svako povjerenje na jugoslavenskoj strani prema namjerama službenih krugova u Italiji. I zar bi i moglo biti drukčije, kada je u momentu, dok su se u insceniranim manifestacijama i antijugoslavenskim demonstracijama u čitavoj Italiji izvikivali zahtjevi za prisvajanje naših krajeva, jedan član današnje vlade, ministar obrane, javno je tvrdio, da se Italija naoružava, u okviru i sredstvima Atlantske zajednice, radi ostvarenja svojih vanjskopolitičkih ciljeva, među koje spadaju i naši gradovi i krajevi spominjani na prvom mjestu u tim manifestacijama? A da apsurdnost naopake politike, koja je do toga dovela, bude potpuna, dovoljno je napomenuti, da se istodobno s talijanske strane — i to ne samo sa neslužbenih mjesta — javno protestira i svim sredstvima pokušava spriječiti naoružanje Jugoslavije, a time i njena puna uloga u zajedničkoj obrani od eventualne agresije, koja bi obuhvatila i Italiju i druge zemlje Zapada! Da, pak, iz toga suviše očito vire želja i nastojanje, da bi Jugoslavija bila što slabija u času novih osvajanja s talijanske strane, to vide i slijepci. Tako ova naopaka politika, umjesto da dovede do jačanja zajedničke obrane od eventualnog agresora i do učvršćenja mira i sigurnosti, rađa upravo obrnutim rezultatom od onoga koji je trebalo da joj

bude cilj — do olakšanja posla agresoru i čak do njegova ohrabrenja na agresiju izazivanjem novih nepovjerenja i novih suprotnosti u ovom dijelu svijeta.

Ova naopaka politika je, i to za dugo vremena, onemogućila svaki talijansko-jugoslavenski sporazum i suradnju, jer na putu, kojim se danas ide u Italiji, na kojem ona dobija ohrabrenje sa Zapada i koji je doveo i do londonskih razgovora i njihovih rezultata, nema sporazuma s Jugoslavijom. Toga su, valjda, svijesni i svi učesnici londonskih razgovora.

*

Stav jugoslavenskih naroda i vlade prema razgovorima u Londonu i njihovim rezultatima poznat je i otprije. Njega je, još jednom, po završetku tih razgovora, jasno i odlučno, označio, u ime naroda i vlade maršal Tito u svom govoru u Zrenjaninu.

»Sve se to radilo — rekao je, između ostalog, maršal Tito — protiv naše volje i bez našeg znanja... Tamo je izvršen jedan čin, koji duboko pogađa interese naše zemlje. Ma šta oni pisali i pričali — fakta su fakta. Oni su tamo izvršili grubi prekršaj Mi-

rovnog ugovora, oni su nanijeli još jednu tešku nepravdu narodima naše zemlje... Trst je potpuno predan, i ljudi u njemu su potpuno predani, na milost i nemilost samovoljnim fašističkim, polufašističkim i reakcionarnim elementima, koji će se sada infiltrirati u Trst«.

I zbog toga — rekao je na kraju maršal Tito — čitav taj sporazum od »a« do »ž« naš narod s ogorčenjem odbija kao atak na interese naše zemlje i na interese samih građana Trsta, čije se želje nisu htjele slušati... Mi zadržavamo za sebe pravo, da na osnovi takvog ataka na interese naše zemlje poduzmemo potrebne mjere u interesu naše zemlje, koje zaista ne će ništa prejudicirati i ne će biti povreda Mirovnog ugovora, nego nužne mjere, da bi se zaštitili bar donekle interesi naše zemlje... Ja obećavam, da će naša vlada budno pratiti sve što se događa i da će u pravo vrijeme poduzeti sve što je potrebno«.

HRVATSKE NOVINE I ŠTAMPARIJE U ISTRI (1870-1945)

TATJANA BLAŽEKović

U drugoj polovici prošloga stoljeća najvažnije mjesto slavenske štampe za istarske Hrvate je Trst. Ovdje žive i djeluju prvaci narodnog pokreta u Istri, prof. Matko Mandić, Matko Baštijan, i mnogi drugi. U Trstu su se naše novine najprije štampale u Lloydovoj štampariji, ma da slagari nisu poznavali naš jezik. Da bi se tome doskočilo, dovedeni su slagari iz Hrvatske, koji su ovdje razvili živu štamparsku djelatnost i ujedno obučavali podmladak u slagarskoj struci.

Prve su hrvatske novine, pisane od Istrana za Istru »Naša sloga«, koja je počela izlaziti 1. VI. 1870. god. u Trstu. U njoj je zabilježeno sve što se radilo u Istri na kulturnom, gospodarskom i političkom polju. Osnivanje čitaonica i njihove zabave, osnivanje raznih društava i izvještaji o njihovim skupštinama i radu, osnivanje škola, obavljanje izbora za općine, za pokrajinski sabor, za parlament, rad naših općinskih zastupstava, naših zastupnika u saboru i parlamentu, učinjene nepravde našem narodu u Istri od strane autonomnih talijanskih i državnih njemačkih organa — sve je to opisano u »Našoj slozi«. Ona u stvari predstavlja pisanu povijest hrvatskog prepoda u Istri.

»Naša sloga« izlazi najprije dva puta mjesečno, a kasnije kao tjednik. List je osnovao Matko Baštijan, a pomagali su mu Tomo Padavić, Mate Ujčić i Antun Karabaić, koji je vodio upravu. Matko Baštijan je uređivao »Našu slogu« preko deset godina, a njegov brat bliznac Ivan naslikao »Jurinu i Franinu«, dva

narodna čovjeka, koji su svojim ozbiljnim i šaljivim razgovorima u istarskom dijalektu raspravljali o svemu što je tada zanimalo narod, objašnjavali mu političke događaje, učili ga i neprekidno podizali borbeni duh. Poslije Baštijana kratko vrijeme je urednik dr. Matko Laginja (1882. god.), onda dr. Ante Dukić (1883 god.), te prof. Matko Mandić. Prof. Mandić se nakon završenih studija u Pragu namjeravao zaposliti u Zagrebu, ali je na molbu prof. Vjekoslava Spinčića došao god. 1883 u Trst i preuzeo sav posao oko »Naše sloge«, te ju uređivao punih dvadesetpet godina. A kad je redakcija lista — 1907 godine, preseljena u Pulu, koja postaje središte narodnog gibanja u Istri, ostaje njenim glavnim saradnikom.

God. 1880. osnovao je u Trstu štampariju Hvala (Hualla), porijeklom Čeh. Posao mu je slabo napredovao, pa je tiskaru prodao Viktoru Dolencu. Rad u Dolencovoj tiskari potpomažu slavenski rodoljubi i potiču tamošnje Slavene na življe nacionalno - kulturno djelovanje. U njoj se tiska »Naša sloga«, i slovenski list »Edinost«. Kada je prof. Mandić preuzeo uredništvo »Naše sloge«, tražio je slagare u Zagrebu, te na njegov poticaj dolazi u Trst prvi hrvatski slagar Josip pl. Masnec. Tokom 1884. god. pridružuju mu se Josip Krmpotić, Fran Polić i mnogi drugi. Kao najstariji slagar preuzeo je upravu Fran Polić. Živa štamparska djelatnost Slavena u Trstu očituje se u broju novina i časopisa. U to vrijeme štampaju se u Trstu ovi hrvatski listovi: »Balkan« (god. 1907, ur. Milutin Cihlar - Nehajev), »Trčanski Lloyd« (god.

1904 - 1910, ur. Fr. Kučinić), »Jadran« (ur. dr. Ante Tresić - Pavičić), »Hrvatska sloga« (god. 1911, ur. dr. Ljubo Tomašić), pored mnogobrojnih slovenskih novina i časopisa.

Nastojanjem slavenskih rodoljuba osnivaju se štamparije u raznim mjestima Istre i Slovenskog Primorja. Krajem prošlog stoljeća postoje u Gorici dvije slavenske štamparije: »Narodna tiskarna«, i »Goriška tiskarna« Andreja Gaberščka. Gaberščekovu štampariju vodi neko vrijeme Gustav Kraljeta sa Sušaka, a 1894 god. postaje poslovodja Josip Krmpotić. Kraljeta odlazi na Sušak i ovdje osniva vlastitu štampariju, a Krmpotić preuzima 1898. god. upravu Gaberščekove štamparije u Puli.

Hrvatski rodoljubi u Istri osnivaju u Voloskom svoju štampariju, koja doskora seli u Opatiju i radi pod naslovom »Tomičić i drug«. Vodio ju je Ivan Podoljšak. Ovdje se tiska hrvatsko lokalno glasilo »Narodni list« (studenj 1900 - 1902; 1904), koji uređuju dr. Ivan Pošćić i Viktor Car Emin. »Narodni list« je pokrenut na ustuk »Prave naše sloge«, koju je uređivao dr. Ivan Krstić, rodom iz Arbanasa u Dalmaciji, a bio plaćen od austrijske vlade i Talijana u Istri. Medjutim »Prava naša sloga« nema podrške u narodu, te naskoro prestaje izlaziti. I u Lovranu je osnovana štamparija. Vlasnik je bio Higin Peršić, a poslovodje Slavec i Mate Šepić. Ovdje se ponajviše izradjuju tiskanice i oglasi.

Nastojanjem krčkog biskupa dr. Antuna Mahničea osnovan je na Krku u decembru 1899. god. list »Pučki prijatelj«, koji se tiskao u štampariji »Kurykta«. God. 1911 premješta uredništvo lista svoje sjedište u centar Istre, u Pazin, gdje je osnovana štamparija »Tiskovnog društva«.

Od godine 1912. »Pučki prijatelj« donosi gospodarski prilog »Razumni gospodar«, koji se javlja redovito do 1928. god.

U pazinskoj hrvatskoj gimnaziji postojalo je tajno djačko društvo »Učka«, iz kojega nastaje javno društvo »Naprijed«, sa istoimenim hektografiranim literarnim listom. To je bio dobar djački list, izdavan kroz 4 ili 5 školskih godina, 1910 - 1914, sa nekoliko brojeva godišnje.

U Puli počinje življi nacionalni rad kad dr. Matko Laginja otvara advokatsku kancelariju. Nekadašnji kapelan mornarice u Puli Ante Jakić napustio je redovničko zvanje i počeo izdavati god. 1889 list »Il Diritto Croato«, koji je tiskao u štampariji Seraschin. Ova štamparija prelazi u vlasništvo Karla Martinolića, Hrvata po rođenju, a Talijana po osjećanju. Njegov brat Giovanni (Ivan) Martinolić, bio je mnogo godina povjerenik »Maticе Hrvatske« za Trst. Štamparija pada pod stečaj i Pula ostaje bez tiskare. Časopis »Il Diritto Croato« mijenja naslov u »Il Pensiero Slavo«, a onda u »La Pensée Slave«, te seli u Trst

Radini Andrej Gaberšček je uvidio potrebu narodne štamparije za Hrvate u Puli, pa je kupio na dražbi jednu Martinolićevu štampariju i poslao za upravitelja svog poslovodju Josipa Krmpotića. Krmpotić osposobljuje štampariju god. 1898. Medjutim, Hrvati u Istri i malobrojni naši zavodi nisu mogli uzdržavati štampariju. Ona radi dvije godine s gubitkom. Gaberšček se nadao, da će mu pomoći hrvatska inteligencija, ali se i to izjalovilo, i on je prodao štampariju udruženju »Tiskara Josip Krmpotić i dr.« U ovoj se tiskari štampa »Naša sloga«.

Godine 1903 istupa iz tiskare zbog nekih nesuglasica Josip Krmpotić, a upravu preuzima Viktor Šuligoj, kasniji vlasnik štamparije u Zlataru, u Hrvatskoj. Josip Krmpotić započinje samostalni rad, preuzevši tiskaru od tvrtke Matteo Clapis. Tako sad

rade u Puli dvije hrvatske tiskare. Prva je promijenila ime u »Tiskara Laginja i dr.«, a druga se zove »Josip Krmpotić«. Obje su imale dosta posla i tiskale razna glasila. U Laginjinoj štampariji se tiska »Naša sloga« i lokalni politički tjednik za Pulu i okolice »Omnibus« (1904 - 1914 god.), uređivan u narodnom duhu, a pisan hrvatskim, talijanskim i njemačkim jezikom. U Krmpotićevoj su se štampali časopisi »Il Proletario«, »La Terra d'Istria« i iredentistički časopis »Il Corriere Adriatico«. Godine 1905 osnuju Nijemci u Puli svoj časopis »Polaer Tagblatt«, koji je finansirao barun Kupelwieser. List, zbog svog pangermanizma, nije uživao simpatije naroda, pa je propadao. Kupelwieser nije više mogao plaćati list i on dolazi u vlasništvo Krmpotićeve tiskare i izlazi do polovice studenoga 1918. god. List je bio pisan njemačkim jezikom, a uređivao ga je u austrijskom duhu urednik, po imenu Čeh, a po osjećanju Nijemac. Medjutim, list je bio dosta objektivan i taktički je zastupao interese slavenskog pučanstva u Istri.

Kada je god. 1915 došlo do ratnog stanja između Austrije i Italije, moralo je cjelokupno civilno stanovništvo napustiti Pulu, pa tako i svi štampari zaposleni u pulskim štamparijama. Zbog toga prestaje izlaziti »Naša sloga« i mnogi drugi časopisi. Ukidanje »Naše sloge« u Puli, u času kada je bila najpotrebnija, dalo je povoda tadašnjem vojnom referentu admiraliteta, Dragutinu Prici, da pozove Josipa Krmpotića i upita ga za razloge obustave lista i mogućnosti da ovaj opet proradi. Tako na poticaj Dragutina Price izlazi dne 1. jula 1915. u Puli dnevnik »Hrvatski list«, koji je posve potisnuo talijanski dnevnik »Il Giornaleto di Pola«. »Hrvatski list« je zastupao narodne interese i jugoslavensko jedinstvo. Bio je često plijenjen i cenzuriran, a izlazio je do kraja mjeseca prosinca 1918. god. Krmpotićeva štamparija postaje iza Prvog svjetskog rata štamparija L'azione«.

Hrvatsko učiteljsko udruženje u Istri »Narodna prosvjeta« ima svoje istoimeno glasilo, koje se tiska najprije u Puli (1906 - 1908 god.), a zatim u Pazinu. U Pazinu pokrenut je 1911. god. i drugi časopis za učitelje pod naslovom »Hrvatska škola«.

Dječji časopis »Mladi Istran« uređuje u Puli do 1908. god. Josip Kraljić. God. 1910. mijenja naslov u »Mladi Hrvat« i izlazi do 1914. god. u Opatiji, a uređuju ga Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov.

Progon hrvatske i slovenske štampe počinje u Istri odmah po okupaciji Istre od strane Italije, 1918. godine, jer je namjera talijanskih okupatora bila da unište svu hrvatsku štampu u Istri.

Ako se isključi doba preventivne cenzure, neposredno nakon okupacije zemlje, razlikujemo dva razdoblja. U prvom je formalno postojala sloboda štampe, a kampanju protiv slavenske štampe su vodili »neodgovorni elementi«, koje je potpomagala vojna i politička vlast. U drugom periodu, kada je zavladao fašistički režim, slavensku štampu progoni sama vlast.

U prvom su razdoblju hrvatske novine mogle donekle izražavati svoje mišljenje, a knjige nisu bile cenzurirane. Zato se u to doba vodi borba protiv slavenskih štamparija. Tako je od 1918. do 1921. god. slovenska štamparija »Edinost« u Trstu bila pet puta upustošena. Uništena je Gaberščekova »Goriška tiskarna«, a u »Narodnu tiskarnu« u Gorici su podmetnute bombe. God. 1920. spaljena je štamparija »Tiskovnog društva« u Pazinu, u kojoj se tiskao »Pučki prijatelj«, te list seli u Trst. U Puli prestaje radom Krmpotićeva štamparija, a Fran Polić je svoju u Trstu prodao.

»Neodgovorni elementi« su na razne načine pokušavali spriječiti širenje slovenskih i hrvatskih novina. Tako su na pošti zadržavali naše novine i knjige, ili su ih poštanski organi vraćali uredništvu s napomenom, da ih adresenti ne žele primati. U Trstu su na ulicama zaustavljali raznosiocce slavenske štampe, trgali je iz ruku i javno na trgu palili.

Usprikoš progonima, Hrvati iz Istre štampaju nakon Prvog svjetskog rata gotovo sve svoje novine u Trstu. Ovdje izlazi od god. 1920. - 1929. »Pučki prijatelj«, sa prilogom »Razumni gospodar«. Političko društvo »Eđinost« u Trstu, odsjek za Istru, izdavalo je od god. 1922. tjednik »Stara naša sloga« (izd. razni urednici), koji se god. 1923 spojio sa »Pučkim prijateljem« i javlja se pod naslovom »Istra«. Zbog nesuglasica, koje su izbijale između stranaka okupljenih oko »Istre«, list prestaje već iduće godine. Jedna grupa nastavlja s izdavanjem »Pučkog prijatelja« (1924. - 1929.), a druga pokreće »Istarsku riječ« (god. 1923. izd. Ivan Stari), ukinutu zabranom 10. I. 1929. god. »Istarska riječ« donosi svakih 15 dana naizmjeniče dječji prilog »Mladi Istranin«, a za seljake »Narodni gospodar«. Savez učiteljskih društava imao je svoje glasilo »Učiteljski list« (hrv. i slov.) i dječji list »Našu nadu« (god. 1921, 6 brojeva). Godine 1926. pokrenut je u Trstu časopis za žene »Vez«, koji od 1929. god. izlazi u Ljubljani, a završava u Zagrebu. U Trstu postoji i književna revija na hrvatskom i slovenskom jeziku »Naš glas«.

Dolaskom fašističkog režima na vlast u Italiji, 1922. god., nastavljaju se progoni hrvatske štampe u Istri. U oktobru 1923. god. izlazi naredba prefekta Udbinske pokrajine Pisenti-ja, po kojoj moraju svi časopisi, koji su se dosad tiskali u Udbinskoj pokrajini samo na stranom jeziku, dodati naslovima i člancima talijanski prijevod. Za njim se povode prefekti u Trstu i Puli. Na intervenciju naših poslanika u talijanskom parlamentu ta je odluka ukinuta.

Drugo razdoblje obilježuju fašistički zakoni, koji su doveli do posvemašnjeg ukidanja slavenske štampe (1930 godine). Tako zakon od 8. VII. 1924, objavljen u »Gazzetta Ufficiale« određuje, da odgovorni urednik novina ili druge publikacije mora biti sam direktor ili jedan od glavnih urednika, koji mora imati dozvolu pokrajinskog prefekta. Niz sličnih zakona pogadja hrvatske listove, te se oni plijene i obustavljaju. God. 1926, ukazom o štednji, određeno je, da se novine mogu tiskati najviše na 6 strana, a da mogu imati priloge samo tehničke naravi. Radi toga se morao obustaviti dvomjesečni prilog »Istarske riječi« u Trstu, »Mali Istranin«, koji je kasnije našao okrilje kod ženskog časopisa »Vez«. Dekret br. 384 od 26. II. 1928 god. nalađao je, da svi urednici moraju biti upisani u spisak novinara (»Albo dei giornalisti«). Hrvatski i slovenski urednici tražili su upis u fašistički sindikat, ali ih nisu primili. Tako su u siječnju 1929. god. obustavljeni oni hrvatski i slovenski listovi, koji su dotad još postojali, a to su bili od hrvatskih novina »Istarska riječ«, »Pučki prijatelj« i »Vez«, svi štampani u Trstu. S »Istarskom riječi« prestaje i njen prilog »Narodni gospodar«. Od slovenskih novina i časopisa ukinuto ih je devet.

Tako ostaju Hrvati i Slovenci bez ikakovih novina na svom jeziku, a pored toga je bio zabranjen uvoz bilo koje publikacije iz Jugoslavije.

Kasnije je dozvoljeno izlaženje triju listova, i to dvaju na slovenskom i jednog na hrvatskom jeziku. Tako je pokrenut krajem ožujka 1929 god. hrvatski

tjednik »Istarski list«, pod uredništvom dra Besednjaka, koji uredjuje i ona dva slovenska lista. Listovi se tiskaju u Gorici do kraja 1930. god., kada su i oni obustavljeni.

Do oslobodilačke borbe našeg naroda u Istri nema na ovom teritoriju hrvatskih novina. God. 1941. rasturaju se u Istri novine i leci, štampani u Gorskom Kotaru i Hrvatskom Primorju. »Partizanske Novine« (1942 - 1943), glasilo Štaba partizanske vojske za Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar i Istru, prve su novine, koje su još početkom 1942 god. bile namijenjene narodu u Istri. Početkom 1943 god. zamijenile su ih »Divizijske Novine« XIII. divizije.

Prvo glasilo NOP-a u Istri bio je »Glas Istre«. Prvi je broj tiskan u augustu 1943 god. List je uređivao prof. Ante Drndić iz Pazina, a pomagali su mu njegov brat Ljubo i prof. Vladimir Švalba iz Sušaka. U listu su se ponovno javili »Jurina i Franina«. U oktobru 1943. god. formiran je Operativni štab za Istru, koji je 1. prosinca izdao prvi broj »Istarskog partizana«. Za borbe i partizane štampao se »Partizanski vjesnik«.

Poslije izbijanja općenarodnog ustanka u Istri, nastaju u selima pogodnije prilike za osnivanje prvih štamparija, t. zv. »tehnika«. U spilji iznad Semića osniva se prva »tehnika«, gdje, pod rukovodstvom prof. Ante Drndića, Josip Sloković štampa »Istarski vjesnik«. Kasnije se »tehnike« odvajaju, te je »Sloboda« smještena u bunkeru, u selu Kosi, dok je »Pobjeda« u Benašima. Ljeti, kada je zbog neprijateljske aktivnosti u bunkerima bilo gotovo nemoguće raditi, »tehnike« su prešle s Agitpropom u šumu iznad Kastavštine, a kad su u srpnju god. 1944 učestali njevažki napadaji, čitava je ekipa prešla u nove logore iznad izvora Rječine. Tada je počela raditi i treća »tehnika« Agitpropa Oblasnog komiteta — »tehnika« talijanske sekcije.

Godine 1944 još se brže razvija štamparska djelatnost u Istri. 1. jula 1944 izašao je prvi broj glasila Antifašističke omladine Istre, pod naslovom »Jedinstvo mladih«, zatim, u isto vrijeme, list AFŽ-a za Istru »Istranka« pod uredništvom Dine Zlatić. Propodjel Oblasnog NOO-a za Istru pokrenuo je 5. svibnja 1944 »Vijesti«, slične onima u Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru. 43. (istarska) divizija izdavala je tokom 1944. i početkom 1945. god. svoj list pod imenom »43. divizija«, a I. brigada »Vladimira Gortana« ove divizije zaseban list »Sloboda«.

Nadalje su i pojedini okruzi u Istri imali svoju štampu. Tako je u okrugu Pazin 5. I. 1944 god. pokrenut »Pazinski vjesnik«. List prestaje, kada su spojeni okruzi Pazin i Poreč, te 1. oktobra 1944 god. izlazi zajedničko glasilo u izdanju JNOF-a, pod imenom »Porečki vjesnik«, a uređjuje ga Zdenko Štambuk. Izdavan je kratko vrijeme, jer je neprijatelj uništio štampariju. I ovaj okrug ima od 7. oktobra 1944 god. »Radio - vijesti«, zatim »Vijesti«, a od 15. veljače 1945 »Nove vijesti«.

Propodjel okruga Pule pokreće »Vijesti«, onda »Vjesnik«, pa najzad »Hrvatski list«, koji je poslije »Glasa Istre« bio najznačajniji list Istre u toku NOB-e. Od 5. siječnja 1944 god. ima okrug Buzet svoje »Vijesti«.

Konačno je i okrug Rijeka, početkom 1945 god., počeo izdavati »Vijesti«, odnosno »Radio vijesti«.

Izlazile su sve do oslobodjenja, a štampane su u bunkeru pod nekom štalom, iznad garnizona u Ičićima. Dva broja tih novina izašla su čak nakon oslobodjenja, a tiskani su u štampariji »Učka« u Opatiji, i to br. 32 dne 7. maja, a broj 33. dne 8. maja. Uredjivao ih je Mladen Šoić.

Od listopada 1944 god. do veljače 1945 god. neprijatelj neprestano poduzima ofenzive. Tehnika »Glasa Istre« seli 1944 god. u studenom u Gorski Kotar. »Hrvatski list« ostaje na svome području i štampa se

u 3.000 primjeraka, gotovo u centru Istre, odakle se mogao brže razaslati po cijeloj okolici.

Glavni istarski list »Glas Istre«, izlazio je i poslije oslobodjenja kao dnevnik, vršeći značajnu ulogu, naročito za vrijeme boravka Medjunarodne komisije u Istri. Kao dnevnik prestaje koncem februara 1947. god., zajedno s »Primorskim vjesnikom«, mjesto kojih je 2. III. 1947 god. pokrenut »Riječki list«, kao zajedničko glasilo Istre, Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara.

IZ PROŠLOSTI JUŽNE ISTRE

BORIS BAČIĆ

Zaustavimo se na raskršću cesta nekih pet kilometara jugoistočno od Pule: desno vodi cesta u Banjole, lijevo u stari Pomer i dalje, preko »Biskupije«, nekadanjih biskupskih posjeda, u romantični Medulin. Tko se ne boji pješačenja, još pola sata, i već je u Ližnjanu, starom suparniku Medulina. Ako se ne možeš odlučiti na koju ćeš stranu, produži putem kojim si došao. Po lijepoj cesti, koja ide sasvim uz more, popet ćeš se na padine šumovite Gradine, sve dok ti se s desne strane ne otvori nepregledna morska pučina. Lijevo od tebe prostire se prekrasan medulinski zaljev, a pred sobom ćeš, osim Premanture, najjužnijeg istarskog sela, vidjeti još i porerski svjetionik, sagrađen na samotnoj morskoj stijeni.

Nije nam namjera da govorimo o današnjem životu u ovim naseljima, nego o njihovoj prošlosti, o prošlosti ovoga kraja.

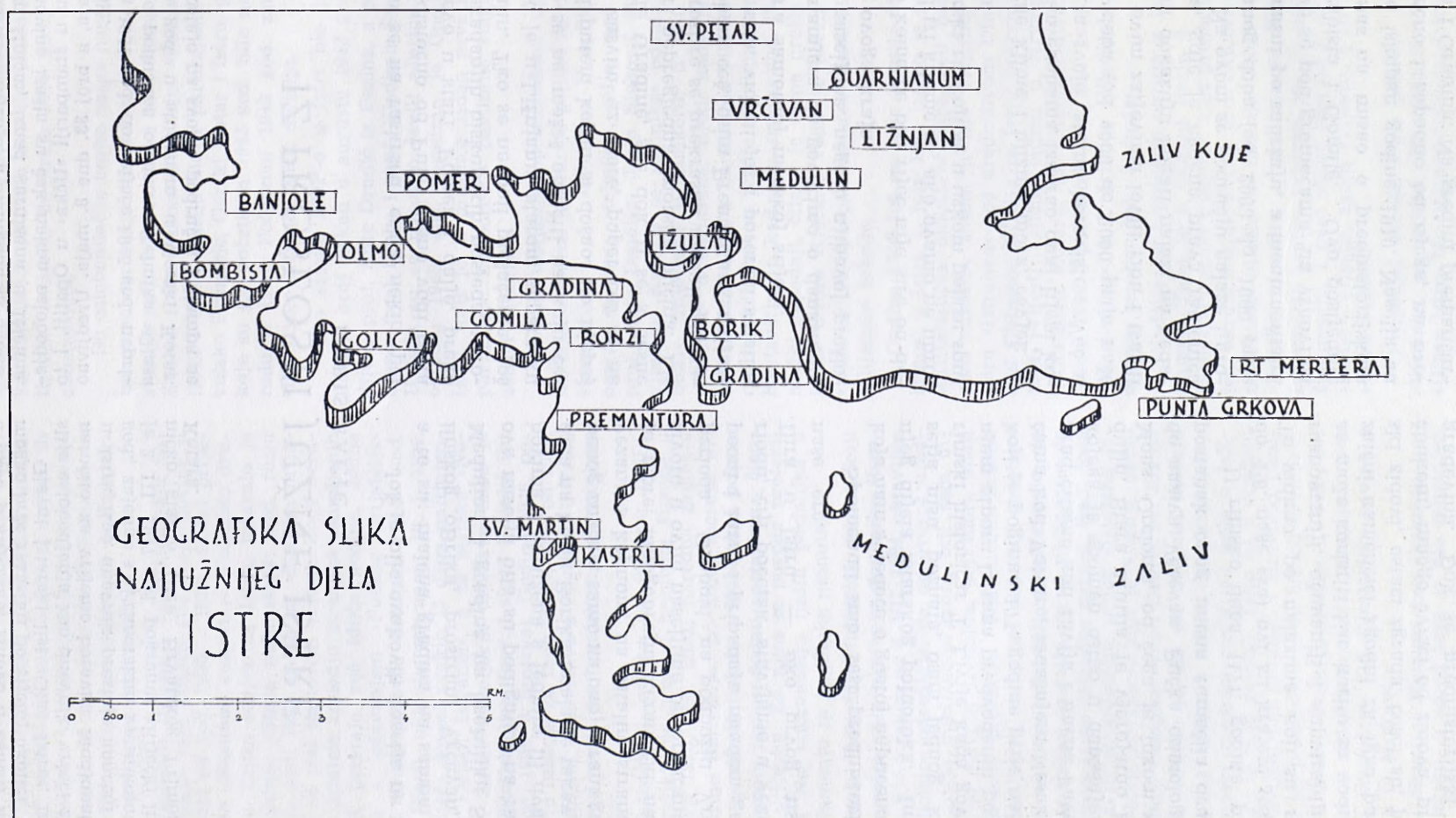
Područje o kome će biti riječ nije šire od deset, a dublje od tri kilometra, ako ovamo ne ubrojimo premanturski rt, koji se u uskom pojasu spušta prema jugu.

Zbog ugodne klime i blizine mora, čovjek je već u najstarijim epohama izabrao ovaj lijepi komadić zemlje za svoje stalno boravište. Već u mlađe kameno doba (od 4000 do 2000 prije naše ere) ljudi su u ovim zaljevima lovili ribu i tražili školjke. To nam dokazuju bogati nalazi na nedalekim Brionima, gdje je nađena prava radionica oruđa i oružja. Na ovom se području nalaze i grobovi iz brončanog doba (od 2000 do 1000 prije naše ere), siromašni po sadržaju, a monumentalni po građi. Nalaze se pod gromačama, na vrhovima brežuljaka Bombista i Gomile. Ovo posljednje ime upućuje nas na misao o predhistorijskom grobu kakav je iskopan godine 1910. Naselja su se nalazila istočno i zapadno od njega, na brežuljcima Golica i Gradina. Na sredini premanturskog rata nalazi se treće predhistorijsko naselje, Kastiril. (Kasnije ime koje potječe iz rimskog naziva castrum, castellum).

Još je bilo ovakovih naselja na našem terenu, a to su: malena gradina na samom kraju medulinskog oBrika, prostrani Vrčevan, sjeverno od Medulina, i gradina na brežuljku Sv. Petra. Sva ova naselja bila su podignuta na ravničastim vrhovima i okružena s jednim ili dva nasipa. Gradina na kraju Borika imala je takav nasip obrambenog značaja samo na onoj strani gdje je bila povezana s kopnom, na ostalim stranama štitilo ju je more. Mnogobrojni keramički nalazi govore o životu u ovim naseljima od brončanog do rimskog perioda. Grobovi na podnožju Vrčivana su peponi i žarni i pripadaju mlađem gradinskom periodu, čiji početak stavljamo u vezu s dolaskom Ilira u Istru. — oko prvog tisućljeća prije naše ere.

Spomenuli smo šest predhistorijskih naselja, koja nam svjedoče o gustoj napučenosti ovog krajnjeg dijela istarskog poluotoka. Imena ovih naselja nisu poznata, osim jednog koje spominje rimski historičar T. Livije kada govori o posljednjem otporu Istrana predvođenih po kralju Epulu, koji je poginuo 177. godine prije naše ere u Vizačama kod Valture, tadašnjem Nesakciju. (Uz ovaj grad čitamo kod Livija i imena Faverija i Mutila, kojega je spomen ostao u današnjem imenu Medulin. Stara Mutila je vjerojatno kasniji rimski Mons Orcionis, od čega je tokom stoljeća došlo do naziva Vrčevan. Pučka etimologija je dakako postanak ovog imena tumačila drugačije).

U rimsko doba (177. godine prije naše ere do 476. naše ere) ovi su krajevi još više oživjeli. To vidimo po nalazima koji su mnogobrojniji, raznovrsniji, očuvaniji i »upotrebljivi«. Sarkofag se može koristiti kao korito za vodu, dok su mozaični kamenčići zgodni za igru pastirima. Rimski zidovi, ostaci zgrada, češći su, jer su građeni žbukom; mnogo čvršći od zidova predhistorijskih građevina. Dok se predhistorijski ostaci nalaze, uglavnom, na vrhovima brežuljaka, dotle su Rimljani gradili svoje dvorce usred plodnih polja i kraj mora; pod plugom se rimska keramika ne



GEOGRAFSKA SLIKA
NAJUŽNIJEG DJELA
ISTRE

lomi kao mekša i trošnja predhistorijska keramika. Seljaku je zemlja crnica iz predhistorijskih kulturnih slojeva dobrodošla, dok polja posijana većim ili manjim fragmentima dobro pečениh rimskih tegula i amfora gube polovicu na vrijednosti, naročito ako su izbrazdana i zidovima. A takvih ostataka ima uz obalu Banjola sve do Merlere.

Stara su ilirska naselja uništena ratovima. Umjesto njih nastaju nova: na mjesto današnje Premanture, u zaljevu Sv. Martina, Runtianum, u uvali Ronzi, Balneolum, sadanje Banjole. Pomer nije drugo nego rimski Pomoerium. Aranum ili Arrianum zvalo se naselje u Biskupiji, sjeveroistočno od Pomera, uz more, oko mjesta gdje su iskopani ostaci bizantiske crkvice; sagrađena je bila na temeljima rimskoga dvorca. Na mjestu starog naselja kod Sv. Petra život nije bio prekinut, selo se u rimsko doba zvalo Barbolanum.

Medulin se ponosi iskopinama na Ižuli, nekadanjem otoku, koji je sada povezan s kopnom; tragovi jarka, koji ga je dijelio od kopna, još su vidljivi. U prvim stoljećima naše ere bio je na tom otoku dvorac, koji je prema tradiciji pripadao članovima carske kuće. Priča se, da je ovdje, početkom 4. stoljeća naše ere, završio nasilnom smrću Krispo, sin Konstantina Velikoga. Nema dokaza za to, jer se isto govori i o dvorcu u Katenskom zaljevu, na Brionima. Iskopani temelji pokazuju obim i veličinu prostorija ovog dvorca, za koji su vadili kamen u kamenolomu odmah iz zgrade. Gat, kao i temeljni zidovi, vode u more radi stalnog snižavanja istočne jadranske obale. Pošto su ostaci dvora na samoj obali, more ih stalno oplakuje, a za jugovine udara u njih snagom svojih valova. Moramo se diviti čvrstoći rimske žbuke, koja je toliko vjekova odolijevala moru, suncu i vjetrovima. Na južnoj strani, nekoliko stotina metara od dvorca, iskopana su dva pepeona groba, ali je glavna nekropola bila ispred otoka i kod prijelaza na Ižulu.

Osim na Ižuli, gdje je vjerojatno bilo mjesto rimskog Mutilijana, ima rimskih ostataka u Boriku, da ne spominjemo ostala nalazišta u okolini, i dalje prema Merleri, sve do zaljeva Kuje. Tu je bio, uz druge bogate građevine, također hram rimskog boga Libera, poznat po nađenom zavjetnom oltaru s natpisom. Kuje su bile pristanište Ližnjana, rimskog Licinijana. U selu ima rimskih ostataka, a u okolini i grobova iz tog vremena. Da zaokružimo naš put, navedimo još Quarnarium, na kojem je mjestu kasnije građena crkva Sv. Lovrinca; od nje su ostale samo ruševine.

Koloni, koji su za gospodare obrađivali zemlju, sve su više napuštali posao zbog slabog ekonomskog stanja. Pored toga, seobe naroda, upadi Avara i Slavena, i s time opća nesigurnost života,

prouzročili su djelimičnu ili potpunu propast mnogih naselja. Radnika za poljske radove bilo je sve manje, a gospodari su se zbog sigurnosti povukli u veće i utvrđene gradove. U početku bizantinske uprave (od 476. do 788. sa kraćim periodom gotske i lagobardske vladavine) prilike su u zemlji bile još povoljne, ali to nije trajalo dugo. Takvo je bilo stanje kada su Istrom zavladaali Franci. (788). Oni su dopuštali, dakako iz vlastitih interesa, da se Slaveni naseljuju, pa su ih i sami naseljavali na svojim dobrima. Iz zapisnika skupštine u Rižani, kod Kopra, koja se sastala godine 804. da riješi prijeporna pitanja između franačkog vojvode Ivana i zapadno-istarskih gradova i crkvenih vlasti, doznajemo, da je vojvoda Ivan naselio na zapuštenim zemljištima u pulskoj oblasti Slavene. Među ostalim mjestima u toj se listini spominje i Vrčivan, pod nazivom casale Orcionis. (Orcionov dvorac).

Većina naših naselja spominje se poimence godine 1149. kada su Mlečanima položila zakletvu, a čitamo ih i u arhivalnim listinama. Arapin Edrisi govori godinu dana kasnije u svom putopisu o Medulinu kao uglednom istarskom gradu. Međutim, naskoro počinje za Istru težak period. Zbog kuga, koje su nemilosrdno harale stoljećima, počev od godine 1312., zatim, ma da u manjoj mjeri, zbog ratova, nestajalo je selo za selom. Ratom su uništena sela Ronzi i Sv. Martin ispod Premanture, te Olmo na prevlaci koja dijeli banjolski i medulinski zaljev. Schiavuzzi navodi, da je od 94 sela, koliko ih je bilo, preživjelo svega 11 njih.

Iz pojedinih krajeva Balkanskog Poluotoka, koji su bili zauzeti ili ugroženi od Osmanlija, ljudi su tražili spas u bijegu sa rodne grude i našli u Istri drugu domovinu. Osim nekoliko obitelji doseljenih 1561. godine u Pomer i na Merleru iz Bolonje, u Italiji, svi su novi došljaci bili Slaveni, ako ne uzmemo u obzir Grke, koji su se iskrkali na Merleri. Premanturu su u tri navrata naselili Dalmatinci i to 1585., 1589. i 1597. godine, Ližnjan 1580. godine ljudi iz Bosne i Hercegovine. Prvi doseljenici u Medulinu bili su iz Dalmacije i Etsne (1620.); prošli su zlo, jer ih je kuga već 12 godina kasnije gotovo sasvim uništila. Nova doseljenja izvršena su 1649. i 1671. godine.

Krajnji dio Istre, koji gleda prema Kvarneru, naziva narod još i danas »Punta Grkova«. Pogrešno bi bilo vezati ovaj naziv s bizantinskom upravom u Istri u početku srednjeg vijeka ili čak sa kolonizacijom starih Grka. Za grčku, kao i albansku emigraciju, važe isti razlozi koji i za balkanske Slavene: radilo se o bježanju pred Turcima.

Prvi put čujemo za Grke na Merleri godine 1588., drugi put, god. 1585., kada su došli s otoka Krita. Dugo se u ovom kraju nisu zadržali ni Grci, ni doseljenici iz Bolonje, ni Kotorani, koji su ovamo došli u 17. stoljeću. Merlera je ostala nenastanjena.

Ni naselju u Vrčevanu nije bio određen dug život. Prošlo je dobrih 80 godina otkako su novi

doseljenici ponovno zaorali brazdu u pusta polja, a manje od 60 godina od dolaska Ilije Mihaljevića iz Vrgorca, u Srednjoj Dalmaciji, kada je 1671. požar zauvijek upropastio selo.

U hiljadama godina naselja se stvaraju i nestaju, da ponovno ožive. A zemlja ostaje ista: kadikad tvrda, ali radinom čovjeku uvijek dobrotiva i lijepa.

PRED PRVO ZASJEDANJE ISTARSKOG SABORA 1861. GOD.

IVAN BEUC

24. lipnja 1859. godine potuče francuska vojska nemilosrdno austrijsku (vojsku) pod vodstvom samog cara Franje Joispa kod Solferina. Lombardija je izgubljena za Beč, a preostao je silan državni dug. U kolovozu 1859. odlazi dr. Aleksandar Bach, otac apsolutizma, u Rim za poslanika na papinskom dvoru.

Godinu dana kasnije car Franjo Josip prima pojačano Carevinsko vijeće u oprosnu audijenciju. Tu su bili među ostalim Strossmayer i Vraniczany, vatreni branioци Hrvatske. Zaključak vijeća bio je, da se Austrija preuredi federalistički.

Plastično prikazuje mržnju Hrvata prema germanizaciji, tom plodu Bachovog apsolutizma, događaj, kad su đaci u zagrebačkom starom kazalištu odagnali za uvijek germanizatorsko njemačko kazalište.¹ Baš tih dana, 20. oktobra 1860., osvane »Oktobarska diploma«, kojom se narodima »vraćaju ustavi«.

Oktobarska diploma je sadržavala ove točke: 1. car može mijenjati, opozvati i izdavati zakone samo dogovorno sa zakonito sazvanim pokrajinskim saborima i državnim saborom, u koji će pokrajinski sabori slati od cara određen broj savjetnika.

2. svi zakonodavni poslovi, koji se odnose na pravice, dužnosti i koristi svih habsburških kraljevina i zemalja, riješavat će se ubuduće ustavno u državnom saboru.

3. Svi drugi zakonodavni poslovi, koji nisu dosada pomenuti, riješavat će se u pokrajinskim saborima. Državni sabor od 100 članova odlučivat će s vladom: a) o novčanom gospodarstvu države (i to u banci, novcu, zajmu, porezima, prodaji državnih posjeda, o državnim dugovima, vršit će pretres državnih prihoda i rashoda, te pregledavati račune), b) o carini, c) o trgovini, d) željeznica, e) brzopjavima i poštama, f) o novačenju, g) o cijeni soli.

Sve drugo prepustila je Oktobarska diploma pokrajinskim saborima.

»Napokon izjavljujem«, piše car u diplomu, »svoju tvrdnu volju, da ne ću dopuštati, da se mojim narodima glede jezika i narodnih zahtjeva čini nepravda.«²

U novembru već iste godine namjesnik Austrijsko-ilirskog Primorja u Trstu, Burger, dobiva nalog da ispita mogućnosti za formiranje sabora, uzimajući u obzir tezu, po kojoj čitavo Primorje dobiva zajednički sabor, ili pak da se formiraju tri sabora, i to: za Trst, Goricu i Istru. Istra je u to doba naime obuhvatala sav kraj osim Trsta i Rijeke, koja je 1822. godine vraćena hrvatskoj kraljevini. Sjedište Istre bilo je u Pazinu.

Namjesnik Burger izjasnio se protiv administrativnog ujedinjavanja teritorije Trsta, Gorice i Istre, pače i u onom slučaju, ako se izuzme Trst, obrazlažući svoje mišljenje historijskim razlozima. On je predlagao, da svaka od tih triju provincija dobije svoj zasebni sabor. S obzirom na sjedište sabora preporučuje Poreč, jer ovdje živi najveći broj velikih zemljišnih posjednika, kao i istarsko plemstvo, a osim toga je sjedište biskupije sa centralnim položajem na istarskoj obali. Pored Poreča mogao bi doći u obzir ili Kopar ili Rovinj.

Što se tiče izbornog prava, Burger je predložio ministru Golubovskom, da se primijeni carski patent od 25. I. 1850. Prema tom patentu, koji nije nikada bio primjenjivan, Istra i Gorica bi sačinjavale jednu administrativnu cjelinu i posjedovale zajednički sabor sa sjedištem u Gorici. Sabor bi se sastojao od 38 članova, s time, da bi veleposjednici imali 12 zastupnika, gradovi, trgovišta i industrijska mjesta 13 zastupnika, a seoske općine također 13. Izbori bi bili neposredni, a izborno pravo bi se zasnivalo na određenoj kvoti godišnjeg poreza.³

2) Tekst Oktobarske diplome vidi u Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1860., Wien 1860. p. 336-338.

3) G. Quarantiotti: Storia della Dieta del Nessuno, Porenzo 1938. p. 15-17.

1) Gj. Szabo: Stari Zagreb, Zagreb, 1941. p. 145.

Da li je Goluchowski što poduzeo po prijedlogu Burgera ne zna se, ali je poznato, da je morao svoju ministarsku stolicu ustupiti njemačkom centralisti Schmerlingu. To je bilo krajem 1860. godine.

Značajno je, da u isto vrijeme banska konferencija u Zagrebu, pod predsjedanjem bana Šokčevića, donosi zaključak, da se od cara ima zahtijevati pored ostaloga, da se sjedine s Hrvatskom »nezgodom vremena odtrgnuta Dalmacija, s otoci Krkom, Cresom, Osorom i Lošinjem, i s kotari sada istrijanskim, a od starine hrvatskimi.«⁴

Car je saslušao zahtjev, ali nije ništa o tom riješio, jer da nije još donio konačnu odluku.

Riječka županija, također u to doba, u svojoj predstavi caru, povodom Oktobarske diplome, izričito kaže: »Županija rečka ne može u rečenoj povelji vašeg Veličanstva naći drugi, pravom Kraljevine i sreći prijestolja vašeg Veličanstva primerniji razuma, nego... da će vaše Veličanstvo i onaj kus Dalmacije s otoci, i sa južno- i severno-zapadni kraj nekadašnje velike Kraljevine Hrvatske, rečju sve one među Sočom i Nemačkom ležeće pokrajine, koje s ostalom Kraljevinom Hrvatskom državni ugovor s prejasnom obitelji vašeg Veličanstva ne sklopiše, tim pripravnije ovoj Kraljevini s privolenjem stanovništva pridružiti, što će se tim sdruženjem uz ispunjenje najtoplijih i najsvetlijih želja naroda po kervi, po jeziku, po prošlosti, i ako bog da, u budućnosti jednoga, također i prestolje vašeg Veličanstva najdostojnije uzveliči, ojačati i osigurati.«⁵ Car, koji je bio ujedno i hrvatsko-ugarski kralj, ništa nije poduzeo na ovu predstavku, a niti je riješio druga važna pitanja, tako da se u Hrvatskoj, kao i u Ugarskoj, osjećalo opće nezadovoljstvo. U Ugarskoj su živjele ideje 1848. godine. Ona nije htjela ni čuti o nekom zajedničkom Reichsrathu. U austrijskim zemljama bilo je također veliko negodovanje. Dok je Ugarskoj i Hrvatskoj vraćen ustav, austrijskim zemljama ostavljen je samo kao obećanje. Duh Oktobarske diplome, sa svojim favoriziranjem prelata, plemstva, staleža, revoltirao je i liberalno građanstvo.

Car, uvidjevši da Oktobarska diploma nema za sobom osim aristokracije nikoga, potražio je formulu, koja bi mogla bolje prikriti njegovu neograničenu vlast.

Tu formulu dao mu je Schmerling, koji želi izmiriti carski centralizam sa idejama njemačkog liberalnog građanstva, kako bi imao uspješno sredstvo protiv nacionalnih pokreta.

Schmerling razgraničuje u Češkoj, Moravskoj, Šleskoj, Kranjskoj, Austrijsko-ilirskom Primorju kotare tako, da slavenski elemenat, koji je u nepobitnoj većini, postaje manjina u odnosu prema njemačkom, odnosno talijanskom elementu, koji se nalazi u očitoj manjini.

Po Schmerlingu državni se sabor sastoji od zastupničke i gospodske kuće sa velikom zakonodavnom kompetencijom, dok se pokrajinski sabori treba da bave sitnim, lokalnim pitanjima. — Pokrajinskim saborima pripada pravo, da izaberu pokrajinski odbor, koji će voditi upravu pokrajine. Oni biraju svakih 6 godina poslanike za državni sabor, koji će sjediti u zastupničkoj kući, dok u gospodskoj sjede samo nadvojvode, biskupi, koji imaju naslov kneza, predstavnici aristokracije i članovi, koje car imenuje po svojoj volji.

Taj ustavni eksperimenat izrađen je u velikoj tajnosti, a onda iznenada 26. februara 1861. objelodanjen kao Februarski patent, tobože kao komentar Oktobarske diplome, a u stvarnosti označivao je skretanje k centralizmu na štetu Slavena u habsburškoj monarhiji, a sa završetkom dualizma u prilog Madžara.⁶

Pri formiranju Sabora Istre, Schmerling je poštovao prijedlog Burgera, te je svaka provincija u Austrijsko-ilirskom Primorju dobila svoj sabor i to: grad Trst sa svojim teritorijem, zatim grofovija Gorica i Gradiška, te markgrofija Istra.⁷

Istra je naime postala autonomna pokrajina, pod naslovom markgrofovije s time, da je u upravnom pogledu bila podvrgnuta namjesništvu u Trstu, koje je imalo ravnati čitavim Austrijsko-ilirskim Primorjem i (Goricom, Istrom i Trstom s njegovim teritorijem). — Sjedište Sabora Istre bio je Poreč.

Na osnovu februarskog patenta sastojao se Sabor od 30 članova, i to:

1. trojica virilaca, t. j. koji su bili članovi Sabora, ipso iure, a to su bili: biskupi tršćansko-koparski, porečko-pulski i krčki, (njih se nije biralo, nego su oni automatski postajali članovi Sabora zbog časti koju su nosili);
2. pet zastupnika, koje biraju veleposjednici;
3. osam zastupnika gradova i trgovišta, industrijskih mjesta;
4. dvojica zastupnika, koje bira Trgovačko-obrtna komora;
5. 12 zastupnika vanjskih općina.⁸

6. Februarski patent sa svojim alegatima vidi u Estratti dal Bollettini delle leggi dell'Impero per il Litorale Austro-Ilirico. Anno 1861. Trieste 1861. p. 13-42.

7) Ibidem p. 21.

8) Ibidem p. 22.

4) Horvat: Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1936., p. 225.

4) J. Horvat: Ante Starčević, Zagreb, 1940.

Ako se baci samo jedan površan pogled na taj izborni sistem, odmah se može ustanoviti, da je upravo drsko uperen protiv slavenskog življa u Istri. Da je slavenski živalj i bio u to vrijeme potpuno svijestan, on ne bi mogao nikada imati potrebnu većinu glasova u saboru. Od 27. zastupnika, koji se biraju, Slaveni bi mogli imati sigurno samo 12 zastupnika. Veleposjednici su bili samo Talijani. U gradovima, trgovištima i industrijskim mjestima glavnu riječ su vodili opet Talijani, jer su imali sve važne pozicije u svojim rukama, bilo zato, što su bili bogati, ili zato, što ih je podržavala vlast, a bili su skoro jedino oni školovani ljudi, pa su tako držali sav činovnički aparat sa Nijemcima u svojim rukama. Trgovina je bila također većinom u talijanskim rukama. Pored svega toga Hrvati i Slovenci u vanjskim općinama, koji bi mogli inače dobiti pomenutih 12 zastupnika, bili su, nažalost u teškoj ekonomskoj situaciji, ovisni od talijanskih vjerovnika, a osim toga neprosvijećeni, budući da nije bilo škola na hrvatskom jeziku. Slaveni su živjeli, naravno i po gradovima, ali su i tu bili ovisni od lihvara, od raznih šefova i gospodara. Mora se s druge strane priznati, da su i sami talijanski seljaci bili u tešrat u svojim rukama. Trgovina je sa Nijemcima janske kandidate.

Na osnovu tako nepravednog sistema nije čudo, da su Slaveni u Istarskom saboru imali u početku samo tri hrvatska zastupnika, i to dva virilista, biskupe Dobrilu i Vitezića, te izabranog mošćeničkog župnika Jurinca.

Ova trojica nisu klonula pred 27-protivničkih zastupnika, pače Dobrila, nagovještavajući tešku borbu, proklamirao je 1863. godine u porečkom saboru:

»... Mi nismo u Istri po ničijoj milosti, mi već stanujemo ovdje više od 12 i po vijekova, imamo dakle jednaka prava s drugima. (s Talijanima). Ta nam je prirodna prava zajamčila i vladarova volja Oktobarskom diplomom, koja podjeljuje jednaka prava svim narodnostima... Talijani u Istri imaju svoje talijanske svećenike, talijanske činovnike, talijanske škole... a kako da se narod slovinski probudi iz dugog sna, kako da se unaprijed pomakne u uljudbi i naobrazbi, ako mu se ne da ni govoriti njegovim jezikom?... Slaveni, koji čine dvije trećine stanovnika Istre, dakako još spavaju, — — — ali tko spava, nije još umro, tko spava, taj će se probuditi!...«⁹

Pod tako teškim uslovima Hrvati ulaze u Istarski sabor. Izreka Dobrile bila je istinita, ali put progresa veoma težak. Trebalo je odstraniti gospodarsko zlo i podići hrvatske škole. Tek su 14. maja 1907. godine istarske novine »Naša sloga« mogle, poslije poraza talijanske stranke na izborima u Istri i Trstu, štampati naslovni članak, obrubljen hrvatskom trobojnicom: »14. maja 1907. Istrija je uskrsnula! Propast tirana! Narod je pobijedio svoje tlačitelje!«¹⁰

9) C. Rubetić: Vjekopis dr. Jurja Dobrile, Zagreb 1882.

10) »Naša sloga« od 17. V. 1907. br. 27. p. 50-51.

AKCIJA ZA IZBACIVANJE TALIJANSKOG OKUPATORA IZ NAŠIH KRAJEVA 1920. GODINE

MILAN MARJANOVIĆ

I. JADRANSKI ZBOR

U ljetu 1920. godine, u vrijeme najveće apatije javnosti i partijskih političara prema jadranskom pitanju, u vrijeme, kada se trebalo bojati da će Italija zaući u nedogled svoju okupaciju ili iznenaditi kakvim jakim udarcem, preduzeta je inicijativom nekoliko rodoljuba u Dalmaciji i požrtvovnošću nekih rodoljuba u Zagrebu, jedna akcija, koja je imala za cilj, da energičnim načinom pospješi pravedno rješenje jadranskog spora. U to vrijeme predstavnici organizacije iz okupiranih krajeva u Ljubljani preduzeli su, na inicijativu zastupnika tršćanskih Slovenaca dra Josipa Wilfana, korake za jedan širi dogovor. Dr. Gustav Gregorin, bivši narodni poslanik iz Trsta i bivši član Jugoslavenskog odbora u Londonu u vrijeme Svjetskog rata, razaslao je u ime Upravnog odbora Narodnog vijeća za neoslobođene krajeve pozive na članove organizacija za okupirane kra-

jeve i članove Narodnog predstavništva iz okupiranih krajeva, te na vodstva interesiranih političkih stranaka, za sastanak, savjetovanje i vijećanje u Zagrebu dne 21. i 22. augusta 1920. godine. Odazvao se veliki broj pozvanih. Na vijećanju je uzelo učešća mnogo članova Narodnog predstavništva, istaknutih ličnosti i delegata iz Istre, Rijeke, Trsta, Goričke, Dalmacije i Koruške. Od pozvanih političkih stranaka bile su zastupane: Demokratska stranka (2 izaslanika), Hrvatska zajednica (2), Hrvatska pučka stranka (2), Soeijalno-demokratska stranka (1) i Narodno-socijalna stranka u Ljubljani (1).

Dana 21. augusta održana je pretkonferencija, a 22. i 23. augusta održane su plenarne sjednice. Raspravljalo se po ovom dnevnom redu:

1. Direktive u jadranskom pitanju i to: a) za vanjsku politiku, b) za rad u državi, c) za okupirane krajeve;

2. Akcija za oživotvorenje tih direktiva;
3. Organizacija za provedbu ove akcije.

Na sjednici od 22. VIII. izvijestili su članovi Narodnog predstavništva Cesar Akačić, dr. I. M. Čok i dr. Ivo Pošćić o djelovanju Kluba narodnih poslanika iz okupiranih krajeva. Na sjednici plenuma 23. VIII. zaključeno je da se organizira stalni Jadranski zbor za rad u svrhu rješavanja jadranskog pitanja u smislu naših težnja i u svrhu povoljnog rješavanja problema koji su u vezi s jadranskim pitanjem.

Jadranski zbor sastajat će se barem svake pola godine, a za vrijeme od jednog do drugog zborovanja bira se Poslovni odbor od 11 pravih članova i 11 zamjenika.

Jednoglasno su bile primljene rezolucije u kojima se konstatira:

1. da je sav narod u okupiranom teritoriju složan i jednodušan, sada kao i dosada, u zahtjevu da se naš jadranski spor s Italijom ima riješiti u duhu načela samoopredjeljenja naroda, istaknutih od ruske revolucije i proglašenih od Wilsona, da sva dosadašnja proglašavanja tih principa i sva posredovanja savezničkih država i svi ogromni ustupci učinjeni u cilju mira i sporazuma od strane jugoslavenskih zvaničnih činilaca nisu sve do sada imali za posljedicu ni najmanji obzir na ta načela ni ikakvo priznanje najvitalnijih naših narodnih interesa od strane Italije;

2. da dosada stvoreni novi međunarodni red nije ničim zaštitio naš narod od pustolovnih otimačina, poput D'Annunzijeve na Rijeci, nego još postoji opasnost, da se takve pustolovine i prošire na našu daljnju štetu;

3. da sva lojalnost naše vlade, suzdržljivost javnosti i samopregor okupiranog pučanstva nisu bili kadri da spase okupirani narod od najstrašnijih progona, muka, uništavanja imetka i života, te kulturnih i gospodarskih tekovina, niti da sačuvaju našu državu od nelojalnih uplitanja u naše unutrašnje prilike i od njenog ortaćenja sa napadačima na našu državnu teritoriju.

Prema takvom stanju stvari jasno je što možemo očekivati od bilo kakvog polovičnog rješavanja našega pitanja; radi toga ne možemo ni jedan kompromis s ovom i ovakvom Italijom smatrati definitivnim rješanjem naših odnosa. Ovo opravdava opće uvjerenje da prije ili kasnije mora naći nova situacija u kojoj će se realizirati naš integralni narodni program, pa da i naša država i naš narod, s ove i s one strane demarkacione linije, moraju tu situaciju pripremati i za nju se spremati.

Zbog toga:

1. Ostajemo, sada kao i dosada, kod zahtjeva integralnog oslobođenja svega našeg naroda na Jadranskom moru, pa se ne ćemo nikada zadovoljiti s eventualnim ustupcima, koje bi naša država i njeni predstavnici učinili;

2. Odlučujemo zadržati sve baštinjene i stečene pozicije u spornoj mješovitoj okupiranoj teritoriji, kojih napuštanje smatrat ćemo grijehom prema budućnosti naroda;

3. Proglašujemo kao obavezu narodne solidarnosti, da cijeli narod podupire svaki svoj dio u njegovom nastojanju, da obezbijedi svoj opstanak i da se sjedini sa slobodnom domovinom;

4. Tražimo i radit ćemo svima silama, s obje strane demarkacione linije, i u vezi sa svim faktorima i elementima, koji u tome mogu doći u obzir, da se ni jedna odluka o sudbini bilo kojega dijela okupirane

teritorije ne izvrši bez pitanja toga naroda, da se dale u cijelom spornom etnički mješovitom teritoriju Jadrana o njegovoj pripadnosti rješava slobodnim plebiscitom naroda.

Sa prvog zasjedanja Jadranskog zbora upravljen je i ovaj apel članovima Narodnog predstavništva;

»Pozivaju se svi članovi Narodnog predstavništva iz područja zaposjednutog od talijanske vojske, da se svom energijom zauzmu kod centralne vlade:

1. da se ne zabašure užasni događaji u Trstu, Puli, Pazinu, Rijeci, Zadru, kojima su pale žrtvom mnogobrojne narodne ustanove, poduzeća i pojedinci, već da poradi na svrsishodan način da odgovorna talijanska vlada dade odštetu zavodima i pojedincima za svu pretrpljenu štetu, a da vlada SHS bezodvlačno predujmi tu odštetu;

2. da ubuduće bude intervencijom Antantinih organa ili inače osigurana zaštita osoba i imetka, te narodnog kulturnog i ekonomskog razvoja Jugoslavena u zaposjednutim krajevima.

Već 26. augusta Izvršni odbor Jadranskog zbora predaje preko člana Narodnog predstavništva, dr. Živka Petričića, Predsjedniku vlade dr. Miljenku Vesniću predstavku u kojoj se konstatira:

»Smatramo svojom dužnošću upozoriti kraljevsku vladu na tešku zabrinutost i uzbuđenost, koje su zavladale pučanstvom na Rijeci i u okupiranom području uslijed konstantnih vijesti o postojećem proglašenju riječke nezavisne države. Smatramo to pomovnim pokušajem odugovlačenja prisajedinjenja Rijeke materijalno s daljnjom karikom u nizu teških provokacija od strane Italije, koje počese krvavim događajima u Splitu, Trstu, Rijeci, Puli, Zadru i Pazinu, arnautskim upadom, te intrigama u plebiscitarnoj zoni u Koruškoj, a koje se nastavljaju nečuvanim progonstvima našega naroda u čitavom okupiranom teritoriju, gdje su izgoni, pljačkanja, oskvrnuća, paleži, krađe i razbojstva veoma česte pojave.«

Traže se od vlade »umirujuće izjave« t. j., da je vlada već sve preduzela da zaštiti život i mir našega pučanstva i pospjela kod Vrhovnog Vijeća rješenje jadranskog pitanja.

U to vrijeme dr. Vesnić, predsjednik vlade, govoreći u Narodnom predstavništvu o zahvalnosti koju dugujemo svim saveznicima, na upadicu starine Don Jure Biankinia: »Zar i Talijanima?« odgovara: »Da, i Talijanima«.

U povodu toga je Okružni odbor Jadranskog zbora, dne 15. septembra 1920. upravio dr. Vesniću i objavio u štampi neobično žestok prigovor, u kome kaže:

»Ne možemo, a da ovim putem ne dademo oduška začuđenju i preneraženju naroda nad tim, što predsjednik naše narodne vlade i prvi savjetnik krune, pred Narodnim predstavništvom tako napadno naglašava dužnost zahvalnosti Talijanima, baš malo dana poslije toga, što je i on sam morao da izjavi, kako je ustanovljeno da nedavnim arnautskim upadima na naš teritorij rukovode agenti i časnici strane vlasti, za koju svi znamo da je to Italija, i koja to čini baš u oči godišnjice okupacije Rijeke po D'Annunziu...

Mi smo očekivali da će uoči te sramne obljetnice, za koju je teško reći da li je veća muka za nas ili veća bruka za Saveznike, u jednodušnoj manifestaciji Narodno predstavništvo i vlada planuti ogorčenjem i dići

posljednju opomenu Saveznicima i Italiji. Umjesto toga mi smo morali da slušamo poruku, da bi bili najneblagodarniji narod, kad ne bi iskazali najveću zahvalnost svim Saveznicima, pa i Italiji.

Mi se pitamo, i pitamo Vas, Gospodine Predsjedniče:

Zar zahvalnost i onoj Italiji, koja nije ušla u rat uzbuđena navalom na Srbiju i porobljenjem Belgije, ali je ušla onda, kad je u mraku tajnosti od Saveznika iznudila na našu štetu više nego li su joj, u sramnom cjenkanju, ponudile Centralne vlasti, onoj Italiji koja je diskreditirala savezničke ratne ciljeve načelom »svetoga egoizma«, pa time oslabila i njihovu moralnu snagu baš onako, kako je oslabila i njihovu efektivnu snagu tražeći pomoći više, nego li dajući je?!

Zar i onoj Italiji, koja je s Londonskim paktom izdala, a čitavim daljnjim nizom spleta, te jednom bezočnom propagandom pobijala i spriječavala najviši i najsvetiji ratni cilj Srbije — oslobođenje i ujedinjenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca — proglašen svečano u početku rata i u najtežem času austrijskoga napredovanja, u času u kojemu je Italija tek počela da razmišlja, kako će i od koga će da naplati svoj neutralitet?!

Zar zahvalnost zato, što su, poslije albanske kalvarije, lađe poslate od Francuza i Engleza sa hranom i lijekovima pred očima izdišuće srpske vojske zadržavane i vraćene; zar i na smrti hiljada izgladnelih izbjeglica, zar i na pogibiji ono trideset hiljada mladih regruta, od kojih je do Krfa došlo tek par hiljada!

Zar zahvalnost zato, što je »sveti egoizam« Italije omogućio već rastočenoj Austriji da i opet cementira svoju vojsku, a naš element u Austriji stavio u tragičan položaj, da braneći sebe na Soči, mora pomagati produženje svog ropstva i produženje života svom najljucem dušmaninu?!

Zar zato, što je ta saveznička Italija branila hiljadama naših vojnika, koji su joj se predali — prije i i poslije prevarnog Rimskog pakta — da se bore u redovima savezničkih, naročito srpskim, zato što je naše legionare, koji su se u posljednjoj fazi borili uz njemačku vojsku po slomu — zarobila, kao i one koji su joj ranije omogućili jeftine pobjede?!«

Ovo otvoreno pismo završava riječima:

»Gospodine Predsjedniče! Mi znamo da diplomati-ma izvanredne prilike nameću i osobiti takt, ali u pitanjima narodnoga života i časti, u pitanjima kao što je jadransko, koje duboko, ali veoma duboko zadire u srce egzistencije naroda, dužan je diplomata da vodi računa i o osjećajima i osjetljivosti vlastitog naroda, on duguje i vlastitom narodu takt i obzir.«

U vezi s izvješćem članova Narodnog predstavništva o prilikama u Predstavništvu, stvoren je bio na prvom zasjedanju Jadranskog zbora i ovaj zaključak:

»Tražimo od privremenog Narodnog predstavništva, koje mora da bude svijesno svoje odgovornosti u vanjskoj politici, da nastoji kod vlade da se promijeni dosadani sistem, po kojemu se u našoj državi vodi vanjska politika, te da ono preuzme efektivnu kontrolu nad vođenjem te politike, u koju svrhu neka smjesta osnuje permanentni parlamentarni odbor za vanjsku politiku, koji će raditi i onda kad Narodno predstavništvo ne bude na okupu, te na pristanak kojega će vlada biti vezana u smjernicama vanjske politike. Pošto vanjska politika naše države može samo onda odgovarati istinitim interesima i željama svega naroda, mi iz okupiranih krajeva, kao naročito interesirani, svom energijom tražimo, osobito od članova Narodnog predstavništva iz okupiranih krajeva, da nastoje svim sred-

stvima ostvariti spomenuti zahtjev, a u slučaju neuspjeha da ostave odgovornost vladi i da povuku konsekvencije.«

Odgovarajući na gornji apel Narodnom predstavništvu, Istranin dr. Dinko Trinajstić, posljednji predsjednik Jugoslavenskog odbora u Londonu, stavio je sa 40 drugova 30. septembra hitni prijedlog za obrazovanje parlamentarnog odbora za spoljne poslove.

Dana 4. oktobra poslao je Okružni odbor Jadranskog zbora Privremenom narodnom predstavništvu u Beograd telegrafiranu predstavku po toj stvari, u kojoj se kaže:

»Doznajemo da je taj hitni prijedlog u smislu poslovnika bio ustupljen parlamentarnom odboru za ocjenu umjesnosti poslaničkih prijedloga, ali da taj odbor nije još uzeo u pretres pomenuti hitni prijedlog dr. Trinajstića, jer su predsjednik i jedan odbornik tog odbora postali ministrima, te je radi toga nužno, da se odbor popuni i na novo konstituiraju. Što se to nije dogodilo do ponovne odgode Privremenog narodnog predstavništva, tj. do 2. oktobra 1920., smatramo teškim propustom za koji punu odgovornost nose članovi Privremenog narodnog predstavništva i njegovo predsjedništvo.«

U izvještaju o radu Izvršnog odbora Jadranskog zbora, podnesenom drugom zasjedanju, 6. januara 1921. prikazana je bila sudbina toga prijedloga ovako:

»Kako je prijedlog zapeo u parlamentarnom odboru, a Predstavništvo je bilo opet odgođeno 2. oktobra, mi smo naročito predstavkom, preko našega člana dr. Čoka, ovo nazvali »propustom teškim za koji odgovornost nose članovi Narodnog predstavništva i predsjednik Predstavništva. G. Vukičević je obećao pospješiti stvar, nu ujedno je izjavio sumnju u uspjeh, jer poslanici ne dolaze više ni u odbore, ni na sjednice. Tako je i bilo. Prijedlog nije nikada došao na red. Vlada dr. Vesnića je odbijala obrazovanje parlamentarnog odbora za vanjske poslove.«

II. TAJNA ORGANIZACIJA »GALEB«¹

Kada se pokazalo, da se megalomanija D. Annunzija i njegovih zaštitnika može da obuzda samo drastičnim sredstvima, nikla je iz sredine Jadranskog zbora tajna organizacija, nazvana »Galeb«, koja je bila političko-vojnog karaktera. Dok je Jadranski zbor i dalje vršio aktivnu nacionalističku propagandu za obranu naših životnih interesa na Jadranu, okupljajući u svom vodstvu i članstvu sve oprobane narodne radnike u borbi za oslobođenje i ujedinjenje za vrijeme Prvog svjetskog rata, upravni odbor »Galeba« formirao se od istaknutih javnih radnika i političkih ličnosti, koje su prednjačile, radeći na raznim sektorima, u akciji za stvaranje Jugoslavije.

Dr. Ante Mandić daje prema svojim bilješkama i originalnim zapisnicima slijedeće podatke o počecima ove akcije:

»Jedne večeri, krajem jula, 1920. godine, nas nekoliko drugova, na poziv Ivana Meštrovića, došli smo

1) Organizacija »Galeb« je bila tajna i o njoj nije znala i Beogradska vlada. O »Galebu« i njegovoj pripremoj akciji nije dosada nigdje pisano. Ovdje se prvi put objavljuju ovi podaci.

u njegov stan. Bio je veoma potišten, što se s naše strane ništa ne preduzima protiv D'Annunzijevih legionara. Rekao nam je da se stidi što ni od strane vlade, ni iz naroda nema nikakve reakcije, ali da je uvjeren da bi se u narodu našao veliki odaziv, kad se naši ljudi ne bi bojali da će time dovesti državu u težak položaj. Rekao nam je, da je bolje sve drugo nego ropški podnašati na našem narodnom tijelu takve zulume i upitao nas je, što mi o tome mislimo. Marjanović, Jutriša, Stipčević, Demetrović, Giunio, Gazzari i ja bili smo svi jednoga mišljenja tj. da treba reagirati. Raspravljajući došli smo do zaključka, da se za sada ne može ništa preduzeti protiv Rijeke, niti doći do D'Annunzia, jer su Talijani tako spretno razmjestili svoje trupe, da je svuda oko Rijeke tanka zona zaposjednuta regularcima, preko koje bi trebalo preći da se dođe do D'Annunzia, a to bi značilo oružani sukob s Italijom. Ali bi se sigurno moglo uspjeti u sjevernoj Dalmaciji protiv vojske admirala Millo, koji se je bio također odmetnuo i prisegao vjernost D'Annunziu. Bili smo uvjereni da Italija više nema nade, da bi se mogla održati u Dalmaciji i smatrali smo, da ona drži Dalmaciju više manje kao zalag, kojim bi se pomogla da dobije Rijeku. Ako izjurimo Milla, učinit će to neki utisak na narod i Beograd će biti prisiljen da se makne. Prema Italiji se možemo braniti, da nismo izjurili njenu vojsku nego bandu, koja se od njene vojske odmetnula.«

Drugi sastanak održan je u stanu Ivana Meštovića, 10. augusta 1920. Evo nekoliko izvoda iz sačuvanog zapisnika ovog sastanka.²

»Prisutni: Meštović, Stipčević, Jutriša, Marjanović, Demetrović, Giunio, Mandić. Meštović izvinjava odsustvo braće Gazzari, te saopćuje, da je R. Gazzari³ voljan saradivati samo u slučaju, ako razmjeri akcije mogu zagaranirati stanoviti uspjeh. Njegovi su uslovi: da se namaknu novčana sredstva, oko 15 milijuna kruna, od kojih će se jedan dio pokriti dobrovoljnim prinosima, a ostatak podesnim zajmom; da je uvjeren i da jamči, da će se taj zajam moći vratiti novcem, što će ga on u tu svrhu sabrati darovima u Južnoj Americi; da se akcija ne poduzme u malom razmjeru, nego da se iz početka stane raditi sa oko 1000 ljudi, što će omogućiti da možemo biti spremni i gotovi da se zaukupi koji dio teritorije; da se zgodnim načinom dozna i ispita pravi položaj.

Tokom debate ustanovljuje se, da na temelju informacija, što ih je primio major Grubić i drugi, može smatrati akcija u većem stilu mogućom i poželjnom.

Demetrović potiče misao da se pet milijuna sabere u našim krajevima dobrovoljnim prilozima, a glade ostalih deset milijuna da se nastoji pregovarati s koncernom pouzdanih bankira, da pozajme taj novac, koji će im se vratiti prinosima iz Južne Amerike, gdje će tu svrhu lično intervenirati R. Gazzari,³ Giunio smatra da valja konstruirati juridičku osobu kojoj mogu banke da dadu zajam. Razvija nacrt organizacije, koji se prihvaća. Predviđa se, da će se dobrovoljnim doprinosima pokriti slijedeći iznosi: iz Dalmacije 400.000, u najkraće vrijeme 600.000, općina Split u najkraće vrijeme 1 milijun, privatnici Zagreb 400.000, u najkraće vrijeme 600.000, banke 500.000, u najkraće vrijeme 1 milijun. Riječani 100.000, doskora 300.000, Trst doskora 500.000, Sarajevo 200.000, Ljubljana 150.000, doskora 700.000. Ukupno odmah 1,750.000, u najkraće vrijeme 4,300.000. Zamoljeni su Meštović i

R. Gazzari da preuzmu vodstvo financijalne strane. Gazzaria će se zamoliti da pođe u Južnu Ameriku, da od tamošnjih rodoljuba ishodi pokriće za zajam. Treba stupiti u pregovore s Jugoslavenskom maticom da se priredi »Odbrambeni dan«. Nastojat će se, da se polučiti financijska pomoć eventualno i sa strane drugih faktora, pa eventualno i zvaničnih.

Jutriša ima organizirati propagandu, otvoriti ured u »Adriatico Jugoslavo«, urediti arhiv za katastar bje-gumaca i njihove uporabljivosti... Ima se raditi na suzbijanju defetizma u višim političkim krugovima... Stipčević ima poč odmah u Sarajevo, Mostar i Split, da iznese zaključke i stvori financijski pododbor, a zatim se ima vratiti u Zagreb da bude veza s Dalmacijom.

Članovi skupine od danas jesu: Meštović, R. Gazzari, dr. Gazzari, Stipčević, Jutriša, Marjanović, Demetrović, Giunio, Mandić, Prv. Grisogono, Joković, Milčić, Grubić, dr. Škarica, a imadu se uvesti još dr. Werk i Ž. Petričić.

A. Mandić u svojim bilješkama dalje kaže:

»Odlučeno je, da Meštović i ja pođemo direktoru Jugoslavenske banke Dušanu Plavšiću, a kako je dr. Trumbić bio u to vrijeme ministar inostranih poslova i boravio baš u Beogradu, da ja pođem u Beograd da ispitam kako bi se on vladao prema našem podhvatu.

D. Plavšić nas je radosno primio te izjavio, da novac ne smije da igra ulogu i mora se naći kolikogod ga bude trebalo. On ne može namaknuti sve, ali će govoriti s direktorom Jadranske banke Rudolfom Hercegom i Kulmerom od Prve hrvatske štedionice. Da se ne gubi na vremenu, stavlja nam odmah na raspoloženje pola milijuna kruna.

Tada sam otputovao u Beograd Trumbiću. Kad sam ga pitao kako stojimo, stao se je žaliti na ljude i prilike a najviše na neprilike što mu ih čine naši ljudi; da je okružen ljudima koji nemaju savjesti za narodnu stvar, koji mu ometaju rad, koji ne shvaćaju važnost naših zapadnih granica i kojima nije do njih ni stalo. Tužio mi se, da bi najviše volio dati demisiju ali da toga ne smije još učiniti, jer bi sigurno došlo na njegovo mjesto lice, koje bi u svemu popuštalo Italiji i Saveznicima, pa će zato ustrajati, ali će odmah poslije utvrđenja granica s Italijom demisionirati.

Poslije tih razgovora smatrao sam da nemam što da sondiram, pa sam ispričao dr. Trumbiću otvoreno što mi mislimo, osjećamo i namjeravamo i pitao sam ga sa savjet: da li da riskiramo ili da ostavimo tu stvar — Poslije jednog momenta razmišljanja on mi reče: »Dobra je to stvar, ako ste u stanju da ju tajno provedete. Spremite se, ali morate biti do krajnosti obazrivi. I radi sebe i radi države. I morate znati na čemu ste. Vi se upuštate u avanturu i stvar će se prosuditi kao i sve avanture: ako uspijete, kovat ćemo vas u zvijezde, ako ne uspije, pucat ćemo vam u leđa. Radite, spremite se, ali budite do krajnosti obazrivi«. U daljem razgovoru savjetovao mi je, da se ne ograničimo samo na spremanje ustanka u okupiranoj Dalmaciji, već da se spremimo za eventualnu akciju i prema Rijeci; D'Annunzиеva situacija se sve više pogoršava, on je u otvorenom konfliktu s Rimom, može lako počiniti kakvu ludost, koja bi opravdala reakciju s naše strane. Samo uvijek oprezno i obazrivo.

Vrativši se s tom konfidencijalnom porukom u Zagreb, stali smo raditi. Radili smo dan i noć. Trebalo je stvoriti pod firmom Jadranskog zbora čitavu tajnu organizaciju, oružanu snagu, naći oružje i municiju, stvoriti kadrove, propagandu, organizirati prebacivanje hrane i municije u Bosnu, Liku i Dalmaciju, razviti informativnu službu i sve ostalo. Najčudnovatije je to, da smo uspjeli da sve to organiziramo u roku od tri mjeseca i da je sve besprikorno funkcioniralo, a da

2) Originalni zapisnici i bilješke nalaze se kod mene. M. M.

3) Remigio Gazzari, Dalmatinac, imućni bankar iz Chilea, koji je igrao krupnu ulogu i kod financiranja Jugoslavenskog odbora.

se je sačuvala tako stroga tajna, da više vlasti nisu ni posumnjale u ono što se radi.

Mjesne vojne vlasti, koje su od vlade bile slabo dotirane za informativnu službu, išle su nam na ruku i bile su zahvalne za informacije koje smo im pribavljali, što nama nije bilo teško: putem naših ljudi doznawali smo odmah za svaku i najmanju kretnju Talijana na Rijeci, u Istri i u Dalmaciji. Civilne vlasti su znale i vidjele da sve pogranične vlasti pomažu naše ljude, koji su se legitimirali našim iskaznicama. Vojnu organizaciju vodio je umirovljeni major-invalid Dušan Grubić na idealan način. Ne računajući neorganizirani narod, koji je, osobito u okupiranoj Dalmaciji, bio spreman da svaki čas ustane, radilo je na kraju u »Galebu«, kako smo konspirativno nazivali tu tajnu družbu, 47 bivših oficira i 3.700 aktivista.

Dolazilo je kadšto do nesporazumaka s višim vlastima. Jednom zgodom nazvao me telefonom podban dr. Rojc: »Zaboga što rade ti vaši ljudi u Lici? U Gospiću zatvorila je žandarmerija dva oficira i 17 ljudi koji imaju vaše legitimacije i spremaju ustanak u Dalmaciji. Recite mi, molim Vas, što je na stvari?« Stao sam petljati da je to nemoguće, i da dobijem vremena rekao sam mu, da ću odah doći do njega. Htio sam prije svega vidjeti što on zna o stvari. Vidio sam odmah da nema točnih informacija, pa sam porekao sve o nekom spremanju ustanka. Oni ljudi su samo naši agenti i informatori, pa ih treba pustiti iz zatvora. Rojc me je pogledao u oči i rekao: »Vi ste bili u Jugoslavenskom odboru i bili ste sa Trumbićem i mučili se da dođe do ove države. A u Jadranskom zboru su sve ličnosti koje poznajem i duboko štujem kao dobre domorodce. Vi znate što radite, a ja ne ću da budem bolji

patriota od vas. Ne ću da pitam dalje što oni vaši ljudi rade po Lici, ali vas sklopljenim rukama molim: budite oprezni i pazite što radite. Da se koja nesreća ne dogodi za državu do koje smo s tolikom mukom došli.«

Da se te stvari ne ponove, pošao sam u Beograd da kod ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribičevića uredim stvari. »Agenti Jadranskog Zbora — govorio sam Pribičeviću — koji prenose vijesti i informacije iz okupiranih krajeva imaju često na grancama neprilike, pa vas molimo da biste izdali nalog da im se na granici ide na ruku.« Pribičević je pristao i pozvao načelnika Odjela za Hrvatsku dr. Tošu Pejčića, mog starog prijatelja, da to provede. Ja sam sad njega zamolio da zamoli u ime ministra takodjer vojno ministarstvo da i njihovi pogranični organi budu na ruci tim našim agentima i informatorima. On je obećao i to učinio. A kad su iz Beograda stigli ti fermari do granice, ljudi se domislili: to sama vlada sprema putem tih ljudi neku tajnu akciju, pa više nije bilo govora o hapšenjima i istraživanju. Od tada su nam i pojedini predstavnici armije stali pomagati. Neki artiljerijski pukovnik u Lici je čak zaprisazio naše aktiviste i govorio: »Počnite, počnite, a mi ćemo za vama«. A u narodu je bio odaziv odličan. Dalmacija kao jedan čovjek. Nije bilo slučaja, da bi tko otkazao saradnju. Gorski Kotar i Primorje bili su kompaktni. I u Bosni, u Livanjskom polju, narod je bo odlično organiziran za akciju. Teško je bilo pitanje organiziranja prijevoza i stalne veze s Dalmacijom preko Like. Baš onda je bilo organizirano transportno društvo »Korana d. d.« pa smo stupili s vodstvom društva u vezu i ono je obzrijedilo vezu i prijevoz svega kad je to bilo potrebno.

(Nastavit će se)

OSVRTI

PROBLEM OPĆEG OBRAZOVANJA U NAŠIM SREDNJIM ŠKOLAMA

U našoj štampi, osobito pedagoškoj, raspravljalo se i još se raspravlja o nedostacima u obrazovanju našeg mladog naraštaja. Sva ta raspravljanja ukazuju na činjenicu, da opće obrazovanje i odgoj naše omladine ne zadovoljavaju zahtjeve o odgoju novog lika čovjeka, što znači, da rad u našim obrazovno-odgojnim ustanovama nije usklađen sa tim zahtjevima. Osnovne negativnosti buržoaske škole nisu još prevladane.

Naša današnja škola, kojoj daje obilježje određeni sistem obrazovanja, sadržan i odražen u nastavnim programima, nije doživjela svoj revolucionarni preobražaj, kao društvo, u kome ona aktivno djeluje. To je i razumljivo, ako se uzme u obzir, da je sistem obrazovanja počivao na već stečenim tradicijama buržoaske škole i da je kadar naših nastavnika, u velikoj većini, izgradio svoj stil rada u toj školi.

Sistem obrazovanja ranije škole, koji se temeljio na određenoj sumi saznanja, još je više bio opterećen materijalom činjenica, koje nisu odgovarale složenijoj problematici novog društva, a ni razvoju svijesti naših mladih naraštaja. Rasporak između društvene stvarnosti i obrazovne

linije škole odrazio se u duhu nastave, koja je manje prožeta historijskom perspektivom, a više programatskim usvajanjem određene sume činjenica, u kojima nema historijske povezanosti. Zbog toga i logička struktura činjenica, na kojoj se temelje saznanja naših učenika, nije historijski usmjerena, ni obrazložena. Dok naša stvarnost s jedne strane, težinom i uvjerljivošću stvarnih činjenica, uobličava svijest naših mladih naraštaja, dotle obrazovanje, koje pruža škola s druge strane, pritiska svijest teretom raznorodnog obučnog materijala, koji dijelom i ne odgovara razvoju učenika, ne potiče njegove stvarne interese.

To je bilo razumljivo u sistemu obrazovanja ranije škole, ali ne danas, kada je naš učenik neposredno uključen u društvena zbivanja i kada se duh obrazovanja mora da ostvaruje u svijesnoj i stvaralačkoj djelatnosti.

Ako je cilj obrazovanja i odgoja naše današnje škole široko i duboko obrazovan čovjek, »sa širokim vidicima i znanjem, slobodan, odvažan, koji će moći da ulazi u nove poslove i probleme, što ih život nameće i sve će više nametati«, onda je cilj takvog obrazovanja i odgoja, u prvom redu,

ostvarenje mogućnosti, da se steče i nauči sposobnost biti slobodan, odvažan, sa širokim vidikom i znanjem, kojim čovjek može raspolagati i njime upravljati.

Kvalitet obrazovanja, koji pruža naša današnja škola, ne ostvaruje takve mogućnosti, jer se obrazovanje još temelji na usvajanju određenih programatskih činjenica, a ne koristimo ih kao sredstvo za postignuće istina, usmjerenih, da učvrste poglede i navike, koje se konačno ostvaruju u slobodi mišljenja i ličnoj odgovornosti. Zbog toga struktura obrazovanja u našim školama, koja bi morala biti intenzivna i ekstenzivna, još ne zadovoljava društvene zahtjeve. Postoje i griješke u pedagoškom sistemu, koji također ne odgovara zahtjevima novog lika čovjeka, a također u nesavršenosti naših nastavnika (obučavati nije samo znanost, već je više umijeće, a dobri su majstori uvijek bili u manjini).

Naši učenici još uvijek završavaju škole znajući od svega pomalo, ali temeljitost nedostaje. Na kraju završenih studija postaju ili specijalisti ili površni znalci, jer ne posjeduju jedan integralni princip, koji bi im omogućio da potpuno ovladaju stečenim znanjima. Zbog toga naši mladi ljudi i ne djeluju prema stečenim saznanjima i njima ne kultiviraju ličnu aktivnost, što se opaža i kod učenika koji su završili srednju opće-obrazovnu školu, kao i tehničke škole.

Iz tih škola izlaze učenici s određenim teorijskim kvantumom, na čemu počiva tehnika određene struke ili specifikacija, a nisu pripremljeni da shvate na inteligentan način činjenice iskustva, već se zatvaraju u perspektivu svoje uske specijalnosti. U najboljem slučaju, tu i tamo, kulturni se privid spasava nekom vrstom filosofije napabirčenih detalja iz rastrganog i površnog književnog obrazovanja.

Da li je izlaz u tome, da tehničkim predmetima pružimo više općih saznanja, a nastavi opće-obrazovnih predmeta više tehničkog znanja, pa da u ovoj retorti dobijemo određeni, ali problematičan spoj, kojim bismo odredili i utvrdili sistem našeg obrazovanja? Time ne bismo dodirnuli dubine osjećajnog života mladih ljudi, ne bismo razbudili i povezali u cjelinu njihove interese, već bi sve ostalo u »pregradama« svijesti.

Sve dok se sistem našeg obrazovanja bude temeljio na izvorima iz »tvornice« činjenica, dogmatski obojenih, neinteresantnih, dalekih prirodnim interesima i razvoju učenika, koje se činjenice dadu napamet i naučiti, ali i brzo zaboraviti, jer se u njima ne sagleda srce stvari, ljudski element, sve dotle ne možemo govoriti o pravom i temeljnom obrazovanju. U nepreglednom obilju činjenica iz obučne materije, koju pružamo mladim ljudima, ne osjeća se prava veza i dodir između »savjesti« vjekova. Može li se, uopće, govoriti o

pravilnom obrazovanju, ako učenik ne nosi u sebi i ne osjeća rezultate najviših dostignuća i napora ljudskih, bez čega nema prave kulture duha i srca? Obrazovanje ne postizava svoju svrhu, ako se kroz dodire sa djelima i naporima ljudi nije učenik naučio, da čovjeka više voli, ako na tome nije razvio sve snage svoga srca i uma.

Ovim zahtjevima ne odgovara sistem obrazovanja u našim školama, ne odgovaraju naši nastavni programi, a ni naš metod rada.

U suhoj sistematici naših nastavnih programa, gdje su činjenice registrirane gotovo arhivski, sistematizirane botanički, ne osjeća se dovoljno sam čovjek, zbog čega, velikim dijelom, nastavi nedostaje etički princip integracije. Kakav nesklad između ciljeva i zadataka nastave u našim programima i same građe programa, koja dovodi u pitanje i same ciljeve i zadatke nastave svojom preopširnošću — gušeći obiljem detalja te iste ciljeve i zadatke, pa samog nastavnika i učenika! Mogu li se, bez velikih napora, u takvom kaleidoskopu činjenica, da otkrivaju »velike stvari, koje interesiraju misao i savjest ljudsku?« Sastavljači takvih programa, čini se, nisu se mnogo obazirali na činjenicu, da je i socijalni sastav škole izmijenjen, da je veliki broj radničke i seljačke djece došao u školu sa manjim iskustvom i predznanjem nego što je to bilo u ranijem periodu buržoaske škole. Programi su, možda, odgovarali zamišljenom idealnom učeniku, čije se iskustvo temeljilo na već stečenim tradicijama, što je bila pedagoška greška i iluzija. U tim i takvim programima svaki je predmet zaista odvojen od problematike ostalih predmeta, kao da su sva zbivanja u životu i svijetu u okvirima samo jedne određene predmetne problematike. Na taj je način učenik prisiljen, da život promatra kroz perspektivu odvojenih predmetnih problematika (razumije se, ako to može), da ih povezuje, što je teško, jer ih povezane ne doživljava. Zato se on osjeća nekako izgubljen, neuravnotežen, kao da mu je pred oči iskrsla simultana zbrka raznorodnih slika po sadržaju, što je otežčano još i činjenicom, da je osjećajni život velikog broja mladih ljudi poremećen teško proživljenim časovima u ratnim zbivanjima.

Sve to, pa činjenica, da je učenik posmatran kroz perspektivu programa, uslovalo je i nedostatke u prisnijem, jedinstvenijem dodiru između nastavnika i učenika. Današnjim našim naraštajima, koji više traže i zahtijevaju nego raniji naraštaji, nisu dovoljni okviri obrazovanja na obilju činjeničkog materijala, u kojem se ne vidi »slika čovjekova života, napora i težnji, ideala, bijede i veličine« (Vranicki) — i u kojem ostaju skrivene etičke osnove. Nije im dovoljna ova suha sistematika nastavne građe, koja bi morala biti iznesena »historijsko-sistematski — obuhvatajući epohe čo-

vjekovog razvoja (u materijalnom i duhovnom pogledu) u svoj njihovoj cjelini«. (Vranicki).

Obrazovanje današnjih naših naraštaja treba oploditi etičkom osnovom onog humanizma i onih ideala, koji treba da izviru iz likova velikih boraca za istinu i slobodu čovjekovu, kao i najvećih kulturnih vrijednosti, koje su opća svojina čovječanstva — kroz prošlost i današnju stvarnost.

Istom će tada moći naši mladi naraštaji »da se kritički odnose prema većini kulturnih i životnih pojava, da razumijevaju i obuhvate unutarnju vezu svih pojava, izgrade jedinstven pogled na svijet i društvo«, čime će postići socijalnu i moralnu cjelovitost čovjekove ličnosti.

Kada govorimo o sistemu obrazovanja, ne možemo ga odvojiti od pitanja metoda rada, stila u radu, jer su usko povezani. Metodika rada još je uvijek jednostrana, neduhovita, verbalno-knjiška, u nizanju činjenica, u duhu spekulativno-herbartovskom, usprkos nastojanjima pojedinaca, da te nedostatke prevladaju. Takav metod rada nije u mogućnosti, da dade i ostvari onakvo znanje kakvo je potrebno »za egzistenciju u jednoj socijalističkoj zemlji«, a još manje, da stvori u višim razredima »slobodnu atmosferu kulturnog života u vrijeme najidealnijeg odnosa mladih ljudi prema svijetu, sa knjigama u školi, a još više van škole, sa živim interesom prema konkretnim očitovanjima ljepote i snage ljudskog duha, sa što većim mogućnostima apstraktnog mišljenja i estetskog doživljavanja« (G. Gamulin). »Politehnizacija nastave«, kao ustuk verbalno-knjiškom metodu rada, ne rješava integralno problem obrazovanja i odgoja cjelovite ličnosti. Borbeno mišljenje, kritičnost znanja, slobodno i široko ispoljavanje svojih misli, živi i misaoni rad, svestranost shvatanja, uz mobiliziranje osjećajnog života učenika, gdje je nastavnik pokretač i regulator visoko kulturnog i raznovrsnog rada — ne odlikuje stil rada naše škole.

Ako se ne možemo potpuno složiti sa činjenicom, da je sistem obrazovanja pogleda na svijet i društvo izrazito »kanonsko-biblijski«, ipak možemo tvrditi, da takav sistem i metod rada ne razvija kritičnost mišljenja i ne izaziva kod učenika takav napor duševnog života, koji bi učenik inače osjetio, da je sav zanesen predmetom o kojem raspravlja. U dogmatski uobličenoj tematici, u izrazito školsko lekcijaškom stilu rada ne može se otkriti ličnost učenika (može se paralizirati duševno zdravlje učenika!), a ni pravilno ocijeniti njegove sposobnosti (u tome su izvori kampanjskog učenja sa svim nepravilnostima, koje ga prate).

Izmjene u sistemu obrazovanja nužno zahtijevaju i promjenu metoda, stila u radu, ali drukčiji metod rada traži, u prvom redu, raznovrsniji duševni sklop nastavnika, o čijoj ličnosti zavisi stil rada i metod, makar ga ograničavali obimni

nastavni programi. U više razrede gimnazija možemo uvesti i više predmeta, korisnih i potrebnih za potpunije obrazovanje, ali historija svjetske književnosti, umjetnosti, muzike, stvorit će površnu kulturnu polituru, ako nastavnik nije prožet onim što izlaže i pruža. Stil u radu — stil je ličnosti, a dobrog metoda nema bez izgrađene ličnosti. Kada nastavnik razmišljanjem i samostalnim proučavanjem bude obuzet velikim stvarima i njima obasjan, tek će onda moći da saopći učenicima svijetlo i emociju svoga duha. Pravilne nastave nema i ne može biti, ako u njoj nema »slobodne i intimne veze duha nastavnikova sa duhom učenika«. Nema ni slobode mišljenja, ni slobode ličnosti, koja mora biti u srcu nastave, ako nismo postigli, da učenik sve shvati i osjeti. To možemo samo onda, ako je i nastavnik sposoban da sve shvati i osjeti.

U traženju puta, da se izmijeni lik naše škole i našeg mladog naraštaja, postavlja se i problem izmjene strukture gimnazije (viših razreda). Da li se time, u konačnoj liniji, rješava problem današnje škole opće naobrazbe? Djelomično. Osloniti se samo na gimnaziju, kao na opći tip škole, koja daje opću naobrazbu, značilo bi tražiti, da ona nadoknadi i one praznine u predznanju općeg nivoa, koje su vezane za raniji period školovanja i raniji period života učenikova. Život je, ipak, jedna cjelina i praktični odgojitelj. Ako provodimo modifikacije u okviru škole, a ne sprovedemo u svim područjima života, tako da okružimo učenika kulturnim vrednotama i osiguramo sve pozitivne uvjete za njegov razvoj, izostat će rezultati, ma kako izmijenili strukturu same škole. Bitno je sa kakvim osjećanjima i stavom prema kulturnim vrednotama dolazi učenik u gimnaziju. Potrebno je početi izmalena, a nedostatke obrazovanja prebaciti jedino na škole opće naobrazbe — značilo bi jednu posljednicu ograničiti samo na jedan uzrok.

Problem obrazovanja i odgoja težak je problem i složen, ne može se riješiti odjednom, njega treba rješavati postepeno, u dugom razvojnom procesu. Pravilno se ne može i ne će riješiti, ako nastavu ne budu prožimale velike stvari, koje interesiraju savjest ljudsku, ako te iste stvari ne budu u srcima naših nastavnika, ako ih ne budu mogli saopćiti mladim naraštajima istim onim žarom, koji obilježava mladost.

Naša je omladina željna saznanja, ona ih iščekuje, da joj budu otkrivena i povezana sa čovjekom i životnim zbivanjima, da kroz ta saznanja osjeti veličinu čovjeka i stvari, nađe svoje ideale.

U tome je smisao i cilj pravog obrazovanja, istinskog humanizma, a nastavnik je dio tog jedinstva, najvažniji dio, bez kojega se ne može uopće riješiti problem obrazovanja i odgoja.

Berislav Lukić

KULTURNO-PROSVJETNA PROBLEMATIKA ISTRE - Osvrt na jednu diskusiju

U organu Komunističke partije Hrvatske »Naprijed« (brojevi 6, 7, 8, 9 i 11 ove godine) vodjena je diskusija o kulturno - prosvjetnoj problematici Istre, u kojoj su učestvovali Drago Gervais, Petar Suran, Tone Peruško, Ivan Curl i Vitomir Ujčić.

Već sama činjenica, da je došlo do ove diskusije, pokazuje, da su izvjesni problemi u pogledu kulturno-prosvjetnog rada u Istri sazreli i da traže svoje rješnje. S druge strane, ma da ih ni izdaleka nije iscrpila, ni riješila, diskusija se je dotakla osnovnih pitanja, suštine kulturno - prosvjetne problematike u Istri.

Ne namjeravam, da dajemo opširan prikaz ove diskusije. Dotaći ćemo se samo njenih glavnih momenta, ali podvlačimo, da je diskusija bila i potrebna i korisna, jer je kulturno - prosvjetni problem u krajnjoj liniji i politički problem, pogotovo u Istri.

U diskusiji je postavljeno ovo pitanje: koliko su okupacija Italije i četvrt vijeka fašizma u Istri utjecali na naše narodne mase; da li je taj utjecaj, denacionalizatorska politika, koju je Italija vodila, potpuna likvidacija našeg kulturnog života i t. d., toliko djelovala na naš narod, da o kulturno - prosvjetnom problemu u Istri treba govoriti kao o specifičnom problemu, koji ne postoji ni u jednoj našoj drugoj pokrajini. Ako se ova teza prihvati, onda se, razumljivo, postavljaju pred nas i druga pitanja, kao što su forma rada i slično.

Mišljenja su u diskusiji bila različna. Dok su jedni diskutanti tvrdili, da postoji takva specifična problematika, drugi su je poricali i pozivali se na kulturne tradicije, na ranije veze Istre s Hrvatskom, na kulturno - prosvjetni rad za vrijeme Narodno - oslobodilačke borbe, na školstvo, koje se poslije oslobodjenja razvilo u Istri, i t. d.; ukratko smatraju, da se Istra u tom pogledu ne mora tretirati kao posebni problem.

Medjutim, svi su diskutanti, ma da iz raznih razloga (Istra je izložena i periferna zemlja, iredenta i t. d.), bili složni u tome, da kulturno - prosvjetnom radu u Istri treba posvetiti naročitu pažnju, da se s njegovom problematikom treba najozbiljnije pozabaviti.

Diskusija je iznijela i praktične prijedloge, koji bi mogli doprinijeti unapredjenju kulturno - prosvjetnog rada u Istri. Predloženo je, kao najvažnije, da se u Puli stvori jak kulturni centar za cijelu Istru, da bi Pula, pa i manja mjesta u Istri, trebalo da imaju svoju štampu, naročito novine pristupačne istarskim seljačkim masama, da bi trebalo otvoriti čim veći broj čitaonica, knjižnica, domova. Govoreno je i o učiteljskom kadru, koji bi trebalo da bude na visini i slično.

U diskusiji je došla do izražaja i jedna konstatacija, koja ukazuje na nedostatke i propuste na samom terenu. Iznijeti su podaci o neaktivnosti Saveza kulturno - prosvjetnih društava, neaktivnosti samih društava, kao i NF, koji su u mnogim mjestima Istre gotovo potpuno zanemarili kulturno - prosvjetni rad. A uzalud nam sve diskusije, sve ideje i svi pametni prijedlozi, ako je teren neaktivan, ako se on ne miče. Žalosni su, na pr. podaci, iznijeti o Puli, koja je nekad zaista bila kulturni centar Istre.

Medjutim, ne samo ova diskusija, nego i naša društvena praksa uči nas, da ćemo imati samo ono i samo onoliko koliko sami stvorimo.

Diskusija se dotakla i mnogih drugih pitanja: sve u vezi sa kulturno - prosvjetnom problematikom Istre. — Bilo bi dobro, da se ubuduće tim i drugim problemima pozabavimo na ovom mjestu, da o ovim, kao i o drugim pitanjima, diskutiraju svi kulturni radnici Istre.

-D-

O ŽELJI I POTREBI DA SE RADI I VIŠE I BOLJE

Marginalije uz diskusiju na godišnjoj skupštini Društva za povijest i kulturna pitanja Istre, održanoj 5. i 6. aprila 1952. u Puli.

Za Istru, za naše novooslobodjene krajeve, naš je osjećaj živ, uzbuđljiv, uvijek budan... Protkan je mišlju, da su nam taj dio naše zemlje otimali, porobljavali, dijelili »linijama«, priželjkivali, prisvajali, osporavali. Ali, da se nismo dali. I da se ne damo. To je naše odlučno, borbeno i patriotsko stanovište.

Ipak na putu po Istri javlja se i druga misao — ona o radu. Misao o radu, stalnom, upornom, smišljenom, nametnula se i za trajanja godišnje skupštine Društva za povijest i kulturna pitanja Istre. Ono ni sada ne ostavlja naš interes. Ona traje, nameće se svugdje i svagda, bodri, goni nas, hoće da se oživotvori; da kaže: eto, tu se radi, na toj istarskoj zemlji, radi se i više i radi se bolje... Jer ljudi hoće da rade, da se izraze, da kažu, da ostvaruju, da krenu naprijed. Tu impresiju ostavila je i skupština u Puli.

To je pozitivna strana ove skupštine. Ljudi, svi od reda patrioti, srasli s tlom Istre, jednostavno su progovorili, rekli što misle, što zapažaju, gdje nam zapinje, što ne učinismo, a što treba da činimo. Ukazano je na potrebe Istre, ove današnje. Istra je dugo bila okupirana, ugnjetavana, odnarodjivana. Tra-

gove prošlosti valja ukloniti. Više od toga: novo dati, izgraditi, osvijestiti... Rečeno je dosta što želi Istra, kakve su to želje, kako ih ljudi vide, uočavaju.

Ova se skupština pretvorila u mali kulturni parlament Istre. I zato niti je dosta, niti je sve, niti za vršava s tim da se o toj skupštini napiše izvještaj novinski ili ovakve marginalije. Treba više, mnogo više. Ta je skupština donijela niz zaključaka. Oni su rezultat jedne diskusije, koja je bila, govoreći usko, iz okvira samog društva, tu i tamo, i preširoka, možda malo »društvena«, što će reći nije pretresla dovoljno rad tog pulskog društva. Ali je ona bila istarska, i kao takva dobrodošla, aktuelan izraz aktuelnih potreba i želja.

Osjetilo se na toj skupštini: naš kulturno-prosvjetni rad u Istri ne smije biti kampanjski, povremen, površan. On mora biti bolji nego dosada, dublji, širi, po sistemu, srastao s tlom, izraz i odraz prilika i potreba, a sprovesti ga treba na temelju izvršene analize o današnjici Istre: zatečenog stanja, izvršenog rada i sadašnjeg rada, koji treba pažljivo uočiti, pretresti i — tada, realno i konkretno ići dalje.

Kulturno - prosvjetni rad, poznato je, ne trpi šablone, ni uske okvire, ni samo direktive, one u detalje — drugo su opće smjernice rada — ne podnosi hladno »postavljanje stvari«; taj rad je moguć, koristan, plodan, s rezultatima, kad se oni koji na tom polju rade,

doista razigraju, kada su inicijativni, poletni, nespuntani, živi, vatreni borci za progres, za izmjenu loših prilika, navika, običaja, kad su riječju za ista kulturno - prosvjetni radnici. Da budu zagrijani, kako bi druge zagrijali, da budu kulturni, kako bi druge kulturno uzdigli, da imaju osjećaj za stvarnost i perspektivni pogled u budućnost, kako bi to i drugi postigli.

Skupština je dala utisak: da ljudi hoće, žele i mogu dati impulsa kulturno - prosvjetnom radu u Istri, više života, širine, dubine, konkretnosti. I pala je riječ: raditi vlastitim snagama. I suradjavati.

Na primjer, u Istri, a to vrijedi i za Rijeku, treba više pažnje pokloniti jeziku, njegovanju jezika, i više, mnogo više u tom pravcu poduzeti nego dosada i učiniti. Na skupštini je dato dosta primjedaba baš o kva-renaju hrvatskog jezika u natpisima, nazivima i t. d. Zadatak je jasan.

I o povijesti Istre. Traže je učitelji, traže je svi, ali nje još nema. Izučavanju Istre treba se posvetiti više, dati rezultate toga proučavanja, bar one do kojih se došlo, ne čekajući završne riječi. I ovdje je zadatak jasan.

Osim toga, ima li Istra novine, njoj potrebne, dostupne jezično i sadržajno? Što može čitati čovjek Istre, onaj koji se počeo nacionalno buditi prije 19-8., pa ga fašistička okupacija bacila unazad, u borbu za goli život, za nacionalno održnje. Šta kaže o tom Pazinu, šta misli Pula, kako reagira Rijeka? Koji je put, koji način, što uraditi? I rečeno je: Istra treba tjednik, jer istarski čovjek, uz obilje naše štampe, ipak nema novina i ne čita. Ima nečeg u tim zapažanjima, koja su dobronamjerna, u tim pitanjima, koja su izraz potreba. Valja sve to otvorenim očima vidjeti i dalje pretresati.

U tom ozbiljnom poslu diskusija je više no potrebna, da se dodje do jednog: šta Pula može dati, šta

treba dati. Tamo radi Arheološki muzej, tamo je Naučna biblioteka, tamo je Narodno sveučilište, Klub prosvjetnih radnika, Pedagoški centar... Zatim, što mogu dati Pazin i ostali gradovi?

Pao je prijedlog da se osnuje društvo ili organizacija društava, da se stvori centar sa sekcijama ili slično, po kotarima, mjestima Istre, kako bi se svi kulturno - prosvjetni i drugi aktuelni problemi uspješnije proučavali i riješavali. Zamisao je: široko aktiviziranje svih, da rad bude opći, a rezultati brži i veći.

Osjetilo se na ovoj skupštini, da je vrijeme da se učini više nego dosada, da se narodu Istre nije dalo dovoljno. Riječ je prvenstveno o kulturno - prosvjetnom radu, od škola do istarskog tjednika. Prema tome nametnuo se kao zaključak i zadatak: dati više nacionalnoj većini Istre u njenim nastojanjima i potrebama, kako bi se brže koračalo naprijed.

A u tim stremljenjima za više i bolje na tlu Istre javiše se i dva reprezentanta, dva vrška, koji u prošlosti Istre igradu svaki svoju ulogu: Pula i Pazin. Upinju se, da se čuju i vide, da se razvijaju, da predvode, svaki na svom terenu, da ih se razumije. Težnje plemenite, nastojanje pohvalno, brige razumljive. Razumjeti ih treba, saslušati i pomoći, moralno i materijalno. Od toga samo koristiti, ako se stvari gledaju realno, sagledaju ne usko lokalno, već široko, jer se time koristi cjelini.

Ne može čovjek ostati hladan i nemaran prema onome što se čulo u Puli. To treba reći. I još više: treba poraditi više i bolje. I Pula, i Pazin, a s njima i ostala mjesta u Istri, i svi zajedno. Više i bolje učiniti na kulturno - prosvjetnom polju. U tome je bit svih želja, zahtjeva i potreba. To treba prihvatiti razumom i — srcem.

V. A.

PUBLIKACIJE TALIJANSKE MANJINE U JUGOSLAVIJI

Položaj talijanske nacionalne manjine u novoj Jugoslaviji proističe, u biti, iz samog socijalističkog karaktera naše zemlje. Njezina struktura i socijalni poredak u njoj — s radničkim masama na vlasti, kojima rukovodi i koje odgaja KPJ — pružaju, još prije negoli samo slovo Ustava i ostalih zakona, jamstvo za slobodan nacionalni život i nesmetan razvitak Talijana. Ta mogućnost razvitka nije osigurana samo načelno, već se ona svakodnevno ostvaruje, zahvaljujući staranju i raznim mjerama koje narodna vlast i njezine ustanove, i materijalno i moralno, poduzimaju, da bi poduprle sve napore talijanske nacionalne manjine u tom smjeru. Na te napore podstiču je uvjeti novog socijalističkog života, koji joj dopušta da oslobodi u sebi one stvaralačke snage, koje su u njoj tinjale i bile zapretane sve do oslobodjenja ispod fašističkog pritiska.

Kao što znamo, Talijani Riječke oblasti imaju svoje škole, vlastite kulturne organizacije i umjetničke ustanove. Možemo slobodno reći, da nema nijednog područja političke i kulturne djelatnosti, u najširem smislu te riječi, na kome ne bi postojale organizacione forme, namijenjene specijalno Talijanima. No, medju svim tim instrumentima za ideološko - političko i kulturno uzdizanje, kroz koje se ispoljavaju specifični zahtjevi talijanske manjine, zauzima štampa zasebno mjesto. Ne samo zbog toga što je ona instrument, koji u najširim razmjerima i najbrže prodire u široke mase, te tako u velikoj mjeri prido-

nosi njihovoj sve većoj aktivizaciji na djelu socijalističke izgradnje, već, da tako kažemo, i zbog izvjesnog njenog prava prvorodstva.

Počeci štampe talijanske narodne manjine — tož izrazitog orudja odgoja i političke borbe — padaju, ustvari, u doba Narodnooslobodilačke borbe, u 1943. godinu. Tada je počeo izlaziti »Il Nostro giornale«. Zadatak tog lista bio je, da za borbu protiv fašizma, za protjerivanje okupatora i za vraćanje Istre i Rijeke matici zemlji, pored Hrvata, mobilizira u redove jedinstvenog Narodnog fronta i Fronte — i Talijane. Iz primitivnih partizanskih »tehnika« izlazile su za vrijeme borbe na hiljade i hiljade stranica lista »Il nostro giornale«, a kasnije i »Voce del popolo« (počeo izlaziti u oktobru 1944. godine). »Noi giovani«, »Lot-tare« i tolikih drugih publikacija i raznih brošura, koje su talijanskim masama prenosile ohrabrujuće, odgojne i organizatorske riječi Partije.

Zato nije na odmet, da u ovom kratkom osvrtu na današnju štampu talijanske nacionalne manjine podjemo upravo od njenih prvih publikacija. Time želimo, da, osim materijalnog, podvučemo, prije svega, i njen idejni kontinuitet, nepromjenljivost njenih namjera. Kao što su one bile pokretač onih prvih mršavih — ali bogatih energijom i zanosom — stranica, izvučenih na ciklostilu, njima su isto tako prožete i novine i časopisi, koji danas, u posljednjoj godini Petogodišnjeg plana, izlaze iz naših štamparija.

Kad imamo to u vidu, bit će nam jasno i to, zašto je proces izgradnje naše manjinske štampe i naših novinskih kadrova prošao iste etape, koje i čitava naša socijalistička izgradnja. Ona se pritom sukobljavala katkad s ne malim i teško savladivim preprekama, a ponekad bolovala i od subjektivnih nedostataka i praznina. No, snagu joj je davala uporna i čvrsta volja da se radi uvijek više i uvijek bolje. U tom razdoblju sredjivanja stečena su dragocjena iskustva, koja su nam dozvolila da današnjoj našoj štampi dademo točno određeni lik, podešen — ukoliko je to moguće — potrebama naše manjine. To, razumije se, još nipošto ne znači, da ona ubuduće ne će napredovati i usavršavati se.

Danas Talijani Rijeke i Istre raspolažu s »Voce del popolo«, dnevnikom na četiri strane velikog formata. Preuzevši slavne tradicije lista »Il nostro giornale«, koji je izlazio u Puli do 1947. godine, »Voce del popolo« je organ Narodnog fronta i vrši važan zadatak odgajanja i političkog obavještanja talijanske manjine. Proširen je u svim mjestima Istre gdje žive Talijani, a još u novembru prošle godine izdao je svoj dvijehiljaditi broj.

Iz fuzije nekih časopisa, koji su ranije izlazili, porodila se početkom ove godine »Panorama«, ilustrirani polumjesečnik za politička, kulturna i znanstvena pitanja. Od 1948. izlazi »Il Pioniere«, koji je među djacima stekao naročito vjernu publiku. Taj je časopis vrlo često bio od velike pomoći nastavnicima, nadomještajući im tu i tamo školsku lekturu. Za potrebe tehničara i sportista pokrenut je 1951. mjesečnik »Tecnica e sport«. Nastavnici već od 1947. imaju svoj pedagoški časopis »Scuola nuova«, u kojem sami suraduju. Taj časopis vrši značajnu funkciju u pogledu stručnog spremanja nastavnika, kao i za toliko potrebnu i korisnu uzajamnu izmjenu iskustava.

Sve te publikacije izlaze u Rijeci. Treba da spomenemo još i polumjesečnik »Piasa granda«, organ Narodnog fronta za grad Rovinj. Pokrenut je u ljetu 1951., vodeći računa o karakteru tog grada s pretežno talijanskim stanovništvom.

Treba, osim toga, dodirnuti i izdavačku djelatnost Talijanske unije za Istru i Rijeku. Zahvaljujući toj djelatnosti, koju su pomagali hrvatski izdavački zavodi, moglo se izdati znatan broj publikacija, počevši od školskih udžbenika (u redakciji Unije i uz surad-

nju s Ministarstvom — kasnije Savjetom za prosvjetu NR Hrvatske) pa do političkih, privrednih, kulturnih, književnih izdanja, literature za djecu i t. d.

Konačno, u tu granu djelatnosti spada, u širem smislu, i Radio - stanica Rijeka, koja, svojim emisijama na talijanskom jeziku, uspješno zadovoljava zahtjeve naše manjine na polju radiofonije. Te emisije priprema posebna redakcija.

Lako možemo shvatiti, da su postojale i brojne objektivne materijalne poteškoće, koje su ometale postojanje i razvitak naše manjinske štampe. Dovoljno je, na primjer, da pomislimo na potrebu štampanja i malih tiraža pojedinih publikacija — koje zbog svoje tematike interesiraju samo ograničen krug čitalaca — a da to ipak ne utječe odviše na prodajnu cijenu. Nadalje, mogućnost povećanja tiraže talijanskih publikacija objektivno je ograničena samim brojem pripadnika talijanske nacionalne manjine pa, prema tome, i njenim kapacitetom apsorpiranja štampe. Za uklanjanje tih poteškoća mnogo je učinila narodna vlast, pomažući izdašno materijalnim sredstvima talijansku štampu. Na taj je način bilo moguće riješiti materijalnu stranu postojećih i pristupiti izdavanju novih publikacija. Isto tako, samo potporom narodne vlasti, moglo se nedavno osnovati izdavačko poduzeće Talijanske unije »Edit«, koje već u ovoj godini ima u projektu opsežan radni program.

Ta simptomatična činjenica poprma posve osobitu važnost u svijetlu žalosnih događaja, o kojima nam svakog dana stižu vijesti s one strane granice, gdje se slovenskom stanovništvu u Italiji i u zoni »A« osporavaju osnovna nacionalna prava. Nasuprot tome, talijanska manjina u Jugoslaviji ima razloga za sve zanosniji polet pri izgradnji svoje socijalističke domovine.

Ono čime raspolažemo na području štampe — kao uostalom i na ostalim područjima — nije međutim završna, već polazna točka. Uporedo sa socijalističkom izgradnjom naše zemlje rasti će i potrebe talijanske manjine u pogledu štampe, a time i materijalne mogućnosti da budu zadovoljene. Zato posao, koji je dosad izvršen i koji se momentano vrši, ne predstavlja drugo nego međufaze samo jednog trajnog napredovanja: napredovanja ka socijalizmu, koji će biti kruna dnevnih napora bratskih naroda čitave Jugoslavije.

ERIO FRANCHI

ANTE DUKIĆ

Rodjen u Zaseoku Jurjenici ispod Kastva, Ante Dukić pripada prvoj istarskoj učiteljskoj generaciji, koja je završila svoje školovanje u trojezičnoj Učiteljskoj školi u Kopru. Kao djak počeo se javljati u tršćanskoj »Našoj slozi« pod pseudonimom: Bogdanov. Prve su mu crtice »Pas i mačka« i »Kriumčar« izašle početkom 1887. u zagrebačkom časopisu »Balkan«.

Iza jednogodišnjeg službovanja na otoku Krku dolazi u svoje rodno mjesto, gdje je ostao 17 godina kao podučitelj. Svojim je nepokornim stavom nailazio na neshvaćanje i kod naših narodnih boraca u Istri. Spinčić ga u svojim »Crticama« nije ni spomenuo. Bio je suradnik Matka Laginje, pa je u Gospodarskoj zdruzi u Kastvu, koju je Laginja osnovao i bio njezin predsjednik, bio osam godina tajnikom. Tu istu dužnost vršio je neko vrijeme i u »Bratovštini« hrvatskih ljudi u Istri«. Kada su se kastavski radnici odvojili od kastavske Čitaonice, Dukić je postao blagajnik Delavskog društva. Vodi njegov zbor i komponira pjesme za njega. Radio je i u Laginjinoj Delavskoj školi.

Najzad je postao učitelj i upravitelj u kastavskoj »Pripravnici«, koja je spremala omladinu za učiteljsku školu.

Za čitavo vrijeme bavio se književnošću. Suradnjivo je u »Našoj slozi«, učiteljskom listu »Narodna prosvjeta«, »Mladom Istraninu«. Zbog jednog njegovog članka u Kraljičevu Djačkome kalendaru »Jorgovan« bila je čitava naklada zaplijenjena.

Bio je tajnik i predsjednik prvih naših istarskih učiteljskih društava. Povjerenom mu je bilo da sastavi čitanke za osnovnu školu. Jednu je dovršio, ali je ovaj posao kasnije preuzeo Vladimir Nazor. Dukić je napisao i brošuru »Zar i učiteljicama istu plaću?« Ta je knjiga odraz njegova osebnog stava, pa je naišla na opravdanu kritiku.

Ojadjen prilikama i dosta slabim materijalnim stanjem, ostavlja mjesto upravitelja »Pripravnice« u Kastvu i polazi u Goricu, gdje dobiva mjesto učitelja vježbaonice na talijansko - njemačkoj preparandiji

(1905). Mjesto je dobio na temelju natječaja, zato što je perfektno poznao talijanski i njemački jezik. Svojom je marljivošću potpuno svladao francuski i engleski, pa je mogao čitati i ispravljati prijevod svojih djela na tim jezicima. Poznao je i slavenske jezike. U Gorici se bavi i proučavanjem istarske povijesti, a skupio je iz svoje prakse i bogat materijal za oveće pedagoško djelo. Suradjivao je i s nekim talijanskim slavistima.

Živčano rastrojen odlazi 1915. g. u penziju i onda u vojsku. Poslije rata dolazi u Zagreb i 1923. preuzima učiteljsko mjesto u Samoboru. Neko vrijeme radi za tim u Nakladi školskih knjiga u Zagrebu, a 1925. bude ponovno penzioniran.

Iste godine Dukić je izdao svoje prvo književno djelo »Dnevnik jednog magarca«, zatim »Pogled na život i svijet« (1929). Ruskom prijevodu ovog djela napisao je predgovor Bogdan Popović. Kad je djelo izašlo u Beogradu, nagradila ga je Srpska akademija nauka.

U 65. godini života izlazi mu dobro primljena knjiga pjesama »Od osvita do sutona«, biografske naravi, koju posvećuje biskupu Jurju Dobrili. Više tih pjesa-

ma prevedeno je na razne jezike, a jedna od najljepših, »Hram« i na hebrejski.

Dukić je bio vanredan poznavalac čakavskog dijalekta, o kome je i pisao. U tom je dijalektu isklesao klasičnim izrazima »Devicu Mariju«, s jakom socijalnom notom. Druga mu je čakavska pjesma »Naš domaći glas«, po bogatstvu izraza još snažnija, a posvećena je kompozitoru I. Matetić - Ronjgovu.

1944. g. izlazi mu knjiga pjesama »Zov Kvarnera«, koje su pune nostalgije za rodnim krajem. Poslije rata napisao je poemu »Prolaz kroz ratnu vrućicu« (1946), koja još nije objavljena.

Umro je u Zagrebu, gdje je i pokopan. Na grobu su govorili akademci Dobriša Cesarić u ime »Društva književnika Hrvatske« i Milan Marjanović u ime Primoraca i Istrana. Nekrolog u »Hrvatskom kolu« (broj 1. siječanj 1952. str. 64) napisao je M. M. (Milan Marjanović).

Ante Dukić bio je na književnom polju svakako jedna od interesantnih ličnosti. »Hrvatsko kolo« je najavilo rad Milana Marjanovića o radu i literarnom značaju djela ovog našeg pisca.

ANTE RUBEŠA

LIKOVNI ŽIVOT U RIJECI

Kad se govori o životu jednog grada, pored ekonomskog i političkog, treba uzeti u obzir i kulturni momenat. Možda bi točnije bilo, da se na kulturnom planu jednog grada ili određenog teritorija pokazuju rezultati postignuti na ekonomskom i političkom polju.

Likovni život, kao jedan od faktora općeg kulturnog života na Rijeci u ovoj godini, mnogo je — u odnosu na prošlu godinu — raznolikiji i življi. U nepuna 4 mjeseca, u izložbenim dvoranama Galerije likovnih umjetnosti na Korzu, imali smo prilike vidjeti četiri različite slikarske izložbe, što nije bio slučaj u čitavoj prošloj godini.

S jedne strane zasluga za to pripada Savjetu za prosvjetu i kulturu grada Rijeke, koji je omogućio temeljito uredjenje izložbenih prostorija, a s druge Riječkoj galeriji, koja je pokazala mnogo volje i smisla, da našu javnost upozna s djelima pojedinih umjetnika, riječkih i zagrebačkih, kao i s likovnim zbivanjima i djelima, koja su nastala unatrag sto godina u Francuskoj. Konačno, sama javnost, pokazujući veliki interes za izložbe takve vrsti, neminovno je nametnula pitanje priredjivanja što češćih i raznolikijih kvalitetnih izložbi.

Prvu izložbu u novo uredjenim prostorijama imao je riječki slikar prof. Mirko Uzorinac, koji je od 20. XII. 1951. do 5. I. 1952. izložio preko 50 radova što ulja, tempera i akvarela, što crteža tušem i olovkom.

Akademski slikar prof. Zlatko Šulentić iz Zagreba izložio je oko 70 radova od 16. - 30. III. o. g. i njegova je izložba postigla moralni i komercijalni uspjeh iznad svakog očekivanja, što je još jedan dokaz, da takva gostovanja prominentnih likovnih umjetnika nailaze kod riječke javnosti na veliki interes.

Od 2. - 16. IV. o. g. Galerija likovnih umjetnosti, u želji, da riječkoj publici, kojoj nije moguće da vidi originale, prikaže barem u dobrim reprodukcijama u boji francusko slikarstvo dvadesetog stoljeća, organizirala je lijepu izložbu, kod koje je, od svih izložbi zajedno, zabilježen najveći posjet.

Konačno je od 16. - 31. IV. o. g. u istim prostorijama održana retrospektivna izložba skica i studija Bele Csikos Sessie, jednog od naših prominentnijih slikara XIX. stoljeća i ideologa likovne Hrvatske moderne. Začudo, interes za tu izložbu bio je iz neobjašnjivih uzroka ispod očekivanja, iako ona po svojoj interesantnosti nije nimalo zaostajala iza prijašnjih

Kroz sve te izložbe prošlo je preko 10.000 ljudi, što je za grad Rijeku zadovoljavajuće. Medjutim, iako je medju tim posjetiocima bilo dosta srednoškolaca i učenika raznih drugih stručnih škola, taj broj nikako ne zadovoljava. Smisao za likovnu umjetnost razvija se postepeno, a to se može postići samo sistematskim posjećivanjem izložbi, galerija i muzeja, tim više kad predmet historije umjetnosti u školama nije još obavezan.

Možemo biti zadovoljni početkom likovne sezone, ali definitivni sud moći ćemo dati na kraju godine. Medjutim, imamo dovoljno razloga, da ovo oživljavanje likovnog života i interes javnosti ne smatramo samo prolaznom pasijom, već dokazom stvarnog interesa za sva kulturna zbivanja u našem gradu.

N. S.

IZLOŽBA RADOVA LIKOVNIH UMJETNIKA U RIJECI

U Rijeci je 1. svibnja ove godine otvorena izložba Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske (riječke podružnice), koja ima za cilj da sintetski prikaže kolektivna i lična nastojanja likovnih umjetnika sa našeg područja. Ova izložba omogućila je našim likovnim umjetnicima da se skupno afirmiraju, što dosad nisu mogli. Bilo je par pojedinačnih izložbi na osnovu kojih se nije mogla dobiti prava slika likovnog života našeg područja, te se nakon ove izložbe pruža prilika, da se zaključi kako naša likovna sredina dozrijeva i kako su naši umjetnici prišli poslu.

Istina je, da likovna sredina dozrijeva, ali će biti i težak put da i sazrije, jer to ne zavisi samo od umjetnika već i od zajednice u kojoj umjetnici žive. Da umjetnik može raditi i stvarati mora imati pored

talenta i povoljne materijalne uslove za to. Ako želimo da imamo umjetnike moramo imati i mecene, a s današnje točke gledišta, taj mecena će biti naša društvena zajednica, kojoj su i umjetnička djela namijenjena.

Svaka izložba ima lice i naličje, ima dobrih i loših djela pa tako i ova. Značajno je međutim to, da ova izložba pokazuje kako se naši umjetnici trude oko rješavanja svojih problema, da oni nisu ostali na onom što su u školi stekli, već kako očito napreduju i nastoje da te probleme riješe. Ondje gdje se prešlo u maniru, sad je prilika da to sami umjetnici ustanove i da se na vrijeme trgnu kako se ne bi rasplinuli na dopadljivim efektima.

Na ovoj izložbi je izloženo nekoliko radova koji slikarski mnogo obećavaju. To su radovi Hubaja, Deželića i portreti Žunića. Pored finog osjećaja za boju, dobre kompozicije i usodjaja, ti su radovi prožeti istinskim doživljajem, koji sa njih zrači na nas, te zaslužuju da ih se postavi u svaku galeriju.

Kiparski radovi nisu toliko brojni kao slikarski, ali su kvalitativno dobri, proučirani i staloženi. Neki od njih su upravo psihološke studije vrlo dobro zahvaćene, kao na pr. Careva »Glava dječaka« i »Glava djeteta« Gabrijele Kolar. Matkovićeви likovi imaju u sebi nešto junačko i tipično našem vojniku isto kao

što su i Kosove »Majke« istinska slika naših majki radnica i težakinja. Kipari ne eksperimentišu toliko koliko slikari, te stilski djeluju jedinstvenije od slikara.

Na ovoj izložbi su izloženi radovi pokojnog duboresca Petra Mitrovića, koji su svojom dekorativnošću privukli veliku pažnju. Naročito vidno mjesto zauzima »Galeoti«, radjeni po Nazorovoj pjesmi, koju je umjetnik likovno izrazio.

Na izložbi su zastupljeni radovi stalnih članova Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske u Rijeci i njihovih gostiju. Od stalnih članova izlažu: Mirko Uzorinac, Anton Žunić, Sergije Kućinski, Jakov Smokvina, Zdenko Venturini, Božena Vilhar, Vinko Matković, Milka Bastajić, Zvonko Car i Petar Kos. Od gostiju izlažu: Romolo Venucci, Csikoss Sessia, Berislav Deželić, Gabriela Kolar, Pavle Hubaj i Graf.

Ova izložba će poslužiti svim umjetnicima da se međusobno kontrolišu i da riješe mnoge probleme koje pojedinačno nisu mogli riješiti. Ona će ujedno pokazati našim umjetnicima put kojim moraju poći, da svojoj umjetnosti osiguraju što bolji kvalitet.

Izložba je izazvala veliko zanimanje svih koje veseli napredak našeg likovnog i kulturnog života.

R. M.

PRIKAZI I BILJEŠKE

VODIČ KROZ RIJEKU

Gradsko turističko poduzeće »Turist« u Rijeci izdalo je »Vodič kroz Rijeku, Istru, Hrvatsko Primorje, Kvarnersko otočje i Gorski Kotar« na 66 stranica sa kartom turističkih mjesta na tom području. Vodič je tehnički dobro opremljen. Nije navedeno ni mjesto tiskanja ni tiskara, kao ni lice koje je uredilo vodič.

U vodiču se govori o smještaju Rijeke, klimi, flori i fauni, a zatim daje kratak pregled povijesti Rijeke i njena uloga u turizmu. Posebno se govori o Rijeci kao hrvatskom kulturnom središtu u prošlosti, i o Rijeci i okolici u NOB-i, ali je jedno i drugo trebalo nadovezati na povijesni pregled, a ne umetati između jednog i drugog napisa, podatke o jedriličarskom sportu, lovu i ribolovu. Inače je raspored u Vodiču dobar. Pregledno su dati svi potrebni podaci i vodič u cjelini ostavlja dobar utisak.

Dati su najnužniji podaci i o riječkim izletištima, ali ni ovdje nije dobar raspored. Umjesto da se prije govori o najbližim riječkim izletištima, ide se obrnutim redom, pa se o Bakru govori čak poslije Plitvičkih Jezera. Naslov Vodiča je nešto pretenciozan. To je vodič kroz Rijeku, ali ne i kroz Istru, Hrvatsko Primorje, Kvarnersko otočje i Gorski Kotar, jer se o njima, govori samo kao o izletištima. Vodič kroz čitavo ovo područje mora biti drukčiji i potpuniji.

»Turist« je ovim Vodičem zadovoljio potrebu, koja se već dugo osjećala. Ovakav vodič je za preporuku i daleko odskače od onog kroz Pulu.

VODIČ KROZ PULU

Izašao je »Vodič kroz Pulu, Brione i okolice« u izdanju Istarske knjižare u Puli. Vodič je sastavio dr. Ante Tentor. Na 82 stranice džepnog formata pokušano je dati sve važnije podatke o Puli; o smještaju, klimi, flori i fauni, zatim podatke o ustanova-

ma, uredima, organizacijama itd. Slijedi kratka povijest Pule do oslobodilačkog rata, zatim se govori o ulozi Pule u NOB-i i o obnovi grada. Odjeljak »Historijska šetnja kroz Pulu« je dosta opširan (od 35 str. do 65). Na kraju se prikazuje okolica Pule: Medulin, Valtura, Visače, Fažana, Peroj, Promantura, Svjetionik Porer, Rovinj, Limski kanal, Poreč i Brioni.

Sama zamisao da se izda ovaj vodič je dobra i pohvalna, ali se ovom izdanju može i mora dosta prigovoriti. Vodič je trebalo tehnički bolje urediti. Podaci potrebni posjetiocima (str. 10 do 24) štampani su nepregledno i neukusno: u tehničkom pogledu Vodič ne ostavlja utisak koji se očekuje od ovakvih izdanja.

Iz povijesti Pule navodi se niz potrebnih i manje potrebnih podataka, ali nema skoro ništa o našem narodu u Puli, naročito u doba Narodnog preporoda, o nacionalno - kulturnom radu, o hrvatskoj štampi, radu Matka Laginje itd. Držimo da je o tome trebalo nešto reći, pogotovo kad se navode i sitni podaci iz daleke prošlosti grada. Isto tako odjeljak o ulozi Pule u NOB-i je vrlo slab, nepotpun, ne donosi ono što je bitno, naročito iz vremena do kapitulacije Italije i poslije do oslobodjenja 1945.

Literatura na kraju vodiča mogla je izostati, nije uobičajeno da se navodi pri sastavu ovakvih izdanja. Ako je pak navedena, onda je trebalo navesti i do- maća djela.

Uzevši u cjelini, Vodič ne zadovoljava. Moglo se i moralo dati točnije i potpunije izdanje, koje bi i tehnički bilo na visini.

KNJIŽEVNI LISTOVI NA JADRANU »KNJIŽEVNI JADRAN«

U siječnju ove godine počeo je u Splitu izlaziti »Književni Jadran« kao mjesečnik. Uređuje ga odbor, a odgovorni je urednik Hranko Smodlaka.

U listu suradjuju dr. Josip Smodlaka (Dalmacija i Hrvati kroz vjekove), K. Mesarić, Cvito Fisković (Pisma Ignata Joba), Čiro Čičin Šain (Vrijeme djelovanja akademije ilirske u Splitu), Dušan Berić (Ivan Jakaša, splitski revolucionarni pjesnik XIX vijeka), Živko Vekarić (piše o B. Shawu), Milan Marjanović (Split, Trst, Rijeka ljeta godine 1920.), Ivan Lupis Vučić (Sjećanja na Luja Adamića), Stjepan Kastropil (piše o V. Hugou), Vasilije Lukić (Kulturni radnici Dalmatinci u Crnoj Gori), dr. Kruno Prijatelj (Galerija umjetnina u Splitu). List donosi i priloge suradnika iz Zagreba: Milana Marjanovića, Ervina Šinka, Novaka Simića i Augustina Stipčevića.

U svakom broju list donosi i pjesme nekoliko poznatih i novih pjesnika. U 3. broju nalaze se i tri pjesme Osvalda Ramousa iz Rijeke (Suton, Arabeska i Polip) s kratkom bilješkom o pjesniku. U svakom broju lista ima također i književne proze: Novaka Simića, Vladana Desnice i Hranka Smodlake.

Pojavu »Književnog Jadrana« pozdravila je zagrebačka »Republika« u bilješci Marina Franičevića (br. 2), koji smatra da se u Dalmaciji osjećala potreba književnog lista i da je dobro što se takav list pojavio. »Split — piše Franičević — po svojim mogućnostima, a i po svojoj kulturnoj tradiciji, treba da ima književni list. Uvjeren sam, da će pojavu »Književnog Jadrana« pozdraviti svi dobronamjerni ljudi, jer bi on zaista mogao odigrati značajnu ulogu u unapređenju kulturnog života Splita i uopće Dalmacije, a posebno u okupljanju mladih talenata«. Povodom uvodne riječi u 1. broju Franičević stavlja i neke svoje primjedbe u želji, da se ne kompromitira vrijedna zamisao ovakvog književnog lista u Splitu.

»ZADARSKA REVIJA«

Klub kulturno - prosvjetnih radnika »Juraj Baraković« u Zadru počeo je izdavati tromjesečni časopis pod naslovom »Zadarska revija«. Urednici časopisa su Ljubomir Maštrović, Grgo Stipičić i Mate Suić.

U 1. broju revije, koja je izašla početkom travnja o. g., objavljeni su, poslije uvodne riječi, ovi članci: Milan Marjanović: Aristodije Zadrani, hereziarha bosanski; Vjekoslav Maštrović: Glasnik Matice Dalmatinske u Zadru (1901.-904.); Ivo Petricioli: Spomenici preromaničke arhitekture u Zadru; Lucijan Kos: Pomorstvo Zadra (od konca XIX. stoljeća). Književna proza je od Vladana Desnice (»Ljudi u kotlini«) i Dušana Drezge (»Krstina zadužbina«), a pjesme su objavili Rikard Katalinić Jeretov (»Stotoj godišnjici Gorskog vijenca«), Slavo Miholčević (»Strah« i 4 pjesme iz ciklusa »Zadar bdije«).

Spomenuti članci odnose se na Zadar i po njima časopis i dobiva svoj značaj i, po našem mišljenju, opravdanje za svoje izlaženje. To ne znači i ne treba da znači da ne će objaviti i ostali materijal od interesa za hrvatsku kulturu, a napose kad je to u vezi sa Zadrom, ali dva članka objavljena u ovom prvom broju imaju sasvim drugi karakter. To su: »Egzistencijalizam, redukcija filozofske spoznaje na subjektivni dojam o životu« od Ante Zadrovića i »O fokusima leće« od Platona Sofića. Dok prvi članak možda i može biti objavljen na stranicama »Zadarske revije«, iako bi više pozdravili mjesto toga napis, koji nam govori o Zadru, a o Zadru se ima što reći, drugi članak je i suviše stručan. Držimo da takvi članci mogu izostati iz revije bez štete po njen renome i značaj.

»Zadarska revija« ima rubriku »Listak« i »Kulturne bilješke«, svega 6 stranica teksta. Te su rubrike dobre za časopis, ali ih treba proširiti, donijeti u njima više sitnih priloga, kao što su objavljeni, jer se rado čitaju i podižu vrijednost same revije.

Da bi našim čitaocima dali uvid u program »Zadarske revije« čije izlaženje treba pozdraviti i na nju se pretpлатiti, navodimo iz uvodne riječi slijedeći pasus:

»Naša revija nije isključivo književni, a ni znanstveni časopis. U njoj će biti zastupane sve grane kulturnog stvaranja: znanost, umjetnost i književnost, te ekonomika Sjeverne Dalmacije, a pripočivat će povremeno dosada neobjavljenu gradju iz sjevernodalmatinskog folkloru, te iz NOB u Sjevernoj Dalmaciji, kada se sabere. Iz toga bi bilo pogrešno zaključiti, da je naš časopis za neku kulturnu odvojenost, lokalnu ili regionalnu. Dalmacija, a u njoj i Zadar, sastavni je dio Hrvatske za Zagrebom na čelu. I naša Revija, donoseći priloge prvenstveno iz Zadra i Sjeverne Dalmacije, pridonijet će svoj udio, ne samo kulturi svog užeg kraja, nego i zajedničkoj kulturi NR Hrvatske i FNRJ. Zato će ona, prožeta zdravim patriotizmom, rado primati suradnju svih naših, starih i mladih, književnika i znanstvenih radnika bez obzira iz kojega su kraja naše domovine«.

Pohvalna je ova aktivnost Kluba kulturno - prosvjetnih radnika »Juraj Baraković« u Zadru, koji pored ostalih zadataka u kulturnom izdavanju Zadra preuzima i ovaj, izdavački. Klub time hoće da ispuni onu prazninu — kako se kaže u uvodnoj riječi — koja nam je ostala prestankom izlaženja zadarskih časopisa, napose »Glasnika Matice Dalmatinske«.

ZBORNICI O RIJECI I ZADRU

Matica Hrvatska već duže vremena priprema izdanja nekoliko zbornika o našim primorskim gradovima. Prvo izlazi zbornik o Rijeci, zatim o Zadru, dok je o Dubrovniku u izradi. U izvještaju tajnika Matice Hrvatske Vjekoslava Kaleba na ovogodišnjoj skupštini (30. III.) bilo je govora o tim zbornicima. Naročiti značaj imaju zbornici o Rijeci i Zadru. »Ova dva zbornika — rekao je Kaleb — suprotstaviti će istinu lažima na kojima talijanski šovinisti i iredentisti grade svoje imperijalističke zahtjeve, a našim ljudima približiti ova dva grada koji su dugo bili otrgnuti od majke zemlje«.

Zbornik o Rijeci je prvo ovakvo djelo na hrvatskom jeziku i prvi pokušaj da se prošlost Rijeke osvijetli s više strana na naučnoj podlozi. Prilozi Zbornika su raspoređeni u tri dijela: geografsko-ekonomski, historijski, kulturni. Suradnici su iz Rijeke i Zagreba. Kako je ovaj zbornik već gotov trebalo bi požuriti da što prije izadje iz štampe.

Bit će korisno da se pojedini prilozi Zbornika o Rijeci izdaju i u separatima. Mnogi čitaoci, koji se zanimaju za izvjesna područja, a koji ne će iz bilo kojih razloga moći kupiti ovaj zbornik, lakše bi nabavili te separate. O ovome treba svakako razmisliti kad se izdaje knjiga od 600 do 700 stranica.

ZA IZDANJE ZBORNICA O ISTRI

Prof. Ljubo Karaman, poznati naučni radnik na povjerenstvu historije umjetnosti i arheologije, dao je intervju suradniku »Narodnog lista« (11. V. 1952.) o našoj historijsko - umjetničkoj i arheološkoj nauci.

U vezi s činjenicom da su u Istri, poslije oslobođenja, otkrivene srednjevjekovne fresko - slikarije, zaslugom prof. Aleksandra Perca i prof. Branka Fučića, kako ističe sam Karaman, na pitanje, da li u Istri čeka naše naučne radnike posebna zadaća s obzirom da je Istra bila dugo otrgnuta od naše zemlje, Karaman je odgovorio:

»Kao na mnogim drugim područjima, tako nas i na polju historije umjetnosti i arheologije čeka zadaća da nadoknadimo ono, što je prepušteno u vrijeme tuđinske vlasti u tom našem kraju. Dosada se u prvom redu proučavala i reklamirala romansko - venecijanska fasada zapadne obale Istre s građićima talijanskog jezika, a zanemari-vala unutrašnjost Istre — hrvatsko i slovensko selo. A ipak je naš živalj u Istri kroz stoljeća, nezavisno od vlasti Venecije i feudalaca njemačkog carstva, koje je u taj kraj bila dovela blizina tih u prošlosti moćnih političkih faktora, živio, radio i afirmirao se i na polju kulture. Bit će dobro, da se što prije u sintetičkom zborniku prikaže udio Istre u hrvatskoj i općeslavenskoj kulturnoj prošlosti na polju umjetnosti, književnosti, muzike, plesa, folkloru, prava i t. d.«

Ovu sugestiju prof. Karamana treba pozdraviti i pripremiti takav zbornik. U međuvremenu »Riječka revija« donijet će rado članke naših naučnih radnika o Istri bilo sa koga područja, kako bi ta hrvatska pokrajina bila što bolje prikazana našim čitaocima u svijetlu najnovijih istraživanja.

V. A.

ŠTAMPA U ZONAMA STT

Na Slobodnom Teritoriju Trsta, u zoni »A« i zoni »B«, izlazi nekoliko listova na slovenskom i hrvatskom jeziku.

Tršćanski Slovenci izdaju već sedmu godinu dobro uređivan »Primorski dnevnik«. On je nasljednik »Partizanskog dnevnika«, koji je izlazio u toku NOB-e. Izlazi također i literarna revija »OBZORNIK«, u kojoj suradjuju tršćanski književnici i publicisti.

U Kopru, zona »B«, izlazi tjednik »SLOVENSKI JADRAN« umjesto tjednika »Istarski tednik«, koji je prestao izlaziti. Taj se tjednik čita u svim selima Primorja i slovenskog dijela Istre.

U Bujama, hrvatskom kotaru zone »B«, izlazi već petu godinu tjednik »HRVATSKI GLAS«, koji igra važnu ulogu u tom nekad najzapuštenijem i ugnjetanom kotaru.

U Kopru izlazi na talijanskom jeziku list »LA NOSTRA LOTTA«.

Svi ovi listovi su glasila Narodnog fronta odnosno Slaveno-talijanske antifašističke unije (STAU).

T. M.

ATTI E MEMORIE DELLA SOCIETA ISTRIANA

Poznato društvo za arheološka i povijesna pitanja Istre, »Società istriana di archeologia e storia patria«, nekad sa sjedištem u Poreču, kasnije u Pulj, ponovno je počelo izdavati svoj časopis »Atti e memorie«. Novo sjedište društva, — i to kako se kaže u naslovu, »privremeno« — nalazi se pri Arheološkom muzeju u Mlecima.

Pod uredništvom Camilla de Franceschi-a javili su se i ostali poznati suradnici »Atti e memorie«, koji će — prema uvodnoj riječi — razmatrati probleme šireg područja, osim Istre još i Rijeke, Kvarnera i Zadra. Sadržaj je slijedeći: Giuseppe Vidossi: Matteo G. Bartoli. Ricordi d'un compagno di scuola. Raffaello Battaglia: Il più antichi resti umani rinvenuti nella Venezia Giulia. Attilio Degrassi: I confine nord-orientale della Italia romana. Carlo Anti: Precedenti delle basiliche ipetrati nei palazzi tardo romani. P.S. Leicht: Note agli Statuti istriani con particolare riguardo al diritto di prelazione. Giovanni de Vergottini: L'impero e la »fidelitas« delle città istriane verso Venezia. Baccio Ziliotto: Dante e la grotte del Carso. Giovanni

Quarantotti: Sviluppo dell'idea nazionale e unitaria a Trieste e in Istria. Camillo de Franceschi: L'attività dei comitati politici di Trieste e dell'Istria dal 1859. al 1866. Mario Mirabella Roberti: Notiziario archeologico istriano (1940-1948.). Zatim dolazi razno (Varietà): Ventanni di storia delle grotte di Postumia (Franco Anelli). Di alcune sculture veneriane dei secoli XVII. e XVIII. nell'Istria (Giuseppe Biasuz). Fiume. Necropoli di Piazza Regina Elena (Mario Mirabella Roberti). Un episodio della battaglia del Volturmo narrato da un garibaldino istriano (Achille Gorlato). Patteggiamenti fra le autorità di Capodistria e Pisino per la soppressione d'un bandito. U bibliografskom pregledu (Rassegna bibliografica) spominje ovaj časopis slijedeće knjige: La Marche julienne. Etude de géographie politique (C.D.F.). Baccio Ziliotto: Dante e la Venezia Giulia. (Francesco Anelli). Bruna Forlati Tamaro: Inscriptiones Italiae X.1. — Pola et Nesactium. (Giovanni Brusin). Ernesto Sestan: Venezia Giulia. Lineamenti d'una storia etnica e culturale (Antonio Colombis). Shalem N. Un viaggio in Palestina nel 1521. Attilio Degrassi: La via seguita da Traiano nel 105 per recarsi nella Dacia (B.F.T.). Rationes Decimarum Italiae nei secoli XIII. e XIV. Venetiae e Histria - Dalmatia, a cura di P. Sella e G. Vale (C.D.F.) M. Mirabella Roberti: La Sede paleocristiana di Osera (B.F.T.). Ernesto Sestan: La Costituente di Francoforte 1848-49. (G. Q.). L'azione parlamentare del Trentino nel 1848-49. a Francoforte e Vienna, a cura di P. Pedrotti, E. Brol, B. Rizzi (G. Q.). Guido Saba: Michele Fachinetti (G. Q.). Istria e Quarnero italiani. Rassegna promossa del C. L. N. dell'Istria. (Attilio Gentile).

Kako se vidi iz sadržaja, a pogotovo iz samih članaka i prikaza, novi »Atti e memorie« nisu primijenili ni smjer, ni stil pisanja. Dokazivanje »talijanstva« Istre je još uvijek aktualna tema za »Società istriana di archeologia e storia patria«. U svakom članku i prikazu jasno je istaknuta ta iredentistička tendencija. To se naročito vidi iz prikaza naše publikacije »La Marche Julienne«, koju je izdao Jadranski institut. U njemu se naravno pokušava »opovrgnuti« sve činjenice koje niječu talijanski karakter Istre ili dokažuju postojanje slavenskog elementa u ranijim razdobljima istarske povijesti. U prikazu radnje prof. Milka Kosa o Istarskom Razvodu u LI-LII svesku »Atti e memorie« (str. 296-298) bez veze sa samim predmetom nastoji se umanjiti značaj glagoljice u Istri. To je stil pisanja, koji se osobito goji u publikacijama kao što su »Venezia Giulia terra d'Italia ili »Istria e Quarnero italiani«. No izvrtanje nepobitnih povijesnih činjenica nikako ne može doprinjeti naučnoj vrijednosti radnja ili prikaza.

Prof. A. PERC

ZANIMLJIVI ČLANCI U »HRVATSKOM KOLU«

»Hrvatsko Kolo« Matice Hrvatske donosi u prva četiri broja više članaka o našim krajevima ili su pojedini članci od većeg interesa za nas.

To su: Aleksandar Flaker: Čehov u Opatiji (br. 1); Branko Gavella: Glembajevsko tršćanske varijacije (br. 2); Ive Mihovilović: Aktualnost jadranskog problema (br. 2); Rudolf Maixner: Fortisovo putovanje po Hrvatskom Primorju (br. 3); Ante Rojnić: Prve štampane knjige u Rijeci (br. 3); Dalibor Brozović: Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici (br. 4); Mirko Dražen Grmek: Pregled povijesnog razvitka prirodni nauka kod Hrvata od VIII. do XVIII. stoljeća (br. 4); Josip Vrana: Najstariji hrvatsko - glagoljski misal (br. 4).

U bilješkama u 1. broju »Kola« piše Jakša Ravlić: Zbornici o hrvatskim gradovima (str. 60). Radi se o

Rijeci, Zadru i Dubrovniku, dok će kasnije slijediti zbornici o ostalim gradovima u primorju i u zaledju Hrvatske.

Svaki od tih članaka zaslužio bi i podroban osvrt. Treba ih stoga preporučiti. Matica Hrvatska je od uvijek brinula za ove krajeve, što nam lijepo pokazuje i napis Viktora Cara Emina: *Kako je Matica Hrvatska osvajala Istru*, napisan prošlog ljeta za ovaj časopis, ali kako on tada nije izašao, štampan je u Carevoj nedavno izašloj knjizi *Udesni dani* (izd. ZORE, Zagreb 1951.). Osim posebnog neki od tih članaka imaju i opći značaj, kao onaj D. Brozovića i Mirka Dražena Grmečka. Značajan je članak Ive Mihovilovića o aktualnosti Jadranskog problema i njegovi prijedlozi što treba u tu svrhu kod nas poduzeti.

Naročitu pažnju obraćamo na Rojnićev članak: *Prve štampane knjige na Rijeci*, koji je od interesa i za Rijeku i uopće za osvjetljavanje uloge Rijeke kao hrvatskog kulturnog središta u našoj prošlosti.

»REPUBLIKA« O S. S. KRANJČEVIĆU

»Republika«, zagrebački časopis za književnost i umjetnost donosi u OSVRTIMA u 2. ovogodišnjem broju nekoliko pisama Milana Orgizovića Eli Kranjčević u vezi s Kranjčevićevom dramom »Za drugoga«. Ta se pisma nalaze u rukopisnoj zbirci Narodne biblioteke NR BIH u Sarajevu, a pripoćuje ih Ilija Kecmanović.

Kranjčević je uglavnom poznat kao pjesnik, ali je on pisao i u prozi. Svoje pripovijetke i crtice objavljivao je u »Vijencu«, »Nadi«, »Slobodi«, »Balkanu« i drugim listovima, a izdalo ih je god. 1922. Društvo hrvatskih književnika pod naslovom »Pjesnička proza«

U pjesnikovoj rukopisnoj ostavštini nadjeno je i više dramskih pokušaja, većinom u skicama, a najzanimljivija je »društvena drama«, koju je dovršio i preradio Milan Orgizović i dao joj naslov »Za drugoga«. O toj preradi i mogućnostima da se ona prikaže u zagrebačkom kazalištu govore spomenuta pisma. Ona su koristan prilog historiji naše književnosti. Ima ukupno 9 pisama i 1 dopisnica iz 1909. i 1910. godine.

NAŠIM OČIMA GLEDATI HISTORIJU ISTRE

U posljednje vrijeme naša je štampa donijela niz priloga o Istri. Tako je i D. Vukobratović objavio članak »Stari spomenici Pule« (»Borba« od 14. IV. o. g.), koji je ponukao Tona Peruška da u »Vjesniku« objavi zapažen članak »Mit o rimskoj kulturi u Istri«. Peruško konstatira kako je naša historiografija podlegla stranju u tumačenju naše prošlosti, osvrćući se posebno na pitanje Pule u rimsko doba. Ukazujući na taj članak privlači nas napose njegov zaključak, u kome Tone Peruško pledira da pišemo o našoj historiji u Istri.

Doista ima niz pitanja u vezi s prošlošću Istre o kojima već treba temeljitije pisati. To je u stvari i jedan od zadataka »Riječke revije«, pa će ona vrlo rado donijeti sve dobre priloge naših publicista i naučnika, koji se danas sve više orijentiraju na proučavanje ovih krajeva, čiju je prošlost talijanska historiografija netočno i lažno prikazivala. Suradnici Jadranskog Instituta, i oni u Zagrebu i oni podružnice u Rijeci, medju prvima su pozvani da objelodane takve priloge.

V. A.

JARDASOVE PRIPROVIJETKE U IZDANJU MATICE HRVATSKE

Matica Hrvatska pokreće, po odluci ovogodišnje glavne skupštine (6. IV.), posebnu knjižnicu za Istru. Odlučeno je, da se kao prva knjiga izdaju Jardasove pripovijetke.

Ivo J a r d a s, učitelj, rodio se u Marčeljima, Kastavština, a osnovnu školu svršio je u Sv. Mateju. Kao mladić bio je u Americi, a po povratku nastavio učenje u Pripravnici i Učiteljskoj školi u Kastvu, izdržavajući se uštedama od svog rada u Americi. Maturirao je 1913. g. Službovao je u Bujštini. Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio je interniran, a poslije službovao u Kantridi, Rijeka. Otuda bježi pred Taljanima i službuje kao učitelj u raznim mjestima Hrvatske. Bio je školski nadzornik. Poslije oslobođenja bio je upravitelj sedmogodišnje škole u Zagrebu. Sada je u penziji.

Jardas se cijeloga života bavio skupljanjem folklora, bilježio narodne pripovijetke, priče i anegdote. Taj njegov rad stekao je priznanje. To se najbolje vidi po tome što mu Matica Hrvatska izdaje pripovijetke s predgovorom dr. Mije Mirkovića (Mate Balote) poznatog naučnika i književnika, rođenog Istranina.

A. R.

VITEZIĆEVA KNJIŽNICA U VRBNIKU

U Vrniku je postojala »Knjižnica obitelji Vitezić«, važna kulturno - prosvjetna ustanova prije rata. Od bombardiranja 1944. nastradala je zgrada, u kojoj je knjižnica bila smještena, ali su knjige spasene. Bile su spremljene u prostorijama Zadružnog doma. Ona ima kotarski značaj. Kotarski NO Krk budžetira je kao kulturnu ustanovu, da se njom koriste ne samo Vrbnik, nego i ostala mjesta na otoku. Knjižnica je dobila i svoga stalnog knjižničara.

»Knjižnicu obitelji Vitezić« osnovao je kao zakladu 1898. dr. Dinko Vitezić, Vrbničanin, poznati borac za prava naroda Istre, u svrhu prosvjećivanja širokih narodnih slojeva. U fond te knjižnice ušao je dio knjižnice njegovog brata dra Ivana » Josipa Vitezića, krčkog biskupa, kao i njegova vlastita biblioteka. Broj knjiga iznosio je oko 14.000 svezaka. Za tu knjižnicu, kao i za društveno - prosvjetne svrhe, bila je podignuta zgrada u sporazumu sa »Hrvatskim domom« u Vrniku. Dobila je kasnije naziv »Vitezićev dom«.

U ovoj knjižnici čuvani su dragocjeni rukopisni glagoljski misali i brevijari iz 15. stoljeća i statut grada Krka iz 1380., kao i novija izdanja, značajna za našu kulturnu historiju. Tu su se nalazila i pisma biskupa Strossmayera pisana dr. Dinku Viteziću. Knjižnica je imala pored ostaloga i istarsku »Našu slogu«, kao i drugi materijal važan za našu prošlost. Stoga su prije rata dolazili u Vrbnik naučnici slaviste i kulturni historičari, interesirajući se za fond ove knjižnice. Sada se taj fond inventarizira, jer su se ranije knjige inventara navodno izgubile. Potrebno je što prije ustanoviti, da li je što u knjižnici izgubljeno ili namjerno odnijeto, pa nastojati da se sve knjižno blago »Vitezićeve knjižnice« vrati na svoje mjesto.

Kot. NO u Krku je dobro učinio što svojim sredstvima omogućuje rad ove knjižnice. Ona bi zrela mogla postati i razviti se u važno kulturno-prosvjetno žarište cijelog otoka Krka. Na otoku ima još knjiga i dokumenata iz naše historije kod privatnika, ali su neiskorišćeni u nauci. Vrbnička »Vitezićeva knjižnica« moći će uz pomoć učitelja i ostalih prosvjetnih radnika, kao i svih organizacija, da poradi na sakupljanju našeg kulturnog blaga. Ona, nadalje, može poslužiti i kao posudbena knjižnica za sva otočka mjesta i biti dopuna rada manjim mjesnim knjižnicama.

Obnovu rada i popisivanje knjiga »Vitezićeve knjižnice« u Vrniku pomaže i Naučna biblioteka u Rijeci, kojoj je to jedan od zadataka. Tim putem treba dalje poći, kako bi sve naše knjižnice bile dobro uređene i mogle što bolje koristiti prosvjetnom uzdizanju našeg naroda. Povjereništvo Društva bibliotekara NRH u Rijeci takodjer pomaže ova i slična nastojanja. —6—

MUZEJ GRADA BAKRA

Bakarski muzej, koji su Bakrani već odavno željeli osnovati, treba da prikaže sve svijetle tradicije ovog starog grada. Odluku o osnutku muzeja donio je N.O. već 1947. g. i slijedeće godine započeo sa radom. Odluka o osnutku ovog muzeja ima svoje opravdanje.

U Bakru su pomorci tog grada osnovali već 1848. Nautičku školu, poslije Trsta prvi ovakav zavod u hrvatskim krajevima. Zbog razvijenog pomorstva i pomorske trgovine, te brodogradnje, trebalo je odgajati poseban kadar. U nastavničkom zboru bakarske Nautičke škole, bili su većinom iskusni kapetani. Spominju se Matija Andrijačić (1817), Pavao Viviani (1827), a kasnije Mate i Gašpar Zuvčić, Jakov Marochino, Iginije Mikočić i dr. Od Andrijačića i jednog anonimnog nastavnika sačuvao se i po jedan rukopis.

Uloga bakarske Nautičke škole značajna je krajem XIX. i na početku XX. stoljeća, u doba najjače ekspanzije Mađara na našu obalu. Ona je tada, dok su Mađari gospodarili u Rijeci, odgajala hrvatske pomorce, koji su bili cijenjeni u svijetu, boreći se za slobodu svog naroda i hrvatski jezik. Tada su u riječkoj Nautičkoj školi školovani mađarski pitomci, dovedeni s mađarske »puste« i dobro stipendirani, ali nesposobni za pomorsko zvanje. Oni nisu pošli na more, već su završavali u kancelarijama riječkog Governora - marittimo, samog guvernera, u peštanskim uredima i eventualno u flotili na Dunavu.

Osim u pomorstvu Bakar je i u političkoj povijesti Hrvatske u XIX. i poč. XX. st. bio na braniku narodnih prava. U doba Narodnog preporoda osnovana je u Bakru čitaonica »Narodni dom« (1838), pod vodstvom omladine, a smještena u kući Seglin - Penko. To je prva čitaonica u Hrvatskom Primorju. Kasnije je osnovano Hrvatsko pjevačko društvo »Sklad« (1877), Hrvatsko brodarsko društvo (1874), Parobrodarsko društvo (1879.), a zatim postignuta i zarada Narodnog doma (1884).

Bakar nije izostao u borbi protiv tudjina. U XVI. st. je mletačka flota i kopnena vojska desetak puta napadala Bakar, ali su uvijek odbijeni hrabrošću uskoka i bakarskih gradjana. I D'Annunzio je uzaludno pokušao sa svojom »beffom« (11. II. 1918.) pomaknuti granicu Italije preko bakarskog zaljeva. Od 1941. Bakar je sav u Narodno - oslobodilačkoj borbi.

Sva povijest Bakra treba da dođe do izražaja u ovom muzeju. Predmeti sakupljeni prije rata ili su propali ili poklonjeni Trsatskom muzeju. Mnogo je uništeno za vrijeme okupacije. Bakarski muzej nastoji danas sabrati sve ono što predstavlja svijetle stranice grada, što je značajno za kulturnu historiju, a napose za povijest pomorstva, u kome je Bakar igrao važnu ulogu.

Za uredjenje muzejskih prostorija dao je Kotarski N.O. Rijeka svotu od 160.000 dinara. Bakrani pomažu i dalje ovu svoju ustanovu. Bit će potrebno da se i više pomogne, kako bi se sakupilo muzejsko blago i pristupilo njegovom proučavanju.

Dr. I. MAROCHINO

NARODNA ČITAONICA U SELCIMA

Prva Narodna čitaonica osnovana je 18. prosinca 1873. g. na temelju »Pravila za druživo Narodna čitaonica u Selcih«. Po članu I. svrha ovog društva je članovom u jednoj posebnoj prostoriji prebaviti zgodu, da se čitanjem novina i drugih periodičnih časopisa i sa igranjem dozvoljenih igara na karte i razgovorom zabave.

Po članu XX. dohodak Narodne čitaonice sastoji se u godišnjem prinesku od 12 for. a. v.

Utemeljitelji su: Juraj Jeličić, svećenik, Nestor Lihl, učitelj, Jakov Lončarić Papić, bilježnik, i Anton Lončarić Soldatić, poduzetnik.

Čitaonica je bila pretplaćena na Obzor, Vijenac, Narodne novine, Katolički list, Lipu, Našu slogu, Slovanski narod, Narodni list, Cittadino i Kraljevački Primorac.

Društvo je imalo samo 15 članova, pa je već 1875 prestalo. Mora se uzeti u obzir, da je članarina bila dosta visoka, jer je tada lira sterlinga vrijedila oko 13 forinti, a radnička nadnica je bila oko 1 forint, odnosno plaća osnivača učitelja Lihla 26 for. i 25 novčića mjesečno.

1880 uspostavljena je čitaonica po drugi put sa 18 članova, ali i iste godine ugasla. Ponovno je radila od 1885-1888 po treći put, a onda 1890-1894 po četvrti. Konačno je 16. veljače 1904. g. osnovana Hrvatska pučka knjižnica, koja je u svom radu imala velikog uspjeha, pa i danas postoji i radi.

IVAN LONČARIĆ PAPIĆ

PROSLAVA STOGODIŠNJICE RODJENJA MATKA LAGINJE

10. kolovoza ove godine navršava se sto godina od rođenja istarskog prvoborca Matka Laginje. Ta će stogodišnjica biti proslavljena svečano u cijeloj Istri, u Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru te na Rijeci. U rodnom mjestu Matka Laginje, u Klani, podignut će se spomen ploča, kao i u Puli, gdje je Laginja dugo radio. Proslava će započeti u Klani 10. kolovoza, dok će se proslave u ostalim mjestima održati tokom rujna i listopada. Proslava u Puli održat će se krajem kolovoza za vrijeme festivala. Društvo Primoraca i Istrana u Zagrebu održat će takodjer svečanu akademiju.

»Riječka revija« posvetit će drugi broj Matu Laginji i donijeti više priloga o njegovu životu i radu. Narodno sveučilište u Rijeci priprema posebnu brošuru povodom ove stogodišnjice. U našoj štampi bit će takodjer pisano o radu M. Laginje. »Riječki list« već je donio dva priloga koji se odnose na ove proslavu.

PODRUŽNICA POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE U RIJECI

Povijesno društvo Hrvatske u Zagrebu namjeravalo je već u toku 1950. g. osnovati svoju podružnicu pored ostalih i u Rijeci. Do toga međutim nije došlo, ali je prošle godine osnovano u Puli Društvo za povijest i kulturna pitanja Istre, koje kao samostalno društvo radi u okviru Povijesnog društva Hrvatske.

U travnju ove godine potekla je inicijativa iz Rijeke da se ovdje osnuje ili samostalno povijesno društvo ili podružnica Povijesnog društva Hrvatske. Ta je inicijativa prihvaćena na sjednici dotičnog društva 21. IV. o. g., na kojoj je ujedno osnovana posebna komisija sa zadatkom da održava stalnu vezu s Riječkom i Pulom, kao i da pokrene i koordinira rad svih zagrebačkih institucija u pitanjima historije Istre i Rijeke. Za pročelnika te komisije izabran je Bernard Stulli, tajnik Jadranskog instituta.

U Rijeci je stvoren stoga Inicijativni odbor, kome je na čelu dr. Ivan Beuc, direktor Državnog arhiva. Taj odbor vrši pripreme za saziv svih zainteresiranih lica, pa će se krajem svibnja održati sastanak za osnutak podružnice Povijesnog društva. Prisustvovat će i dvojica delegata iz Zagreba.

V. A.

BIBLIOGRAFIJA

»RIJEČKA REVIJA« donijet će kronološki popis djela štampanih poslije oslobođenja na području Istre, Rijeke, Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara, a također i djela koja govore o ovim krajevima, a štampana su u ostalim dijelovima FNRJ.

Popis obuhvaća djela štampana god. 1945 i dalje, a složen je abecednim redom.

1945 godina

- BALEN, Šime. — Istra u narodno - oslobodilačkoj borbi. — Split, Izd. »Vjesnika«, Tisak »Slobodne Dalmacije, 1945. m 8° 24 str.
- BARBALIĆ, Fran. — Fran Barbalčić et Ive Mihovilović. — Proscription du slovene et du croate des écoles et des églises sous la domination italienne (1918 - 1943). Avec 3 cartes. Sušak, Ed. de l'Institut adriatique, Impr. »NAZAH«, Zagreb, 1945. v 8° 28 str.
- Naša BESEDA. Začetnica za slovenske šole v Primorju. — Trst, Izd. in založilo Povjereništvo PNOO za Slovensko Primorje v Ajdovščini, 1945. v 8° 65 + II str.
- BROZ — TITO, Josip. — La lotta dei popoli della Jugoslavia soggiogata. Izv.: Borba naroda porobljene Jugoslavije. — Rijeka, Ed. dall'Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume del Fronte unico popolare di liberazione, Narodna štamparija, 1945? m 8° 54 str.
- BROZ — TITO, Josip. — La questione nazionale in Jugoslavia nella luce della lotta per la liberazione nazionale. — Izv.: Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti Narodno-oslobodilačke borbe 2a ed. — Rijeka, Ed. dall'Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume del Fronte unico popolare di liberazione, Narodna štamparija, 1945., 8° 11. str.
- CANKAR, Ivan. — Il servo Bortolo e il suo diritto. Prev. Ivan Regent — G. Sussek — Trieste, Casa Editrice Anteo Tip. Cons. 1945. 8° V + 125 str.
- COMMENTO al Regolamento per le elezioni dei Comitati popolari di villaggio, locali e rionali, per le assemblee cittadine e distrettuali e per l'Assemblea regionale dell'Istria. — Labin, Ed. dell'Assemblea popolare regionale provvisoria dell'Istria, Narodna štamparija, Rijeka, 1945. 16° 72 str.
- COSTITUZIONE (legge fondamentale) dell'Unione delle Repubbliche Socialiste Sovietiche. Izv.: Konstitucija (osnovni zakon) SSSR. Con le modificazioni e le aggiunte approvate dalle sessioni I, II, III, VI, VII, VIII del Soviet, supremo dell'U.R.S.S. — Rijeka, Ed. dall'Agitprop del Comitato regionale del Partito comunista croato per l'Istria, Tiskara »Union«, 1945. 8° 46 str.
- ČERMELJ, Lavo. — Julijska krajina. — Beograd, Izd. društva »France Rozman, 1945. Cir.
- ČERMELJ, Lavo. — Julijska krajina, Beneška Slovenija in Zadarska pokrajina. Imenoslovje in političko - upravna razdelitev. — Beograd, Slovensko kulturno - prosvjetno društvo »France Rozman«, Zadružna štamparija, 1945. 8° 73 str.
- ČERMELJ, Lavo. — Life — and Death Stuggle of a National Minority. The Yugoslav in Italy. English Translation by F. S. Copeland. 2 nd. ed. — Ljubljana, 1945. 8° 218 str.
- ČERMELJ, Lavo. — Slavjanskoe men' šinstvo v Italii. Slovenci i Horvati v Julijskoj krajne. — Ljubljana, Tiskarna Ljudske pravice, 1945. v 8° 65 + II str.
- ČRNJA, Zvane. — Osip Suri t. j. Zvane Črnja. Dvi beside. — Rijeka, Izd. »Glas Istre«, Narodna štamparija, 1945. m 8° 20 str.
- DECISIONI della IIIa sessione dello ZAVNOH. 3a ed. — Rijeka, Ed. dall'Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume del Fronte unico popolare di liberazione, Narodna štamparija?, 1945. 8° 11 str.
- DELAK, Ferdo. — Jernejeva pravica. Kolektivna drama na besede Ivana Cankarja. — Trst, Založila Zveza prosvjetnih društev, Zadružna tiskara, 1945, m 8° 45 + 11 str.
- DVORNIČIĆ, Mate. — Dr. Mate Šantić, t. j. Mate Dvorničić. — Sphynx Adriatica. Jadranska sfinga. Otkuda se naseliše narodi u Hrvatsko i Slovensko Primorje, Trst, Mletke (Venezia) te na Lago di Como? Studija iz predhistorijske toponomastike, paleontologije i paleoantropologije. Par riječi: Ivan Lončarić — Papić. Popratna besjeda: Nikola Polić. — Rijeka, Nakl. Gradskog narodnog odbora Sušak. 1945. v 8° 112 str.
- GUSTINČIĆ, Dragutin. — Trst ali problem razmejitve med Jugoslavijo in Italijo. — Ljubljana, Založil Znanstveni institut odd. za mejna vprašanja, Tiskarna Ljudske pravice, 1945. v 8° 34 str.
- HRIBAR, Alfons. — Talijanska politika i pitanje Trsta. — Zagreb, Nakl. dr. V. Pavlaković, »Binoza« nakl. zavod, Tisak Hrvatski tiskarski zavod, 1945. 8° 72 str. — Ličnosti i problemi. Popularna izdanja Binoze. 12 sv.
- HUDALES, Oskar. — Triglavov polet. Ilustr. Lojze Spacal. — Trst, Gregorčičeva založba, Zadružna tiskarna, 1945. m 8° 132 str. — Mladinska knjižnica Gregorčičeve založbe. Zv. 1.
- Naša ISTRA u slikama. Album fotografija. Ur. Mato Pečar. — Zagreb, Konzorcij Simp, Štamparija »Vjesnik«, 1946. 1945! popr. m 8° 56 tabl.
- IVEŠA, Ante. — La Slovenie Vénitienne. Par Ante Iveša. Iz rukopisa na hrv. jeziku prev. Rudolf Maixner. — Sušak, Ed. de l'Institut adriatique, Imprimè par Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb. 1945. 8° 7 str. P. o. iz knjige »La Marche Julienne«.
- IZDANJA Istarske nakladne zadruge. Ur. Zvane Črnja — Rijeka, 1945.
- Knj. 1. Štambuk Z., Tragom crvene zvijezde.
- JEDINSTVO radničke i seljačke omladine — osnova naše bolje budućnosti, Rijeka, Istarska nakladna zadruge, Narodna štamparija, 1945. 8° 10 str. (Mala politička biblioteka. Sv. 2.
- Istarska nakladna zadruge. Istarski KALENDAR 1946. — Rijeka, Narodna štamparija, 1945. v 8° 255 str., sa sl.
- KARDELJ, Edvard. — Istra — Trst — Gorica. Odgovor sodelavcem TANJUG-a dne 13. maja 1945 na nekaj vprašanj o položaju Trsta, Istre in Primorske. — Ljubljana, Tiskarna Slovenskega poročevalca, 1945. 8° 8 str.

- KARDELJ, Edvard. — Forza delle masse popolari. Izv.: Snaga narodnih masa. »Borba«, organo del Partito comunista della Jugoslavia 30 giugno 1945. — Rijeka, Ed. dall'Unione antifascista italo-slava, Tiskara »Union«, 1945. 8° 35 str.
- KARDELJ, Edvard. — Compito principale del fronte interno nel momento attuale. — Izv.: O današnjem glavnom zadatku pozadine. Lezione del compagno Edvard Kardelj, vice presidente del Comitato nazionale di liberazione della Jugoslavia, tenuta attraverso la radio di Belgrado il 13 febbraio 1945. — Fiume, Ed. dall'Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume del Fronte unico popolare di liberazione, 1945. 8° 16 str.
- Istarska KNJIŽNICA. — Rijeka, Nakladni zavod Hrvatske, 1945.
Knj. 1. Nazor Vl. Veli Jože
Knj. 2. Nazor Vl. Boškarina
Knj. 3. Nazor Vl. Istranke
- Mala KNJIŽNICA Istarske nakladne zadruge. Ur. Zora Pamić. — Rijeka, Istarska nakladna zadruga, 1945. —
Knj. 1. Matijević, Z. Ravensbrück. Ženski logor smrti.
- MAIXNER, Rudolf. — Rijeka. Par Rudolf Maixner. — Sušak, Ed. de l'Institut adriatique, — Imprimè par Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945. 8° 12 str. P. o. iz knjige »La Marche Julienne«
- La MARCHE Julienne. Etude de géographie politique. Iz rukopisa na hrv. jeziku, osim prikaza o Rijeci. prev. Rudolf Maixner. — Sušak, Publ. de l'Institut adriatique, Imprimerie »Nakladni zavod Hrvatske« Zagreb, 1945. 8° 4 + 312 str.
- MATIJEVIĆ, Zora. — Ravensbrück. Ženski logor smrti. Ilustr. Predgovor nap. Zora Pamić. — Rijeka, Izd. Istarske nakladne zadruge, Narodna štamparija, 1945. 8° 62 str., sa sl. Mala knjižnica Istarske zadruge nakladne. Knj. 1.
- MIHOVILOVIĆ, Ive. — Proscription du slovène et du croate des écoles et des églises sous la domination italienne (1918-1943). 1945. — Vidi: BARBALIĆ, Fran.
- MIHOVILOVIĆ, Ive. — Trieste et sor port. Iz rukopisa na hrv. jez. prev. Rudolf Maixner. — Sušak, Ed. de l'Institut adriatique, Imprimè par Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945. 8° 52 str. P. o. iz knjige »La Marche Julienne«.
- NAZOR, Vladimir. — Boškarina. Pripovijest. — Rijeka, Nakladni zavod Hrvatske, Štamparija »Vjesnik«, Zagreb, 1945. 8° 35 str. Istarska knjižnica. Knj. 2.
- NAZOR, Vladimir. — L'orso Brundo. — Izv.: Medved Brundo. Trad. dell'autore. 2a ed. — Fiume — Rijeka, Ed. dell'Istituto editoriale della Croazia, Stampa e legatura officina grafica »Union«, Zagreb, 1945. 8o 106 str. Biblioteca italo-croata. Nro. 1.
- NAZOR, Vladimir. — Istranke. Stihovi i proza. — Rijeka, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1945. 8° 46 str. — Istarska knjižnica. Knj. 3.
- NAZOR, Vladimir. — Veli Jože. — Rijeka, Nakladni zavod Hrvatske, Štamparija »Vjesnik«, Zagreb, 1945. 8° 48 str. — Istarska knjižnica. Knj. 1.
- NOVAK, Viktor. Red. — Vidi: OKO Trsta. 1945.
- PAMIĆ, Zora. Ur. — Vidi: Mala KNJIŽNICA Istarske nakladne zadruge 1945.
- Istarska POČETNICA za narod. — Labin Izd. Oblasnog NOO-a za Istru, Tisak NAZAH, Zgb, 1945. 8° 40 str. sa sl.
- PRAVILNIK o izboru seoskih, mjesnih i rajonskih narodnih odbora, kotarskih i gradskih narodnih skupština te Oblasne narodne skupštine za Istru. — Labin, Izd. Privremena oblasna narodna skupština za Istru, Narodna štamparija, Rijeka, 1945. 16° 46 str.
- Svečana PREDAJA civilne oblasti Izvršnomu odboru mesta. Delovna konferenca vojaškega in civilnega predstavništva mesta Trsta. — Maribor, Izd. OOO, Mariborska tiskarna, 1945. 8° 16 str.
- PEČNIK, Milan. — Pečnik Milan in Škrabar Lacko. — Slovensko Primorje in Trst. Trst. Pokr. narodno oslobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst, statistični ura. J. — Ljubljana, Litografija Čemažar, 1945. — Merilo 1:200.000; 72 x 49 cm.
- PROGETTO di Costituzione della Repubblica Federativa Popolare Jugoslava. — Izv.: Nacrt Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije. — Rijeka, Ed. a cura del Comitato regionale dello U. A. I. S. 1945. 8° 45 str.
- RAZSTAVA slovenskih primorskih umetnikov. — Mostra degli artisti sloveni del litorale. — Exhibition by Slovenian Artists of the Littoral. — Magajna Bogomir: Uvod. O zemlji med Kvarnerom, Snežnikom, Triglavom in Sredozemljem, o njenih prebivalcih in umetnikih. — Trst, 1945. v 8° XIV + XXIV str.
- REGOLAMENTO per le elezioni dei comitati popolari di villaggio, locali e rionali, per le Assemblies cittadine e distrettuali e per l'Assemblea regionale dell'Istria. — Labin, Ed. dell'Assemblea popolare regionale provvisoria dell'Istria, Narodna štamparija, Rijeka, 1945. 16° 51 str.
- RIJEKA. — Jugoslavija, Jadransko mora. 2. Od Rijeke do Zadra. Privremena pomoćna karta za plovidbu. Razmera 1:200.000. Uz to ucrtan plan: Rijeka. Razmera 1:27.780. Crtno i reprodukovano u hidrografskom institutu Jugoslavenske mornarice, Split, Hidrografski institut Jugoslavenske mornarice, 1945. 89,3 x 61,2 cm.
- RIJEKA.— Rijeka i Istra. — Ukupna površina i poljoprivredna razdioba zemljišta. — Zagreb, Štamparija Sindikalne podružnice Statističkog ureda Hrvatske, 1945. popr. 8° 32 str. Strojopis autogr. Statistički ured Hrvatske. Sv. 1.
- ROGLIĆ, Josip. — La Marche Julienne. Apercu géographique. Iz rukopisa na hrv. jeziku prev. Rudolf Maixner, — Sušak, Ed. de l'Institut adriatique. Imprimè par Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945, 8° 78 str. — P. o. iz knjige »La Marche Julienne«.
- ROJNIĆ, Matko. — Istrie. Apercu historique. Iz rukopisa na hrv. jeziku prev. Rudolf Maixner. — Sušak, Ed. de l'Institut adriatique. Tisak Nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1945. 8° 92 str. — P. o. iz knjige »La Marche Julienne«.
- SINDIKATI. — Articoli di »Borba«. I sindacati. Contenuto: Aiuto al fronte. — J. Važenjin. L'unione internazionale dei sindacati. — Proclama del Comitato sindacale regionale per l'Istria, Tipografia degli impiegati della Jugoslavia. Relazione del compagno Giorgio Salaj. — Rijeka, Ed. dal Comitato sindacale regionale per l'Istria, Tipografia »Unione« 1945. 8° 35 str.
- SIRONIĆ, Vladimir. — Istrančice. Istarske narodne priče. — Zagreb, — Pazin, Izd. Hrvatsko književno društvo, sv. Jeronima i Društvo sv. Mohora za Istru, Tisak Narodne tiskare u Zagrebu, 1945. 8° 61 str.
- SIRONIĆ, Vladimir. — Istrančice. Istarske narodne priče. — Zagreb, Izd. Hrvatsko knjiž. društvo sv. Jeronima, Tisak Narodne tiskare, 1945. 3° 61. str. — Jeronimska knjiga 702.

- LA SITUAZIONE economica dell'Italia. 1945. — Vidi: SLOBODSKOJ, S.
- SLOBODSKOJ, S. — La situazione economica dell'Italia. Potpisano: S. Slobodskoj. — Fiume, Ed. dall'Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume del Fronte unico popolare di liberazione. 1945. Omotni nasl. 8° 8 str.
- STALIN, Josip Vissarionovič. — Il Partito. Izv.: Partija. Da »Dei principi del leninismo« cap. 8° Izv.: Ob osnovah leninizma. — Rijeka, Ed. dall'Agitprop del Comitato regionale del Partito comunista della Regione Giulia, Tiskara »Union«, 1945. 8° 19 str.
- STALIN, Josip Vissarionovič. — La nazione. Izv.: Nacija. — Uz to: Movimento nazionale. Izv.: Nacional noe dvizenie. Prva dva poglavlja iz knjige: Marksizm i nacional nyy vopros. — Rijeka, Ed. dall'Agitprop del Comitato regionale del Partito comunista della Regione Giulia, Tiskara »Union«, 1945. 8° 20 str.
- STALIN, Josip Vissarionovič. — La questione nazionale. Izv. Nacional nyy vopros. Da »Dei principi del leninismo« capitolo 6° Izv.: Ob osnovah leninizma. — Rijeka, Ed. dall'Agitprop del Comitato regionale del Partito comunista della Regione Giulia, Tiskara »Union«, 1945. 8° 14 str.
- STATUTO. — Statuto provvisorio dei Sindacati unici degli operai e degli impiegati della Jugoslavia. U. S. O. I. J. Izv.: Privremeni statut Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije. J. S. R. N. J. Approvato alla conferenza sindacale generale tenutasi a Belgrado nei giorni 23 — 25 gennaio 1945. — Rijeka, Ed. dal Comitato sindacale per l'Istria, Tipografia »Union«, 1945. 8° 21. str.
- SVEČNJAK, Vilim. — Bio jednom jedan kralj. (Perica se zvao). Ovo je slikovnica za odrasle i za djecu. Odrasli neka je gledaju do 11. 11. 1945. a onda neka je daju djeci, da se i ona zabavljaju! Ovu je slikovnicu nacrtao Barba Vilko t. j. Vilim Svečnjak. Izd. u svojoj nakl. Prop — odjed O. N. F. za Hrv. Primorje kao uspomenu na 11. XI. 1945. Sušak, 1945. popr. v 8° 16 l.
- SIMUNOVIĆ, Dinko. — Novelle. Trad. da Eros Francesco Sequi. Predg. nap. Zvane Črnja. — Fiume — Rijeka. Ed. dell'Istituto editoriale della Croazia, Stampato nell'officina grafica »Union«, 1945. 8° 186 str. — Biblioteca italo-croata. Nro 2.
- SKERL, France. — Boj Primorcev za ljudsko oblast. — Ljubljana, Znanstveni institut, Tiskarna Blasnikovih nasl., 1945. v 8° 31 str. — P. o. iz Greg. kol. za 1946.
- SKERL, France. — La battaglia delle popolazioni del Litorale per il potere popolare. — Ljubljana, Istituto scientifico, sezione questioni confinarie, Tiskarna Blasnikovih nasl. 1945. v 8° 35 str.
- SKERL, France. — The Struggle of the Slovenes in the Littoral for the Peoples Authority. — Ljubljana, Research Institute, Section for Frontier Questions, Tiskarna Blasnikovih nasl., 1945. v 8° 34 str.
- ŠKRABAR, Lacko. — Slovensko Primorje in Trst. 1945. — Vidi: PEČNIK, Milan.
- ŠTAMBUK, Zdenko. — Tragom crvene zvijezde. Stihovi. — Rijeka, Izd. Istarske nakladne zadruge, Narodna Štamparija, 1945. 8° 61 str. — Izdanja Istarske nakladne zadruge. Knj. 1.
- TALJAMENTO. — Jugoslavija. Jadransko more. — 1. Od Taljamenta do Opatije. Privremena pomoćna karta za plovidbu. Razmena 1:200.000. Uz to nacrtani planovi: Trst. Razmera 1:33.790. — Pula. Razmera 1:34.670. Crtano i reprodukovano u Hidrografskom institutu Jugoslavenske mornarice. — Split, Hidrografski institut Jugoslavenske mornarice, 1945. 89,5 x 60,1 cm
- Titovi JUNAKI na Primorskem. Junaki IX korpusa NOV in POJ. — Celje, Prop. odd. glavnega štaba NOV in POJ, 1945. 16° 32 str.
- TRIESTE ali Trst? — Chicago, III. Slovenski Ameriški Narodni Svet, 1945. 8° IV str.
- Oko TRSTA. Red. Viktor Novak i dr. Fran Zwitter. Sa 7 geogr. karata u tekstu i 4 van teksta. — Beograd, Izd. Državnog izdavačkog zavoda Jugoslavije, Štamp. »Kultura«, 1945. 8° 431 str.
- TURČINOVIĆ, Andjelka. — Istranke u borbi. — Rijeka, Izd. Oblasnog odbora AFŽ-a Istre, »Narodna štamparija«, 1945. 8° 32 str.
- TURČINOVIĆ, Andjelka. — Le donne istriane nella lotta. Izv.: Istranke u borbi. — Fiume, Ed. a cura del Comitato regionale per l'Istria del Fronte femminile antifascista, »Tipograf. del popolo«, 1945. 8° 31 str.
- TUTTI alle elezioni. Che cosa e necessario ad ogni elettore? — Rijeka, Sezione propaganda dell'U. A. I. S. per l'Istria, Narodna štamparija, 1945. 16° 19 str., sasl.
- UPUTE dopisnicima. Štampano kao rukopis V. — 1945. — Sušak, Umnožio Prop — odjel Okružnog odbora JNOF-e za Hrvatsko Primorje, Štamparija »Primorski Vjesnik«, 1945. Omotni nasl. m 8° 17 str.
- VIVANTE, Angelo. — Adriatic Irredentismi. Firenze 1912. Extract. — Ljubljana, Tiskarna Ljudske pravice, 1945. v 8° 15 str.
- VIVANTE, Angelo. — Adriatičeskij irredentizm. Florencija 1912 god. Otvor o italijanskoj knjige. — Ljubljana, Tiskarna Ljudske pravice, 1945. v 8° 16 str.
- Začasni DALJINAR za proge v območju Slovenskega Primorja in Istre (zona A in B). Velja za odpravljanje potnikov in prtljage od 1. novembra 1945. — Rijeka, Vojna Uprava J. A. inšpektorat železnice, 1945. 8° 35 str.
- ZWITTER, Fran. Red. — Vidi: OKO Trsta. 1945.

IZRAĐENO u Naučnoj biblioteci u Rijeci.

»RIJEČKA REVIJA«, glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara, izlazi dvomjesečno. — Izdavač: Narodno sveučilište Rijeka i Pula. — Uredjuju: Drago Gervais i Vinko Antić. — Odgovor ni urednik Vinko Antić. — Uredništvo i uprava: Rijeka, Naučna biblioteka, Dolac 10 — Telefon: 20-09 — Rukopisi se ne vraćaju — Pretplata za ovu godinu (4 broja) Din 200.— Pojedini broj Din 50.— Čekovni račun kod Narodne banke u Rijeci broj 508-9033256